

AĞ SƏNƏD 2025

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası
AmCham

AMCHAM

AMERICAN CHAMBER OF
COMMERCE IN AZERBAIJAN

**Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası
Ağ Sənəd - 2025**

Nizami küçəsi 90 A, Landmark III

Bakı, AZ1010

Tel.: +994 12 497 13 33

Faks: +994 12 497 10 91

chamber@amchamaz.org

www.amcham.az

AMCHAM AZƏRBAYCAN PREZİDENTDƏN MÜRACİƏT.....8

GİRİŞ.....10

BANK, MALİYYƏ VƏ SIĞORTA.....16

A. Bank.....17

1. Əməkhaqqı və təqaüd ödəniş kartları üzrə müştəriyə istədiyi bankı seçmək hüququnun tətbiqi.....17
2. Dövlət-bank əlaqələrinin rəqəmsallaşdırılması: data ötürülməsi və Açıq API (tətbiqi proqramlaşdırma interfeysi) platformalarının inkişafı.....17
3. Bankların “əsas rəqəmsal qapı”ya çevrilməsi üçün dövlət xidmətlərinin mobil banklar vasitəsilə təqdim edilməsi.....18
4. ASAN Finans və Azərbaycan Kredit Bürosu (AKB) məlumatplatforması üzrə məlumat əldə etmə xərclərinin optimallaşdırılması.....19
5. Müştəri uyğunluğu tədbirlərinin (MUT) optimallaşdırılması və üçüncü şəxslərə güvənə institutunun tətbiqi.....20
6. Ailə-kəndli təsərrüfatlarının fəaliyyətinin uçotu və təsdiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi.....21
7. Dövlət ipotekası üzrə kredit limitlərinin və şərtlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi.....22

B. Maliyyə.....24

1. Məsafədən KYC (“müştərini tanı”) qaydalarının təkmilləşdirilməsi.....24
2. Listinqdə olan şirkətlər üçün vergi təşviqlərinin genişləndirilməsi.....24
3. Reyting agentliklərinin yaradılması.....25
4. “İnvestisiya fondları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa dəyişikliklərin edilməsi və Qanunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması.....25
5. Yerli depozitar sisteminin əsas xarici depozitar və klirinq sistemləri ilə inteqrasiyası.....25

C. Sığorta.....26

1. Sığorta marağı üzrə təkliflər.....26
2. Mənfəət bölgüsü üzrə sığorta.....28
3. Sığorta agentliyi institutunun genişləndirilməsi.....29
4. Özəl pensiya fondlarının yaradılmasında həyat sığorta şirkətlərinin iştirakı və rolu.....30
5. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu üzrə aidiyyəti şəxslərlə bağlı.....31
6. Sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl xitam vermə ilə əlaqədar tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi.....33

DAYANIQLI İNKİŞAF VƏ KORPORATİV TƏSİR.....	36
1. Dairəvi İqtisadiyyat konsepsiyasının milli iqtisadiyyata inteqrasiyası və strateji qərarların qəbul edilməsi.....	37
2. ESG (ətraf mühit, sosial və idarəetmə) prinsipləri.....	38
3. Yaşıl nəqliyyata keçid.....	43
GÜNDƏLİK TƏLƏBAT MALLARI.....	46
1. Müsadirə edilmiş qanunsuz siqaretlərin məhv edilməsi ilə bağlı dəyişikliyin əlavə edilməsi.....	47
2. Aksizli malların tranzit hərəkətlərinə nəzarətin gücləndirilməsinə ehtiyac.....	48
3. Tullantıların idarə olunması üzrə qanunvericilik.....	49
4. AQTА-nın təsdiqləmə sistemində real vaxt rejimində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac.....	49
5. AQTА tərəfindən istirahət və qeyri-ış günlərində ən azı yarım iş günü müvafiq icazə və buraxılışların təsdiq edilməsini təmin etmək.....	50
6. Rəf ömrü (istifadə müddəti) az olan məhsulların laboratoriya analiz nəticələrinin 3-4 iş gününə endirilməsi.....	51
7. Qida təhlükəsizliyi icazəsi üçün tələb olunan sənədlərin sayının azaldılması.....	51
8. Qida təhlükəsizliyi qanunvericiliyi ilə bağlı.....	52
8.1. Allergen tələbləri və etikətləmə qaydalarının olmaması.....	52
8.2. Gigiyenik təlimlər və təlimçilərə dair tələblərin olmaması.....	52
8.3. Xarici qida obyektlərinin təsdiqi zamanı ödəniş mexanizminin şəffaf olmaması.....	52
8.4. Zərərvericilərlə mübarizə tədbirlərinin (pest control) periodikliyinə müəyyən edilməməsi.....	52
8.5. Qida obyektlərinin quruluşuna dair ümumi və qeyri-dəqiq tələblər.....	53
8.6. Qida məhsullarında təhlükəli maddələrin normativlərdə əks olunmaması.....	53
8.7. Qida obyektlərində su tutarları və ehtiyat su çənlərinin dezinfeksiyasına dair tələblərin olmaması.....	53
HÜQUQ VƏ KOMPLAYENS.....	54
A. Korporativ hüquq məsələləri.....	55
1. İştirakçılar müqaviləsinin ("shareholders agreement") hüquqi tənzimlənməsi.....	55
2. Əvvəlcədən geri alınması nəzərdə tutulan ("redeemable shares") səhmlərin yerləşdirilməsi imkanının Mülki Məcəlləyə əlavə edilməsi.....	55
3. Müşahidə şurasının qərarlarının qəbul edilməsi qaydasının dəyişdirilməsi.....	56
4. Açıq səhmdar cəmiyyətlərdə bir səhmdar mövcud olduğu halda qərar qəbul edilməsi.....	56

B. Məhkəmə işlərinə dair təkliflər.....	58
1. İnzibati mübahisələrə dair (o cümlədən, vergi mübahisələri) məhkəmə işlərində müddət məsələsi və ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması.....	58
2. Ekspert rəylərinin əldə olunması ilə bağlı çətinliklər.....	58
C. Əqli mülkiyyət hüququna dair təkliflər.....	60
1. Apellyasiya Şurasının qərarlarının dərc olunmaması.....	60
2. Patent müvəkkilərinin attestasiyasının keçirilməsinin gecikməsi.....	60
İNNOVASİYALAR VƏ RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT.....	62
1. Rəqəmsal infrastruktur.....	63
1.1. Standartlaşdırılmış məlumat mərkəzlərinin inkişaf çərçivəsi.....	63
1.2. Enerji təchizatı və “yaşıl” tənzimləmələr.....	63
1.3. Kənd yerlərində əlaqəlilik və regional inteqrasiya.....	63
1.4. Sərhədlərarası məlumat tranziti çərçivəsi.....	64
1.5. İnfrastrukturun qurulması üçün inzibati dəstək.....	64
1.6. “Qazıntıya başlamazdan əvvəl məlumatlandırma” (“Call Before You Dig”) sistemi üzrə tənzimləmələr.....	64
2. Açıq məlumat və Açıq API çərçivəsi.....	65
2.1. Rəqəmsal hökumət məhsulları üçün API çərçivəsi.....	65
2.2. API inteqrasiyası vasitəsilə dövlət-özəl əməkdaşlığı.....	65
2.3. Rəqəmsal hökumət məhsullarının inteqrasiyasını və rəylərin toplanması mexanizmini təmin edən rəqəmsal platforma.....	65
2.4. “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanuna dəyişiklik.....	66
2.5. API-inteqrasiyalı opendata.az portalı.....	67
2.6. Açıq məlumatların məcburi illik dərcetmə planı.....	67
2.7. Standartlaşdırılmış metamelumatlar və lisenziyalaşdırma.....	67
3. Süni intellekt (Sİ) və maşın öyrənməsi.....	68
3.1. Pilot Sİ tətbiqləri.....	68
3.2. Təhsildə Sİ.....	68
3.3. Sİ-nin idarə edilməsində beynəlxalq əməkdaşlıq.....	69
4. Rəqəmsal etimad və kibertəhlükəsizlik.....	69
4.1. Kibertəhlükəsizlik üzrə idarəetmə və cavabvermə imkanlarının təkmilləşdirilməsi.....	69
4.2. Rəqəmsal dövlət infrastrukturuna özəl sektorun etimadı.....	70
4.3. Kiber gigiyena və rəqəmsal risklər barədə ictimai maarifləndirmənin inkişafı.....	71
4.4. Kvant hesablamaya dövrünə hazırlıq.....	71
5. Rəqəmsal insan kapitalı.....	72
5.1. Erkən rəqəmsal təhsil.....	72
5.2. İxtisasartırma və qısamüddətli, intensiv təlimlər (“bootcamps”).....	73
5.3. Sertifikatlaşdırma və ömürboyu təhsil çərçivələri.....	73

5.4. Proqram təminatı tərtibatçıları arasında kibertəhlükəsizlik savadlılığının artırılması...	74
6. Ümumi vergitutma və tənzimləmə çərçivələri.....	75
6.1. Startaplar üçün vergi güzəştlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi.....	75
6.2. Özəl investisiyaların cəlb edilməsini təmin edən yeni şirkət strukturu.....	75
7. Əlavə mövzular.....	77
7.1. Dövlət sektorunda vahid rəqəmsal arxitektura.....	77
7.2. Rəqəmsal inkişaf üzrə müqayisəli təhlil ("bençmarkinq") mexanizminin təkmilləşdirilməsi.....	78
7.3. Kvant texnologiyalarının yaradacağı potensial dəyişikliklərə hazırlıq.....	78
7.4. Rəqəmsal əməliyyatlardakı etimadın pozulması və şəffaflığın olmaması.....	79
7.5. Əsas sektorlarda aşağı proqnozlaşdırma qabiliyyəti.....	79
7.6. "Fərdi məlumatlar haqqında" Qanuna dəyişiklik.....	80
İNSAN RESURSLARI VƏ ƏMƏK.....	82
1. Altıgünlük iş həftəsində çalışan işçilərin aylıq iş vaxtı normaları.....	83
2. Təyin (təhkim) edilmə anlayışının müəyyən edilməsi və ezamiyyə və ya təyin (təhkim) dövrlərində işçilərin istirahət günləri.....	84
3. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin direktoru (qanuni təmsilçisi) ilə ilk dəfə bağlanılacaq əmək müqaviləsinin hüquqi qüvvəyə minməsi.....	86
4. İşçi qüvvəsinin verilməsi ("outstaffing") ilə bağlı tərəflərin əmək hüquqları.....	87
5. Vahid Tarif-İxtisas Sorğu Kitabçasına dəyişikliklər.....	88
6. Evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və distant iş...89	
7. Əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsinin bağlanması.....	92
8. İşdən kənarlaşdırma halında əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi.....	92
9. İşçi tərəfindən əmək müqaviləsinin xitamı.....	93
MARKETİNG, KOMMUNİKASIYA VƏ BİZNES İNKİŞAFI.....	94
A. Marketing.....	95
1. Müqayisəli reklam tələblərində dəyişikliklər.....	95
2. Azərbaycanda əlçatan reklam standartlarının yenidən tətbiqi.....	96
3. Azərbaycanda əlçatan və lokalizə olunmuş reklamların təşviqi üçün stimullaşdırıcı mexanizmlər.....	97
B. Kommunikasiya.....	100
İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya sahəsində formal təhsil proqramlarının tətbiqi...100	
RİSKLƏRİN İDARƏ OLUNMASI.....	102
1. Əsas dövlət şirkətləri üçün biznesin davamlılığı planları (BDP).....	103

2. Daxili kapital adekvatlığının qiymətləndirilməsi prosesi (ICAAP) üzrə mərhələli yanaşma.....	104
---	-----

SƏYAHƏT, MEHMANDARLIQ VƏ TURİZM.....106

1. Hotellərin təsnifatı prosesinə “Green Key” sertifikatının daxil edilməsi.....	107
2. OS&E (əməliyyat təchizatları və avadanlıqları) və FF&E (mebel, interyer və avadanlıqlar) mallarının gömrük rüsumlarından azad edilməsi.....	107
3. Milli Turizm Təbliğat Fondunun yaradılması.....	107
4. Otellər üçün əmlak vergilərinin azaldılması və mümkün istisnalar.....	108
5. Otel qiymətləri (ADR) üçün minimum həddin tətbiqi.....	108
6. Əsas turizm bazarları üçün viza rejimində asanlıq və güzəştlər.....	108
7. GYD hava limanında enmə haqlarının azaldılması ilə uçuşların sayının artırılması...	109
8. Beynəlxalq idman yarışları, konsertlər və irimiqyaslı tədbirlərin keçirilməsi ilə turizmin inkişafı.....	109
9. Formula 1 və digər iri tədbirlərin müddətinin uzadılması.....	109

TƏCHİZAT ZƏNCİRİ.....110

A. Ticarətin asanlaşdırılması yolunda tələb olunan prosedurlara dəyişikliklər barədə.....111

1. 74 – Gömrük anbarında saxlanıcı gömrük rəsmiləşmə prosedurundan biznesin faydalanmasına və saxlanıcı mallarının sərbəst dövriyyə üzrə buraxılış rejimində yerləşdirmədən təkrar ixrac gömrük proseduru altında yerləşməsinə icazə verilməsi.....	111
2. Gömrük ekspertiza idarəsinə alternativ laboratoriyaların yaradılması.....	111
3. Qüsurlu/xarab olmuş ixrac malları üçün üzleşdirmə prosesinin sadələşdirilməsi.....	112
4. Yük maşınları ilə çatdırılan qrupaj yük göndərişləri üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi və anbar logistikasında rəqabətin yaradılması.....	114
5. Vergiödəyici və Dövlət Vergi Xidməti arasında API mübadilə sisteminin qurulması.....	114

B. “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanununa dair təkliflər.....116

1. Qanunun bezi dövlət təşkilatlarına şamil edilməməsi.....	116
2. Satınalmada texniki şərtlərin obyektiv və inkluziv hazırlanması.....	117
2.1. Məhdudlaşdırıcı şərtlər.....	117
2.2. Bir satınalmada fərqli xüsusiyyətlərə malik mal və xidmətlərin birləşdirilməsi.....	117
2.3. Ehtimal olunan qiymətin təyin edilməsində şəffaflığın artırılması və sui-istifadənin qarşısının alınması.....	118
2.4. Satınalma müqavilələrinin icrasına nəzarətin mövcud olmaması.....	118

VERGİ VƏ GÖMRÜK.....120

A. Vergi məsələləri.....	121
1. ƏDV depozit hesabından vergilərdən başqa digər ödənişlər etmək imkanı.....	121
2. Zərərin növbəti illərə keçirilməsi.....	121
3. Vergi qanunvericiliyinin pozulmalarına diferensial yanaşma (“əsaslı səbəb” istisnaları)...	122
4. Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmə və cinayət məsuliyyətindən azad edilmə.....	123
5. “İkinci əl” bazarında mövcud olan vergi baryerləri.....	126
6. İşçi heyətinin təqdim edilməsi.....	127
7. Qeyri-rezidentlərin vergiyə cəlb olunması.....	128
8. Dövlət Vergi Xidmətinin vergi öhdəliklərinin hesablanması ilə bağlı yanaşmalar üzrə informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi.....	130
9. Emissiya gəlirlərinin vergiyə cəlb edilməsi.....	130
10. İştirak paylarının təqdim edilməsi zamanı gəlir və zərərin bəyannamədə əks etdirilməsi..	131
11. Satışın təşviqi məqsədilə “promo” məhsullarının, həmçinin müxtəlif əmtəə nümunələrinin əvəzsiz olaraq təqdim edilməsi, endirim və müxtəlif satış kampaniyalarının həyata keçirilməsi zamanı yaranan vergi təsirləri.....	132
12. Həcm əsaslı ticarət bonusları.....	133
13. Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə vergitutma bazası.....	134
B. Gömrük məsələləri.....	136
1. İdxal-ixrac əməliyyatları ilə bağlı məsələlər.....	136
2. Gömrük Məcəlləsinə və gömrük sahəsini tənzimləyən digər normativ aktlara təklif olunan dəyişikliklər.....	138
2.1. İdxal və ixrac vergilərindən azadolma sertifikatlarının verilməsi.....	138
2.2. Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlər üzrə ötürmə və sərəncam hüquqları....	138
2.3. Müvəqqəti idxalla bağlı məsələlər.....	139
2.4. Gömrük bəyannamələrinə sonradan düzəlişlərin edilməsi.....	139
TİKINTI İŞÇİ QRUPU.....	140
1. Layihələrin gecikmə riskləri.....	141
2. İlk qeydiyyat və ipotekaların verilməsi.....	142

Hörmətli Ağ Sənəd oxucuları, dəyərli üzvlər və tərəfdaşlar,

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası (AmCham Azərbaycan) olaraq, ölkəmizin iqtisadi inkişafına və biznes mühitinin davamlı təkmilləşdirilməsinə dəstək vermək missiyamızın növbəti addımı olan Ağ Sənəd 2025 nəşrini Sizin diqqətinizə təqdim etməkdən qürur duyuruq!

Bu sənəd, global iqtisadi dəyişikliklərin sürətləndiyi bir dövrdə Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinə uyğun şəkildə özəl sektorun kollektiv baxışını, prioritetlərini və irəli sürdüyü praktiki təkmilləşdirmə istiqamətlərini sistemli şəkildə əks etdirir.

Son illərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı iqtisadi islahatlar, dövlət–özəl sektor tərəfdaşlığının güclənməsi və idarəetmədə

modern yanaşmalar ölkəmizin biznes ekosistemində dönüş yaradan amillərdən olmuşdur. Bu əməkdaşlıq modeli, iqtisadi modernizasiya prosesinin əsas dayaqlarından birinə çevrilərək daha rəqabətli, şəffaf və innovasiyaya açıq mühitin formalaşmasına şərait yaratmışdır. AmCham Azərbaycan olaraq, bu tərəfdaşlığın möhkəmlənməsinə töhfə vermək, özəl sektorun praktiki təcrübəsinə əsaslanan həll yönümlü təkliflər təqdim etmək və iqtisadi siyasətin icrasında etibarlı tərəfdaş rolunu davam etdirmək bizim üçün xüsusi önəm daşıyır.

Ağ Sənəd iki ildən bir hazırlanaraq biznes mühitində müşahidə olunan sahəvi dəyişiklikləri, çağırışları və inkişaf istiqamətlərini vahid çərçivədə təqdim edir. Bu nəşr həm özəl sektorun düşüncə platforması, həm də dövlət qurumları ilə dialoqu dəstəkləyən və islahat gündəliyinin icrasına töhfə verən institusional bir alət kimi çıxış edir. Bu baxımdan Ağ Sənəd 2025 yalnız tövsiyələr toplusu deyil, həm də ölkənin uzunmüddətli iqtisadi inkişaf strategiyasında özəl sektorun dəyərli iştirakı kimi qiymətləndirilir.

Bu ilki Ağ Sənəd nəşrində 11 komitə və 1 işçi qrupu tərəfindən hazırlanmış ümumilikdə 129 təklif yer alır. Təkliflər vergi və gömrük, bank və maliyyə, sığorta, təchizat zənciri və logistika, gündəlik tələbat malları, insan resursları və əmək münasibətləri, hüquq və komplayens, risklərin idarə olunması, dayanıqlı inkişaf, rəqəmsal iqtisadiyyat və innovasiyalar, turizm və mehmandarlıq, eləcə də tikinti və daşınmaz əmlak kimi çoxsaylı strateji sahələri əhatə edir.

Sənədə daxil edilən bütün təkliflər çoxmərhələli peşəkar dəyərləndirmə prosesindən keçmişdir. AmCham Azərbaycan tərəfindən bir araya gətirilən çoxsaylı mütəxəssislər tərəfindən təqdim edilən ən aktual məsələlərə dair müvafiq sahə üzrə səlahiyyətli dövlət qurumları ilə fikir mübadiləsi aparılaraq onların mövqeləri də nəzərə alınmışdır. Bu proses, təqdim olunan tövsiyələrin

Müraciət

həm biznes ictimaiyyətinin baxışlarını, həm də ölkənin institutlaşmış idarəetmə çərçivəsini nəzərə almasını təmin etmişdir.

Ağ Sənədin hazırlanmasında fəal iştirak edən komitələrin rəhbərliyinə, AmCham Azərbaycan üzvlərinə, mütəxəssislərə və töhfə verən bütün təşkilatlara təşəkkürümüzü bildiririk. Eyni zamanda, sənədin hazırlanması prosesində aparılan müzakirələrdə iştirak edərək öz baxışlarını bölüşən və əməkdaşlığa açıq mövqə sərgiləyən müvafiq dövlət qurumlarına dərin minnətdarlığımızı bildiririk. Bu birgə yanaşma, sənədin real ehtiyaclara uyğun, məqsədyönlü və dəyər yaradan bir mənbəyə çevrilməsinə imkan yaratmışdır.

Əminliklə bildiririk ki, Ağ Sənəd 2025-də yer alan tövsiyələr ölkənin işgüzar mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi, iqtisadi aktivliyin genişləndirilməsi, investisiya mühitinin gücləndirilməsi və uzunmüddətli dayanıqlı inkişaf hədəflərinə çatmaq üçün mühüm istiqamətlər təqdim edir. AmCham Azərbaycan olaraq, bundan sonra da özəl sektorun səsinə ifadə edən, dövlət–biznes əməkdaşlığını dəstəkləyən və ölkəmizin iqtisadi inkişafına töhfə verən etibarlı tərəfdaş olaraq fəaliyyətimizi davam etdirəcəyik.

Ağ Sənəd 2025 nəşrinin bütün oxuculara faydalı olacağına inanır, sənədə göstərdiyiniz marağa görə təşəkkür edirik.

Hörmətlə,

*Dəyanət Sədullayev
AmCham Azərbaycanın prezidenti*

GİRİŞ

Giriş

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası (AmCham Azərbaycan) ölkəmizin biznes mühitinin inkişafını, institusional güclənməsini və davamlı iqtisadi tərəqqini dəstəkləyən aparıcı özəl sektor platforması olaraq fəaliyyətini ardıcıl şəkildə genişləndirməkdədir. 1996-cı ildən etibarən ölkədə yerli və xarici biznes icmasının təmsilçisi kimi çıxış edən Palata bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrini əhatə edən 280-dən çox şirkəti bir araya gətirir. AmCham Azərbaycan geniş üzvlük bazası sayəsində, dövlət–özəl sektor tərəfdaşlığının gücləndirilməsi, biznes və hökumət arasında effektiv dialoq mühitinin qurulması və qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrin biznes mühitinə inteqrasiyası istiqamətində əhəmiyyətli rol oynayır.

Ağ Sənəd AmCham Azərbaycan tərəfindən iki ildən bir hazırlanaraq ölkə iqtisadiyyatının inkişafına töhfə verən ənənəvi siyasət sənədi kimi geniş tanınır. Sənədin məqsədi Azərbaycanda biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi üçün özəl sektorun kollektiv mövqeyini, prioritetlərini və sahəvi təkliflərini sistemli şəkildə təqdim etməkdir. Hər bir nəşr Palatanın komitələri, işçi qrupları, İdarə Heyəti və geniş üzvlük icmasının iştirakı ilə formalaşdırılır və ölkənin iqtisadi gündəliyinə real, hədəfli və təsirli töhfələr verməyi hədəfləyir. Ağ Sənədə daxil edilən hər bir təklif vahid yanaşma əsasında iki hissə üzrə hazırlanır. “Giriş” bölməsi müvafiq sahədə mövcud vəziyyəti, praktiki çətinlikləri, biznes mühitinə təsir edən amilləri və dəyişiklik zərurətini qısa, lakin mahiyyət etibarilə dolğun şəkildə təqdim edir. “Tövsiyə” bölməsi isə həmin məsələnin həlli üçün konkret addımları, hüquqi və ya institusional dəyişiklik istiqamətlərini və praktiki tətbiq mexanizmlərini daha detallı şəkildə ifadə edir. Bu struktur təkliflərin həm əsaslandırılmasını, həm də icra baxımından aydınlığını təmin edir və sənədin vahid metodologiya üzərində qurulmasına şərait yaradır.

2023-cü ildə təqdim edilən Ağ Sənəddə ümumilikdə 114 tövsiyə yer almışdır. Həmin tövsiyələrin sahələr üzrə təsnifatı aşağıdakı kimi olmuşdur:

Sahə:	Təklif sayı:
Bank, maliyyə və sığorta	26
Vergi və gömrük	25
Hüquq və komplayens	18
Gündəlik tələbat malları	9
Rəqəmsal iqtisadiyyat və innovasiyalar	9
İnsan resursları və əmək	8
Satınalmalar	8
Marketing, kommunikasiya və biznes inkişafı	7
Dayanıqlı inkişaf və korporativ təsir	4
Cəmi	114

Aparılan təhlillər göstərir ki, həmin təkliflərin təqribən 30%-i qismən və ya tam şəkildə icra olunmuşdur. Bu göstərici dövlət qurumları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığın effektivliyini və özəl sektor tərəfindən qaldırılan məsələlərin qərarvermə prosesində nəzərə alınması istiqamətində mövcud pozitiv tendensiyanın davam etdiyini əks etdirir.

Ağ Sənədin hazırkı 2025-ci il nəşri daha geniş sektoral əhatə, daha çox sayda təşəbbüs və daha güclü strateji baxışla hazırlanmışdır. Bu il 11 komitə və 1 işçi qrupu tərəfindən təqdim edilən ümumilikdə 129 təklif ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahələrini əhatə edir. Bu tövsiyələr həm sahəvi, həm də makroiqtisadi kontekstdə biznes mühitində baş verən yenilikləri, dəyişən ehtiyacları və sürətlənən global transformasiya fonunda Azərbaycanın yeni iqtisadi mərhələdə üzləşdiyi çağırışları nəzərə alır. Sözügedən tövsiyələrin sahələr üzrə təsnifatı aşağıdakı kimidir:

Sahə:	Təklif sayı:
İnnovasiyalar və rəqəmsal iqtisadiyyat	32
Bank, maliyyə və sığorta	18
Vergi və gömrük	18
Gündəlik tələbat malları	14
Təchizat zənciri	10
İnsan resursları və əmək	9
Səyahət, mehmandarlıq və turizm	9
Hüquq və komplayens	8
Marketing, kommunikasiya və biznesin inkişafı	4
Dayanıqlı inkişaf və korporativ təsir	3
Risqlərin idarə olunması	2
Tikinti	2
Cəmi	129

Ötən dövr ərzində toplanmış məlumatların təhlili göstərir ki, biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra istiqamətlər üzrə məqsədyönlü addımların atılması xüsusi aktualıq kəsb edir. Bu baxımdan, aşağıdakı məsələlər inkişaf gündəliyinin əsas prioritetləri kimi ön plana çıxır:

1. Banklar və dövlət qurumları arasında rəqəmsal məlumat mübadiləsinin təkmilləşdirilməsi və Açıq API çərçivəsinin inkişafı;
2. Dövlət xidmətlərinin bank ekosisteminə inteqrasiyası və mobil bankçılıq üzərindən xidmət göstərilməsinin genişləndirilməsi;
3. Kredit məlumatları, reyting infrastruktur və maliyyə bazarları üçün xərclərin optimallaşdırılması və məlumat əlçatanlığının artırılması;
4. Risk əsaslı nəzarət, uyğunluq (compliance) proseslərinin yüngülləşdirilməsi və üçüncü tərəflərə etimad mexanizminin tətbiqi;
5. Kapital adekvatlığı, investisiya fondları və depozit sistemine dair çərçivələrin

- beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;
6. Sığorta bazarında risk qiymətləndirilməsi, məhsul çeşidi və agent mexanizmlərinin gücləndirilməsi;
  7. Dairəvi iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiqi və yaşıl iqtisadiyyat üzrə strateji istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi;
  8. E-mobility və enerji doldurma infrastrukturunu daxil olmaqla yaşıl nəqliyyatın inkişafı;
  9. Qida təhlükəsizliyi üzrə normativ tələblərin modernləşdirilməsi, proseslərin şəffaflığı və real vaxtda icazə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi;
  10. Gündəlik tələbat malları üzrə gömrük nəzarəti və tranzit əməliyyatlarının effektivliyinin artırılması;
  11. Etiketləmə, allergen standartları, gigiyena tələbləri və laboratoriya proseslərinin sürətləndirilməsi;
  12. Korporativ hüquq çərçivəsinin yenilənməsi, o cümlədən, səhmdar münasibətləri və idarəetmə standartlarının təkmilləşdirilməsi;
  13. Məhkəmə-hüquq sistemində ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması və prosesual müddətlərin optimallaşdırılması;
  14. Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması üzrə prosedurların şəffaflaşdırılması və institusional gücləndirilməsi;
  15. Rəqəmsal infrastrukturun dayanıqlılığı, regional qoşulma və məlumat mərkəzləri üçün standartlaşdırılmış çərçivələrin formalaşdırılması;
  16. API əsaslı məlumat mübadiləsinin, açıq məlumatların və rəqəmsal hökumət məhsullarının inteqrasiya çərçivəsinin genişləndirilməsi;
  17. Süni intellektin tətbiqi, idarə edilməsi, təhsildə Sİ modellərinin istifadəsi və beynəlxalq əməkdaşlıq platformalarının yaradılması;
  18. Kibertəhlükəsizlik, rəqəmsal etimad və kvant texnologiyalarına hazırlıq üzrə mexanizmlərin gücləndirilməsi;
  19. Rəqəmsal insan kapitalının inkişafı, təlim və bootcamp modellərinin genişləndirilməsi, sertifikatlaşdırma və ömürboyu təhsil çərçivələri;
  20. Startap ekosistemi üçün vergi güzəştləri, investisiya cəlbi və yeni hüquqi strukturların yaradılması;
  21. İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya sahəsində təhsil, standartlar və reklam mühitinin modernləşdirilməsi;
  22. Biznesin davamlılığı planları üzrə tələblərin müəyyənləşdirilməsi və risk əsaslı nəzarət çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi;
  23. Fırıldaçılıq risklərinin idarə edilməsi, təchizatçı riskləri və əməliyyat risklərinin ölçülməsi üzrə yeni yanaşmalar;
  24. Turizm sektorunda xidmət standartlarının yenilənməsi, viza rejimi və beynəlxalq tədbirlərlə turizmin stimullaşdırılması;
  25. Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, alternativ ekspertiza laboratoriyalarının yaradılması və logistika rəqabətinin artırılması;
  26. Dövlət satınalmalarında şəffaflıq, obyektivlik və rəqabət prinsiplərinin gücləndirilməsi, satınalma tələblərinin təkmilləşdirilməsi;

27. Vergi inzibatçılığı, ƏDV və mənfəət vergisi üzrə mexanizmlərin sadələşdirilməsi və stimullaşdırıcı siyasətlərin tətbiqi;
28. Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər, sertifikatlaşdırma və müvəqqəti idxal mexanizmlərinin şəffaflaşdırılması;
29. Tikinti sektorunda layihələrin gecikmə risklərinin azaldılması və ipoteka mexanizmləri ilə bağlı çərçivələrin təkmilləşdirilməsi və s.

Son dövrlərdə regionda formalaşan yeni iqtisadi reallıqlar, eləcə də nəqliyyat və logistika dəhlizlərinin genişlənməsi Azərbaycan üçün mühüm strateji imkanlar açmışdır. Xüsusilə Cənubi Qafqazda yaranmış yeni geoiqtisadi mühit ölkənin tranzit, ticarət və investisiya marşrutlarında rolunu daha da artırmış, daxili və xarici bazarlar arasında əlaqələrin güclənməsinə şərait yaratmışdır. Bu yeni dəhlizlər yalnız nəqliyyat imkanlarını genişləndirmir, həm də biznes sektorunda yeni əməkdaşlıq modelləri, istehsal və xidmət sahələrinin şaxələndirilməsi, regionlararası inteqrasiya və rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsi üçün əlavə perspektivlər yaradır.

Bu dəyişikliklər biznes mühitinin uzunmüddətli inkişaf trayektoriyasını müəyyən edən vacib amillərdən biri kimi Ağ Sənəd 2025-in kontekstinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Bununla yanaşı, sənəd çərçivəsində təqdim olunan təkliflər çoxsaylı sektorlardan qaynaqlanan ehtiyaclara əsaslanır və yeni iqtisadi dəhlizlərdən yaranan imkanlarla paralel şəkildə, ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində sistemli təkmilləşdirmələri hədəfləyir.

Eyni zamanda süni intellektin sürətli inkişafı, qlobal rəqabətin yeni fazaya keçməsi və rəqəmsal iqtisadiyyatın genişlənməsi Azərbaycanda biznes modellərinə, əməliyyat səmərəliliyinə və idarəetmə sistemlərinə yeni tələblər formalaşdırır. Bu səbəbdən, süni intellekt, rəqəmsallaşma və innovasiyalarla bağlı təkliflər 2025-ci il Ağ Sənədinin ən mühüm komponentlərindən birinə çevrilmişdir.

İnanırıq ki, Ağ Sənəd 2025 çərçivəsində irəli sürülən təşəbbüslər aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən diqqətlə dəyərləndiriləcək və onların icrası Azərbaycan iqtisadiyyatının modernləşdirilməsi prosesinə əlavə dinamizm gətirəcək. Özel sektorun birgə mövqeyini əks etdirən bu sənəd üzrə təkliflərin reallaşdırılması həm işgüzar mühitin daha əlverişli istiqamətdə inkişafına, həm də ölkədə davamlı və inklüziv iqtisadi artımın gücləndirilməsinə mühüm töhfə verəcəkdir.

I BANK,
MALIYYƏ
VƏ SIĞORTA

A. Bank

1. Əməkhaqqı və təqaüd ödəniş kartları üzrə müştəriyə istədiyi bankı seçmək hüququnun tətbiqi

Əməkhaqqı və təqaüd ödəniş kartlarının yalnız müəyyən banklarda açılması təcrübəsi hazırda bazarda sağlam rəqabət mühitini məhdudlaşdırır. Belə şəraitdə üstün mövqeyə malik banklar müştərilər qarşısında istənilən şərtləri diktə edə bilir, digər banklar isə bu bazara daxil olmaqda çətinlik çəkir. Nəticədə, bir tərəf bazarı formalaşdırır, digərləri isə sadəcə onun müəyyən etdiyi qaydalarla hərəkət etməyə məcbur qalır. Bu, vətəndaşların daha yüksək xidmət haqları və məhdud seçim imkanları ilə üzləşməsinə gətirib çıxarır.

Bu vəziyyət Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsində təsbit olunmuş “azad və bərabər rəqabət” prinsiplərinə, eləcə də İstehlakçılarının Hüquqlarının Müdafiəsi haqqında Qanunun 14.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan istehlakçının “sərbəst xidmət seçmək hüququ”na ziddir. Qanuna əsasən, istehlakçını konkret bir xidmətə və ya icraçıya yönləndirmək, yəni seçim azadlığını məhdudlaşdırmaq qadağandır. Bu baxımdan, əməkhaqqı və təqaüd kartlarının yalnız müəyyən banklar üzərindən yönləndirilməsi istehlakçı hüquqlarının faktiki məhdudlaşdırılması kimi qiymətləndirilə bilər. Birbaşa vətəndaşların sərbəst qərarı əsasında seçimin formalaşması bazar mexanizmlərinin təbii şəkildə işləməsinə şərait yaradır.

Bu yanaşma vətəndaşlara xidmət keyfiyyəti, şəffaflıq və maliyyə şərtlərinə əsaslanaraq bank seçimi imkanı verəcək, bankları isə rəqabət mühitində daha səmərəli, müştəriyönümlü və innovativ xidmət modelləri formalaşdırmağa təşviq edəcəkdir. Nəticə etibarilə, həm istehlakçı məmnuniyyəti, həm də bank sektorunda real və dayanıqlı rəqabət mühiti güclənmiş olacaqdır.

Tövsiyə:

Əlaqəli dövlət orqanları tərəfindən dövlət sektorunda əməkhaqqı və təqaüd ödənişləri üzrə bank seçiminin istehlakçı seçimi ilə azad rəqabət prinsiplərinin təmin olunmasına yönəlmiş institusional yanaşmaların tətbiqi məqsədəuyğun hesab edilir.

2. Dövlət-bank əlaqələrinin rəqəmsallaşdırılması: data ötürülməsi və Açıq API (tətbiqi proqramlaşdırma interfeysi) platformalarının inkişafı

Qonşu ölkələr, o cümlədən Türkiyə, Rusiya və Qazaxıstan artıq Açıq API texnologiyalarını tətbiq edərək bankların mobil tətbiqləri vasitəsilə istifadəçilərə dövlət orqanlarında mövcud olan fərdi məlumatlarını (vergi öhdəlikləri, inzibati cərimələr, sosial status, daşınmaz əmlak və nəqliyyat vasitəsi üzrə məlumatlar və s.) real vaxtda, birbaşa və təhlükəsiz şəkildə görüntüləmək imkanı yaradıblar. Azərbaycanda da bu mexanizmin tətbiqi üçün hüquqi baza mövcuddur: necə ki, “Kredit büroları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, müştərinin razılığı ilə onun kredit tarixçəsinə dair məlumatlar üçüncü tərəflərlə paylaşılır. Eyni prinsip dövlət informasiya sistemlərində saxlanılan məlumatların banklarla təhlükəsiz data mübadiləsinə də tətbiq oluna bilər. Bu, həm vətəndaşların

vaxt və resurslarına qənaət, həm də bankların müştəri məlumatlarının dəqiqliyini və qərarvermə keyfiyyətini artırmaq baxımından vacib addımdır.

Tövsiyə:

Dövlət informasiya sistemlərində saxlanılan məlumatların Açıq API texnologiyaları vasitəsilə təhlükəsiz və mərkəzləşdirilmiş şəkildə ötürülməsini təmin edən qarşılıqlı işləkiyə malik məlumat mübadiləsi mexanizmlərinin formalaşdırılması məqsədəuyğun hesab olunur. Bu mexanizmlər çərçivəsində banklar müştərinin yazılı və ya elektron razılığı əsasında müvafiq dövlət informasiya sistemlərinə inteqrasiya olunaraq vergi, inzibati, sosial, hüquqi və digər məlumatların real vaxt rejimində verifikasiyasını həyata keçirə bilərlər.

Data ötürülməsi prosesləri yalnız məlumat həcmnin minimuma endirilməsi, məqsədyönlülük və təhlükəsizlik prinsipləri əsasında qurulmalı, fərdi məlumatların qorunması üzrə milli qanunvericiliyin tələblərinə və beynəlxalq informasiya təhlükəsizliyi standartlarına tam uyğun olmalıdır. Bu yanaşma dövlət–bank əməkdaşlığının rəqəmsal əsaslar üzərində inkişafına, maliyyə sektorunda əməliyyat səmərəliliyinin artırılmasına və məlumatlara əsaslanan qərarvermə keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edəcəkdir.

3. Bankların “əsas rəqəmsal qapı”ya çevrilməsi üçün dövlət xidmətlərinin mobil banklar vasitəsilə təqdim edilməsi

Azərbaycan Respublikasında dövlət xidmətlərinin əhəmiyyətli bir hissəsi artıq rəqəmsallaşdırılsa da, bir sıra inzibati prosedurlar üzrə vətəndaşların hələ də fiziki olaraq xidmət mərkəzlərinə müraciət etməsi zərurəti qalmaqdadır. Sürücülük vəsiqəsinin yenilənməsi, avtomobilin qeydiyyatı, arayışların alınması, dövlət rüsumlarının ödənilməsi və digər bu kimi xidmətlər üçün hələ də fiziki olaraq Asan Xidmət mərkəzlərinə getməyə və növbələrdə gözləməyə məcburdurlar. Mövcud yanaşma vətəndaş üçün əlavə vaxt itkisinə, dövlət üçün isə əlavə inzibati xərclərə səbəb olur.

Dövlət xidmətlərinin mobil bank tətbiqləri vasitəsilə təqdim edilməsi vətəndaşların fiziki müraciət ehtiyacını azalda, bank tətbiqlərinin gündəlik istifadə intensivliyini artıraraq onları rəqəmsal ekosistemdə əsas giriş nöqtələrindən birinə çevirə bilər. Nəticədə, dövlət mərkəzlərində növbələr azalacaq, e-xidmətlərin payı yüksələcək, real-time statistika toplamaq mümkün olacaq və əlavə işçi resurslarına ehtiyac qalmayacaq.

Beynəlxalq təcrübə:

Bank / Super-App	İnteqrasiya olunan dövlət xidmətləri	İstifadə göstəricisi
Kaspi.kz	≈ 40 xidmət: rəqəmsal ID, sürücülük vəsiqəsinin yenilənməsi, avtomobil sahibinin onlayn dəyişdirilməsi, biznes qeydiyyatı	• 9,6 mln nəfər 2022-də GovTech bölməsinə daxil olub
Halyk Bank	48–52 xidmət: sürücülük vəsiqəsinin yenidən buraxılışı, Public ServiceCenter-a (Asan Xidmətin analoqu) növbə sifarişi	• 48 xidmətə çıxış; 1H 2023-də 5,7 mln əməliyyat

Qazaxıstan nümunəsi bu modelin uğurla işlədiyini sübut edir. Orada Kaspi Bank super-app konsepsiyası çərçivəsində dövlət xidmətlərinin əsas paylayıcısına çevrilib və yalnız rəqəmsal sənədlərdən artıq 10 milyon vətəndaş yararlanır. Kaspi Bank əhalinin təxminən 75%-nə çataraq həm vətəndaş məmnuniyyətini artırmış, həm də dövlət xidmətlərinin səmərəliliyini gücləndirmişdir. Eyni yanaşmanın Asan Xidmət API-ləri vasitəsilə Azərbaycanda tətbiqi, qısa müddət ərzində vətəndaşlara, bank sektoruna və dövlət idarələrinə əhəmiyyətli fayda gətirə bilər.

Tövsiyə:

AmCham olaraq təklif edirik ki, dövlət xidmətlərinin mobil bank tətbiqlərinə inteqrasiyası üçün texniki və hüquqi infrastruktur formalaşdırılsın.

Bu çərçivədə dövlət xidmətlərinin rəqəmsal sistemləri ilə bank tətbiqləri arasında təhlükəsiz və mərhələli inteqrasiyanı təmin edən mexanizmlərin yaradılması, məlumat mübadiləsi üzrə vahid təhlükəsizlik və məxfilik standartlarının müəyyən edilməsi və fərdi məlumatların yalnız istifadəçinin yazılı və ya elektron razılığı əsasında ötürülməsi prinsiplərinə əməl olunması məqsədəuyğun hesab olunur.

Bu yanaşma bank tətbiqlərinin vətəndaşlar üçün gündəlik rəqəmsal xidmətlərə çıxış nöqtəsi kimi rolunu gücləndirməklə yanaşı, dövlət xidmətlərinin təqdimatında səmərəliliyin artırılmasına və inzibati yükün azaldılmasına xidmət edə bilər.

4. ASAN Finans və Azərbaycan Kredit Bürosu (AKB) məlumat platforması üzrə məlumat əldə etmə xərclərinin optimallaşdırılması

Mövcud qaydalara əsasən, banklar ASAN Finans və AKB platforması vasitəsilə müştəriyə aid iş yeri, təqaüd, VÖEN və kredit məlumatlarını əldə etmək üçün hər sorğuya görə ayrı-ayrılıqda rüsum ödəməli olurlar. Bu rüsumlar hazırda iş və təqaüd məlumatı üçün 2.36 AZN, VÖEN üçün 1.09 AZN, kredit məlumatı üçün 1.18 AZN, AKB-dən isə 1 AZN təşkil edir. Nəticə etibarilə, bir müştəriyə məhsul rəsmiləşdirildikdə bank tərəfindən 3.5–5 AZN aralığında əlavə xərc yaranır ki, bu da xüsusilə pərakəndə kreditləşmə və mikro kredit məhsulları üçün əməliyyat

rentabelliyini azaldır. Bu xərclər bir çox hallarda birbaşa müştərinin üzərinə ötürülür və bu da maliyyə xidmətlərinə çıxışın əlçatanlığına mənfi təsir göstərir. Halbuki, Rusiya, Qazaxıstan və Belarusiya kimi MDB ölkələrində bu cür məlumatlar müvafiq dövlət sistemləri ilə real vaxt rejimində inteqrasiya olunaraq banklara pulsuz təqdim edilir. Məlumat əldə etmə xərclərinin azaldılması banklar üçün əməliyyat effektivliyini artırmaqla yanaşı, risklərin daha dəqiq qiymətləndirilməsi və müştəriyə münasib məhsul tarifi üçün də şərait yaradır.

Tövsiyə:

ASAN Finans və Azərbaycan Kredit Bürosu (AKB) vasitəsilə təqdim olunan məlumatlara çıxış üzrə tətbiq edilən xidmət haqlarının bank sektoruna və müştərilərə yaratdığı əlavə maliyyə yükünü nəzərə alaraq, bu haqların azaldılması və daha çevik yanaşma ilə yenidən tənzimlənməsi tövsiyə olunur.

Xidmət haqlarının endirilməsi bankların əməliyyat xərclərinin optimallaşdırılmasına, müvafiq məlumatlardan daha geniş istifadənin təşviqinə, eləcə də rəqəmsal maliyyə xidmətlərinin əlçatanlığının və maliyyə inklüzivliyinin artırılmasına müsbət təsir göstərə bilər.

5. Müştəri uyğunluğu tədbirlərinin (MUT) optimallaşdırılması və 3-cü şəxslərə güvənmə institutunun tətbiqi

Azərbaycanın ƏL/TMM rejiminin effektivliyini artırmaq məqsədilə, müştəri uyğunluğu tədbirləri (MUT – CDD) çərçivəsində yaranan izafi bürokratik yükün azaldılması və sektoral risklərin balanslaşdırılması zəruridir. Hazırkı şəraitdə həm banklar, həm də digər öhdəlik daşıyan şəxslər müştəri tanıma prosesində geniş sənəd siyahıları və təkrarlanan yoxlamalar tətbiq edirlər. Bu isə əməliyyat proseslərini yavaşlatmaqla yanaşı, bəzi hallarda müştərilərin narazılığına səbəb olur.

ƏL/TMM Qanunun 5-ci maddəsində və FATF-ın 17-ci Tövsiyəsində nəzərdə tutulduğu kimi, üçüncü şəxslərə güvənmə prinsipi (“reliance on third parties”) çərçivəsində məlumatların paylaşılması bu prosesi sadələşdirə və təkrar yoxlamaların qarşısını ala bilərdi. Bu institut, müştəri uyğunluğu tədbirlərində təkrarçılığın və əməliyyat yükünün azaldılması baxımından mühüm potensiala malikdir. Lakin bir sıra maneələr - qeyri-bank sektorunda MUT tədbirlərinin aşağı keyfiyyətlə icrası, kommersiya və peşə sirlərinin bölüşülməsi ilə bağlı hüquqi qeyri-müəyyənliklər, eləcə də məlumat mübadiləsi üçün təhlükəsiz texnoloji platformanın olmaması bu institutun tətbiqini ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. Eyni zamanda bu institutun effektiv tətbiqi üçüncü tərəf kimi çıxış edə biləcək qeyri-bank öhdəlik daşıyan şəxslərin, məsələn, notariuslar, daşınmaz əmlak vasitəçiləri, hüquqşünaslar və digərlərinin MUT tədbirlərinin tətbiqi sahəsində daha yüksək səviyyədə standartlara malik olmaları zəruridir.

Tövsiyə:

Qabaqcıl ölkələrin üçüncü şəxslərə güvənmə institutunun tətbiqi və bu sahədə beynəlxalq standartların effektiv implementasiyası təcrübəsi öyrənilsin və banklar və digər öhdəlik daşıyan şəxslər arasında müştəri məlumatlarının qarşılıqlı tanınmasını və mübadiləsini təmin edəcək hüquqi və institusional mexanizmlər yaradılsın.

6. Ailə-kəndli təsərrüfatlarının fəaliyyətinin uçotu və təsdiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Ailə-kəndli təsərrüfatlarının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində xüsusi hüquqi rejim altında tənzimlənir. "Ailə kəndli təsərrüfatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 9.4-cü maddəsinə əsasən, ailə-kəndli təsərrüfatı yalnız illik dövriyyəsinin yuxarı həddi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş məbləği keçdiyi hallarda sahibkarlıq fəaliyyətinin subyekt kimi qiymətləndirilir. Bu işə müəyyən edilmiş dövriyyə hədləri daxilində ailə-kəndli təsərrüfatlarının VÖEN qeydiyyatı olmadan fəaliyyət göstərməsinə hüquqi əsas yaradır.

Eyni zamanda, həmin Qanunun 8.1.6-cı maddəsinə əsasən, ailə-kəndli təsərrüfatlarının fəaliyyət göstərdiyi yaşayış məntəqəsinin müvafiq bələdiyyəsində uçota durmaq öhdəliyi qanunla birbaşa müəyyən edilmişdir. Bununla belə, praktikada bu qanuni öhdəliyin icrasını təmin edən vahid, standartlaşdırılmış və funksional uçot mexanizmləri mövcud deyil.

Ailə-kəndli təsərrüfatlarının uçota alınması və fəaliyyətinin təsdiqi üçün bələdiyyələr tərəfindən təqdim edilən vəsiqə və arayışların əldə edilməsində ciddi çətinliklər mövcuddur. Bu sənədlər ya ümumiyyətlə verilmir, ya da qeyri-standart, vahid tələblərə cavab verməyən formada təqdim olunur ki, bu da onların hüquqi etibarlılığını və tətbiqdə qəbulolunanlığını zəiflədir. Nəticədə, qanunvericiliklə uçota durmaq öhdəliyi nəzərdə tutulsa da, bu öhdəliyin praktik icrası sistemli şəkildə təmin olunmur.

Bununla yanaşı, ailə-kəndli təsərrüfatlarının illik dövriyyəsinin yuxarı həddinin müəyyən edilməsinə dair normativ yanaşmanın uzun müddət ərzində dəyişməz qalması da praktik problemləri dərinləşdirən amillərdən biridir. Mövcud hədd 2006-cı ildə müəyyən edilmiş və sonrakı dövrdə iqtisadi şəraitdə, qiymət səviyyəsində və kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar dəyərində baş verən dəyişikliklər fonunda yenidən qiymətləndirilməmişdir. Bu işə faktiki dövriyyə ilə normativ hədlər arasında uyğunsuzluq yarada və ailə-kəndli təsərrüfatlarının hüquqi statusunun qeyri-müəyyənliyinə səbəb ola bilər.

Tövsiyə:

Ailə-kəndli təsərrüfatlarının fəaliyyətinin hüquqi rejimi ilə praktik tətbiq arasındakı boşluqların aradan qaldırılması məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin nəzərdən keçirilməsi tövsiyə olunur:

- ailə-kəndli təsərrüfatlarının bələdiyyələrdə uçota alınması və fəaliyyətinin təsdiqi üçün vahid, standartlaşdırılmış və hüquqi baxımdan etibarlı

- sənədləşmə mexanizmlərinin formalaşdırılması;
- uçot prosesinin kəndlilər üçün əlçatan, aydın və icraolunan formada təşkili, fərqli yerli praktikaların minimuma endirilməsi;
- ailə-kəndli təsərrüfatlarının uçotunun mümkün olduqda mərkəzləşdirilmiş və rəqəmsal mexanizmlər vasitəsilə aparılması;
- ailə-kəndli təsərrüfatlarının illik dövriyyəsinin yuxarı həddinin müəyyən edilməsinə dair normativ aktın mövcud iqtisadi reallıqlar nəzərə alınmaqla yenidən qiymətləndirilməsi imkanına baxılması.

Bu yanaşmalar qanunvericiliklə nəzərdə tutulan hüquqi rejimin praktik icrasını gücləndirməyə, ailə-kəndli təsərrüfatlarının uçotunun şəffaflığını artırmağa və onların rəsmi mexanizmlərə çıxış imkanlarını genişləndirməyə töhfə verə bilər.

7. Dövlət ipotekası üzrə kredit limitlərinin və şərtlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi

Azərbaycan Respublikasında ipoteka kreditləri sistemi uzunmüddətli maliyyələşmə imkanı yaratmaqla vətəndaşların mənzilə çıxışını dəstəkləyir. Lakin son illərdə daşınmaz əmlak bazarında müşahidə edilən ciddi qiymət artımı nəticəsində, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu (İKZF) tərəfindən müəyyən edilən kredit məbləği və limitlər real bazar dəyərləri ilə uzlaşmır.

Hazırda:

- Adi ipoteka kreditləri üzrə maksimal məbləğ: 150 000 AZN;
- Güzəştli ipoteka kreditləri üzrə maksimal məbləğ: 100 000 AZN təşkil edir.

Bununla belə, mənzillərin orta qiyməti:

- Bakı şəhərinin mərkəzi rayonlarında: 2 500–3 000 AZN/m²;
- Abşeron və ətraf ərazilərdə isə (sənədli çıxarışlı mənzillərin qiyməti): 1 400–1 600 AZN/m² civarındadır.

Bu qiymətlər fonunda 150 000 AZN-lik kreditlə:

- mərkəzi rayonlarda cəmi 50–55 m²;
- periferiyada isə təxminən 100 m² mənzil almaq mümkündür.

Hazırda ipotekaya yararlı mənzillərin böyük hissəsini sosial tipli yeni tikililər təşkil edir ki, onların kvadratmetr qiyməti də 2 500–3 000 AZN aralığındadır. Köhnə tipli layihələrdə (Leninqrad, Kiyev və 1970-ci ildən sonrakı tikililər) də kəskin artım müşahidə olunur — 2017-ci ildə 85 000 AZN dəyərində olan 3 otaqlı mənzilin bugünkü dəyəri artıq 150 000 AZN-dən yuxarıdır. Şəhərdən kənar ərazilərdə belə qiymətlərdə 30–40% artım qeydə alınmışdır.

Bu dinamika həm vətəndaşların mənzil əldə etmə imkanlarını daraldır, həm də bankların ipoteka məhsullarını real bazar tələbinə uyğun şəkildə təklif etməsini çətinləşdirir.

Tövsiyə:

İpoteka limitlərinin və şərtlərinin yenilənməsi mənzil bazarında tələb və təklif

arasında balansın bərpasına, gənc ailələr və orta gəlirli vətəndaşlar üçün mənzil əldə etmə imkanlarının genişlənməsinə, həmçinin bank sektorunda ipoteka məhsullarının dövrüyyəsinin və likvidliyinin artmasına şərait yaradacaqdır. Bu məqsədlə, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu tərəfindən aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəduyğundur:

1) Limitlərin yenilənməsi:

- Adi ipoteka kreditləri üzrə maksimal məbləğ 250 000 AZN;
- Güzəştli ipoteka kreditləri üzrə isə 150 000 AZN səviyyəsinə qaldırılsın.

2) İllik indeksləşmə mexanizmi: İpoteka limitlərinin daşınmaz əmlak bazarındakı qiymət artımı və inflyasiya göstəriciləri ilə illik əsasda avtomatik tənzimlənməsi təmin edilsin.

3) Regional diferensiasiya: Limitlər Bakı, Abşeron və regionlar üzrə fərqli şəkildə müəyyən edilsin. Məsələn, Bakı və Abşeronda 1,2 əmsal tətbiq olunsun.

4) Bank sektorunun rolunun genişləndirilməsi: İKZF-nin zəmanət mexanizmləri və kredit portfəllərinə yönəldilən resurs limitləri artırılmaqla, kommersiya banklarının ipoteka kreditlərinin təqdimatında daha fəal iştirakı təmin edilsin. Bu məqsədlə, İKZF tərəfindən banklara ayrılan illik maliyyələşmə limitlərinin hədləri artırılmalı, həm güzəştli, həm də adi ipoteka kreditləri üzrə resursların paylanmasında çevik kvota sistemi tətbiq edilməlidir.

B. Maliyyə

1. Məsafədən KYC (“müşərini tanı”) qaydalarının təkmişləşdirilməsi

Son illərdə videozəng olmadan uzaqdan KYC (“know your customer” – müşərini tanınması) prosesi daha geniş yayılmaqdadır. Bu yanaşma xüsusilə investisiya platformaları və fintech şirkətləri arasında, müşəri qeydiyyatını sadələşdirmək və sürətləndirmək məqsədilə tətbiq olunur. Beynəlxalq təcrübədə adi onbordinq zamanı (məsələn, CFD-lər, səhm əməliyyatları və s.) videozəng tələbi yoxdur. Bəzi hallarda isə sənəd yüklənməsi prosesi biometrik selfi ilə (hərəkətli və ya hərəkətsiz) tamamlanır. KYC prosesində videozənglər adətən yüksək riskli müşərilər, mürəkkəb məhsullar (məsələn, törəmə alətlər, qapalı yerləşdirmələr (private placement)) və ya iri məbləqli əməliyyatlar zamanı əlavə təhlükəsizlik və uyğunluq təminatı məqsədilə istifadə olunur. Videozəng “şəxsin mövcudluğunun yoxlanılması” (“liveness verification”) üçün istifadə edilir və bu, şəxsin real və mövcud olmasını təsdiqləməklə saxtakarlıq və şəxsiyyət oğurluğunun qarşısını almağa kömək edir.

Azərbaycanda SİMA inkişaf etmiş elektron imza sistemi kimi tanınır və istifadəçinin biometrik yoxlanılmasını və canlılığının təsdiqini həyata keçirməyə imkan verir.

Tövsiyə:

İnvestisiya xidmətləri üzrə (yüksək riskli şəxslər və iri miqyaslı əməliyyatlar istisna olmaqla) SİMA da daxil olmaqla təsdiqlənmiş biometrik vasitələrdən istifadə etməklə məsafədən və ya rəqəmsal KYC mexanizmlərinə icazə verilməsi tövsiyə olunur, bunun isə mövcud institusional və texnoloji hazırlıq səviyyəsi nəzərə alınmaqla risk-əsaslı və mərhələli keçid çərçivəsində tətbiq edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

2. Listinqdə olan şirkətlər üçün vergi təşviqlərinin genişləndirilməsi

Bir çox ölkələr şirkətlərin kapital bazarlarına çıxışını və listinqə alınmasını təşviq etmək məqsədilə vergi güzəştləri tətbiq edirlər. Bu güzəştlər şirkətə cəlb edilən kapitalın maya dəyərini azaltmaq, şəffaflığı artırmaq və uzunmüddətli investisiyaları stimullaşdırmaq məqsədi daşıyır. Vergi güzəştləri, azadolmalar və ya aşağı vergi dərəcələri kimi fiskal tədbirlər biznes subyektlərini səhmlərin kütləvi təklifində (IPO) daha maraqlı edir.

Tövsiyə:

1) Müəyyən səviyyədə sərbəst tədavül həcmi (“free float rate”) təmin edən listinqdə olan şirkətlər üçün mənfəət vergisi dərəcəsinin azaldılması;

2) Səhmlərin IPO və ya ikinci bazar yerləşdirilməsi zamanı müəyyən səviyyədə sərbəst tədavül öhdəliyi təmin olunmaqla, kapital artımının vergiyə cəlb edilməsindən azadolma;

3) ESG və dayanıqlı maliyyələşdirmə təşəbbüslərini stimullaşdırmaq məqsədilə “yaşıl” istiqraz buraxan şirkətlər üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi.

3. Reyting agentliklərinin yaradılması

Listinqdə olan istiqrazların emitentlərinin ödəmə qabiliyyətini və defolt risklərini qiymətləndirmək üçün reyting agentliklərinin yaradılmasına zərurət var. Reytinglərin mövcudluğu fond bazarlarına müştəri əminliyini artıracaq, xarici investorların cəlbi üçün önəmli rol oynayacaq. Xarici nüfuzlu reyting agentliklərinin xidmətlərinin dəyəri yüksək olduğu üçün yerli reyting agentliklərinin yaradılması bu sahədə daha məqsədəuyğun görünür.

Tövsiyə:

Yerli reyting agentliklərinin yaradılması üçün müvafiq infrastrukturun və zəruri hüquqi bazanın formalaşdırılması təmin edilməlidir.

4. “İnvestisiya fondları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa dəyişikliklərin edilməsi və Qanunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması

İnvestisiya fondları peşəkar kapital bazarı iştirakçıları hesab olunur. Buna görə də, bu cür fondların mövcudluğu və fəaliyyəti maliyyə bazarlarının inkişafını təmin edir. Qeyd olunmalıdır ki, maliyyə bazarının əsas iştirakçıları olan bu fondların olmaması kapital bazarının inkişafına mənfi təsir göstərir və daxili bazarların beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş standartlardan kənar qalmasına səbəb olur.

Tövsiyə:

İnvestisiya fondlarının fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericilik bazarın inkişafını sürətləndirmək məqsədilə beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmalı və təkmilləşdirilməlidir.

5. Yerli depozitar sisteminin əsas xarici depozitar və klirinq sistemləri ilə inteqrasiyası

Çağdaş zamanda kapital bazarlarının fəaliyyətinin müasir çağırışlara cavab verməsi onun inkişafının əsas prioritetlərindən biridir. Son illərdə bir çox ölkələr daxili kapital bazarlarına xarici investorların giriş məhdudiyətlərini demək olar ki, tam aradan qaldırmışlar. Eyni zamanda, Azərbaycanın əksər qonşu ölkələri dünyanın aparıcı klirinq şirkətləri ilə əməkdaşlıq edirlər.

Bu əməkdaşlıq yerli istiqrazların saxlanıldığı depozitarla beynəlxalq depozitar arasında əlaqə yaradır, məlumat mübadiləsi üçün zəruri çərçivəni formalaşdırır və xarici investorlara yerli bazarda buraxılan istiqrazları xaricdən almaq imkanı verir. Hazırda belə inteqrasiyanın olmaması xarici kapitalın Azərbaycana axınını məhdudlaşdırır.

Tövsiyə:

Yerli depozitar və klirinq sistemlərinin beynəlxalq səviyyədə tanınmış klirinq təşkilatları ilə əməkdaşlığı təmin edilməli və bu əməkdaşlıq vasitəsilə yerli bazarların beynəlxalq bazarlarla inteqrasiyası həyata keçirilməlidir.

C. Sığorta

1. Sığorta marağı üzrə təkliflər

Bildiyiniz kimi, sığorta marağının tətbiq olunmasına əsas səbəb sığortaçıların maliyyə dələduzlarından qorunması, habelə qumar oyunları kimi risklərlə sığorta riskləri arasında fərqin tətbiq edilməsi idi. Belə ki sığorta marağı olmadığı təqdirdə bəzi işbazlar riskin baş verməsi yüksək olan predmetləri sığortalayır, daha sonra isə hadisə baş verdikdə ödəniş alırdılar. Bu səbəbdən bu anlayış 18-ci əsrin ortalarından tətbiq edilməyə başlanılmış, sığorta müqaviləsinin etibarlı olması üçün sığorta marağı – hadisənin baş verməsi zamanı şəxsin maliyyə itkisinə məruz qalma ehtimalı tələbi formalaşdırılmışdır. Sözündən hal orta əsrlərdə daha çox aktual olsa da, hal-hazırda bir çox elmi məqalələrdə də qeyd edildiyi kimi, sığorta şirkətlərinin fəaliyyətlərinin genişlənməsi ilə sığorta marağının tətbiqi əvvəlki önəmini itirmişdir. Çünki böyük sığorta şirkətləri sığortalanma zamanı sığorta marağının mövcudluğunu yoxlaya bilir, olmadığı təqdirdə isə əvvəlcədən müqavilə bağlamaqdam imtina edirlər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sığorta marağının tətbiq edilməsinə əsas səbəb sığortaçının hüquqlarının qorunmasıdır, lakin bizim Mülki Məcəllədə hal-hazırda olan versiyada isə sığorta marağı sığortaçını qorumaqdan daha çox, onun yeni məhsulları tətbiq etməsi üçün əl-qolunu bağlayır. Belə ki, xüsusilə həyat sığortası üzrə müəyyən siyahının olması sığortaçını yalnız həmin siyahı üzrə məhsul yaratmaq məcburiyyətində buraxır ki, bu da alternativ məhsulların bazara çıxarılmasının qarşısını alır.

Təvsiyə:

Qeyd etdiyimiz məsələlər üzrə dünya təcrübəsini araşdıraraq Mülki Məcəllənin müvafiq maddələrinin aşağıdakı redaksiyada verilməsini təklif edirik:

“884.4. Sığortalı sığorta haqqı ödəyən, ~~sığorta obyektinin sığorta etdirilməsində sığorta marağı olan~~ sığorta müqaviləsinin tərəfidir.

884.6. Faydalanan şəxs icbari sığorta qanunlarına və ya sığorta müqaviləsinə uyğun olaraq sığorta ödənişi verilməli olan, ~~sığorta obyektinin sığorta etdirilməsində sığorta marağı olan~~ şəxsdir.

889.1. Sığorta marağı sığorta hadisəsinin baş verəcəyi təqdirdə şəxsin maliyyə itkisinə məruz qalması ehtimalı ilə şərtlənən ~~və onun sığorta obyektini sığorta etdirmək hüququnun əsaslandığı~~ mənafeidir.

889.2. Sığorta marağının mövcudluğu qanunla və ya mülki-hüquqi müqavilə ilə tanınır. Şəxslə sığorta predmeti arasında bu cür tanınan əlaqə yoxdursa, sığorta marağının mövcud olmadığı hesab edilir. **Sığorta müqaviləsi üzrə sığorta marağının mövcudluğuna sığortaçı tərəfindən nəzarət edilməlidir.**

889.3. ~~Sığortalının~~ **Şəxsin qanunla öz həyatı, habelə arvadının (ərinin), valideynlərinin, uşaqlarının...”**

884-cü maddəyə olan düzəlişlə:

Bir çox dünya ölkələrinin təcrübəsində sığorta marağı sığortalı və sığorta olunan arasında yox, faydalanan şəxs və sığorta olunan arasında axtarılır. Çünki sığorta

marağının məqsədi daha çox sığorta dələduzluğunun qarşısının alınmasıdır. Sığorta dələduzluğu isə sığorta ödənişi hallarında meydana gəlir. Sığortalı sığorta haqqı ödəyən tərəf olduğundan təklif edilir ki, sığorta marağı sığortalı və faydalanan şəxs arasında ötürülsün.

889.2-ci maddəyə olan düzəlişlə:

Hal-hazırda bir çox ölkələrdə (xüsusilə Böyük Britaniya və Avropa ölkələri) sığorta marağını yoxlamaq birbaşa sığortaçının vəzifəsidir. Ümumiyyətlə də, sığortanın mahiyyəti baxımından da, bunun sığortaçının marağında olması başa düşüləndir. Biz Mülki Məcəlləyə bu düzəlişi əlavə etməklə, sığortaçılara müqavilə bağlanarkən sığorta marağını yoxlamaq vəzifəsini həvalə edirik. Bu halda, əgər sığortaçı sığorta marağı olmadan sığorta müqaviləsini bağlayarsa, nəzarətədiçi orqan tərəfindən aparılan dövrü yoxlamalarda ona irad tutula biləcək. Odur ki, qeyd edilən hallarda, sığortaçı müxtəlif məhsullarda sığorta marağının mövcudluğuna daha ciddi nəzarət edəcək, sui-istifadə hallarının qarşısı alınacaq, habelə qeyri-müəyyən hallar zamanı sığorta şirkətləri sığorta marağının mövcudluğunu birbaşa Mərkəzi Bankla razılaşıdıracaq.

889.3-cü maddəyə olan düzəlişlə:

Əvvəlcə qeyd edək ki, araşdırdığımız əksər ölkənin (Pribaltika, Avropa, MDB və s.) qanunvericiliyində həyat sığortası üzrə sığorta marağı ilə bağlı konkret siyahı ilə rastlaşmadıq. Biz başa düşürük ki, Azərbaycan kimi sığortanın yeni-yeni inkişaf etdiyi ölkələrdə bu siyahıya ehtiyac var. Bu səbəbdən bu maddəyə 2 əsas düzəliş nəzərdə tutduq:

- (i) İlk olaraq siyahının genişləndirilməsi: belə ki, dünya təcrübəsində sığortalının bacı və qardaşlarının, nəvəsinin, nənə və babasının, himayəçisinin və biznes ortağının həyatına da sığorta marağı mövcuddur. Bu cür sığorta müqavilələri həyat sığorta şirkətləri tərəfindən təklif edilir. Ona görə siyahıya həmin şəxslərin də artırılması təklif edilir. Habelə, bildiyimiz kimi, həyat sığortası rifahın artırılması üsullarından biridir və işəgötürənlərin öz işçilərinin ailələrinə təklif etdiyi tibbi və həyat sığortası məhsulları vətəndaşlarda həm sığortaya inamı, həm də sosial rifahı artırır. Dünyada da analoji sığorta məhsulları mövcuddur. Ona görə siyahıya işçilərin ailə üzvlərinin də artırılması təklif edilir.
- (ii) “Qanunla” sözünün əlavə edilməsi: Mülki Məcəllənin 889.2-ci maddəsində qeyd edilir ki, sığorta marağı “qanunla və ya mülki-hüquqi müqavilə ilə” yaranır. “Qanunla” sözünü bu maddəyə əlavə etməklə, maddədə qeyd edilən siyahının qanunla müəyyənləşdirilmiş sığorta marağı olduğu təsbit ediləcəkdir. Həyat sığorta şirkətləri bu maddədə qeyd edilən siyahıdan əlavə, 889.2-ci maddənin tələblərinə uyğun olaraq, “mülki-hüquqi müqavilə üzrə” sığorta marağını da tanıya biləcəklər.

Bildiyiniz kimi, istehsalatda bədbəxt hadisələrlə bağlı icbari sığorta növü üzrə şirkətlər xidməti müqavilə ilə işləyən şəxsləri də sığorta etməlidir. Lakin Mülki Məcəllənin 889.3-cü maddəsindəki sığorta marağı siyahısında sözügedən hal nəzərə alınmamışdır. Yeni qanunun icbari olaraq sığortalanmağı tələb etməsinə baxmayaraq, Mülki Məcəllə sığorta marağını tanımır. Mülki Məcəlləyə təklif

etdiyimiz dəyişikliklə müvafiq uyğunsuzluq da aradan qalxacaqdır. Sığortaçılar bizim yeni təklif etdiyimiz maddə ilə, mülki-hüquqi müqavilə üzrə sığorta marağının mövcudluğuna nəzarət etməli olacaqlar ki, bu da sui-istifadə hallarının qarşısını alacaqdır.

2. Mənfəət bölgüsü üzrə sığorta

Dünya təcrübəsində mənfəətin bölüşdürülməsi (“profit sharing”) ilə bağlı sığorta müqavilələri hal-hazırda sığorta bazarının əsas hissəsini təşkil edir. Çox təəssüf ki, sözügedən praktika qanunvericilik bazasının elə də geniş olmaması səbəbindən yerli sığorta bazarında tətbiq edilə bilmir. Belə ki, mənfəətin bölüşdürülməsi üzrə bağlanmış sığorta müqavilələrində yalnız mənfəət yox, habelə zərərin də bölüşdürülməsi əsas xüsusiyyət kimi çıxış edir. Biz başa düşürük ki, kapital bazarları hazır olmadan, habelə müştərilərin investisiya idarəedilməsi üzrə təcrübələri formalaşmadan zərərlərin bölüşdürülməsinə keçmək riski ola bilər. Lakin bununla bağlı da düşünürük ki, nəzarətədi orqan müəyyən limitlər (minimum qarantıya faizi və s.) formalaşdırıla bilər. Odur ki, ilkin olaraq qanunvericilikdə həyat sığortası müqavilələri üzrə zərərin bölüşdürülməsi imkanının da tanınması üçün Mülki Məcəllənin 917-ci maddəsinə aşağıda qeyd edilən düzəlişlərin edilməsi təklif edirik.

Təvsiyə:

917-ci maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsini təvsiyə edirik:

“917.1. Sığorta olunanın sığortaçının mənfəətində iştirak etməsi şərti ilə müqaviləsi mənfəətin və zərərin bölüşdürülməsi şərti ilə bağlandığı təqdirdə, bağlanmış həyat sığortası müqaviləsində mənfəətin və zərərin bölüşdürülməsi qaydası göstərilməlidir. Bu sığorta müqavilələri üzrə zərər baş verdiyi təqdirdə, sığorta hadisəsi və ya sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi zamanı sığorta olunan sığorta müqaviləsi üzrə ödənilmiş sığorta haqqından daha az məbləğdə ödəniş verilməsi mümkündür.

Əlavə edilməsini təklif edirik:

917.3. Həyat sığortası üzrə dövrü sığorta ödənişləri müddətsiz olaraq nəzərdə tutulduğu hallarda və ya sığorta müqaviləsi üzrə mənfəət və zərərin bölüşdürülməsi nəzərdə tutulduğu təqdirdə, sığorta məbləğinin göstərilmə qaydası tərəflər arasında sığorta müqaviləsi ilə razılaşdırılır.”

Mülki Məcəllənin 900 və 902-ci maddələrinə əsasən, sığorta məbləği sığorta müqaviləsində göstərilməlidir. Annuitet sığortası zamanı sığorta ödənişləri sığorta olunanın ölümünə qədər davam edə bilər. Bu zaman müqavilə üzrə hər hansı sığorta məbləği təyin etmək, öhdəliklərin maksimum həcmi müəyyən etmək mümkün olmur. Mənfəətin bölüşdürülməsi ilə əlaqədar bağlanmış sığorta məhsulları üzrə iş sığorta haqqının yönləndirildiyi investisiya alətlərinin və fondların bəzən təxmin edilə bilməyən gəlirlilik və/və ya zərər verməsi mümkündür. Bu zaman dünya təcrübəsində sığortaçılar sığorta müqaviləsinə hər hansı sığorta məbləği yazmır,

yuxarı limiti boş buraxırlar. Ona görə sığorta məbləğinin necə təyin olunmasının tərəflərin razılığı ilə sığorta müqaviləsi ilə tənzimlənməsi təklif edilir.

3. Sığorta agentinin institutunun genişləndirilməsi

Sığorta vasitəçiliyi institutu bütün dünyada sığorta biznesinin əsas qollarından biri hesab edilir. Sığorta vasitəçiləri əsas satış kanallarından biri olmaqla xüsusilə bölgələrdə yaşayan şəxslərin sığortaya çatımlılığının artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Dünyada texnologiyanın inkişaf etməsi, ekosistemlərin geniş yayılması ilə ənənəvi sığorta vasitəçisi yanaşmasında da dəyişikliklər baş verməkdədir. Artıq bir çox sığorta məhsulu ekosistem tərkibində qeyri-ənənəvi sığorta agentləri (onlayn marketpleyslər, finteklər və s.) vasitəsilə müştərilərə təklif edilə bilər. Adətən qeyri-ənənəvi sığorta agentləri vasitəsilə satılan məhsulların fərqliliyi sığorta haqqı və sığorta məbləğinin nisbətən daha az olması, habelə sığorta şəhadətnaməsinin buraxılması və sığorta hadisəsinin tənzimlənməsi proseslərinin digər sığortalara müqayisədə rahatlığı və sadəliyi ilə seçilməsi, adətən, alternativ satış kanalları ilə və bir çox hallarda rəqəmsal üsullardan istifadə edilməklə satılması kimi amillərdir. Alternativ satış kanalları deyildikdə bank filialları, sığorta agentləri və brokerləri yox, bunların əvəzinə telekommunikasiya şirkətləri, bank tətbiqetmələri, supermarketlər, qeyri-hökumət təşkilatları, onlayn marketpleyslər və s. nəzərdə tutulur və qeyd etdiyimiz qeyri-ənənəvi agentlər vasitəsilə sığorta təminatı daha çox bölgələrdə yaşayan insanlara çatdırılır.

Qeyri-ənənəvi agentlərin əsas hədəf kütləsinin yoxsul, maddi gəliri aşağı olan təbəqə olduğunu və ənənəvi satış kanallarının aşağı gəlirli bazarlara xidmət etmək marağında olmadığını nəzərə alsaq ənənəvi satış kanallarından istifadə əlçatanlığın təmin edilməsində çətinliklər yaradır. Belə ki, qeyri-ənənəvi sığorta agentlərinin mahiyyətində əməliyyat xərclərinin minimallaşdırılması və hədəf kütləsinə çatımlılığın asanlaşdırılması durur, bu məqsədlə, bu tip agentlərin satış zamanı innovativ/alternativ satış kanallarından istifadə etməsi zərurəti daim mövcuddur. Qeyri-ənənəvi agentlər barədə danışdıqda bildirmək mütləqdir ki, bu vasitəçilər bir qayda olaraq lisenziyasız şəkildə fəaliyyət göstərilir. Məlum olduğu kimi, lisenziyalaşdırma prosesi bu qeyri-ənənəvi agentlərin əsas fəaliyyətinin mahiyyətinə uyğun olmayan geniş təlim və sertifikatlaşdırma haqları tələb edir, buna görə də, bəzi ölkələrdə qeyri-ənənəvi sığorta agentləri ya ümumiyyətlə lisenziyalaşdırılmır, ya da ki onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün daha aşağı tələblər müəyyənləşdirilir. Bəzi yurisdiksiyalarda isə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə vasitəçilik fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə təlim keçmə və minimum texniki biliklərə malik olma tələb kimi qoyulur.

Məlum olduğu kimi, nəzarətədiçi orqan tərəfindən sığorta agentinin institutu ilə bağlı islahatların həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulur, burada lisenziyasız sığorta agentinin fəaliyyəti ilə bağlı da müəyyən məqamların əlavə edilməsi planlaşdırılır. Bu səpkidə xüsusilə yuxarıda qeyd etdiyimiz vasitəçilərə münasibətdə daha yüngül yanaşmanın tətbiqi sığorta bazarının genişlənməsinə xüsusi töhfə verəcəkdir. Qeyd edək ki, bu yanaşma bağlı və bağlı olmayan sığorta agentinin institutundan

fərqlənir, məsələn bir supermarket hər hansı sığorta şirkətinə bağlı olmadan vasitəçilik göstərə bilər, odur ki, nəzarətədiçi orqan tərəfindən sığorta agenti institutuna nəzərdə tutulan dəyişiklik layihəsində qeyri-ənənəni vasitəçilərlə bağlı məqamın da ayrıca qeyd edilməsi həm sığorta çatımlılığına müsbət təsir edəcək, həm də fərqli oyunçuların sığorta bazarına daxil olmasına imkan yaradacaqdır.

Tövsiyə:

“Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq məsələ ilə bağlı xüsusi bənd artırıla bilər:

“Maddə 83-1. Sığorta müqavilələri üzrə vasitəçilik edən digər şəxslər

83-1.1. Bu Qanunun 83.1-ci maddəsinin tələbləri aşağıdakı şəxslərə şamil edilmir:

83-1.1.1. sığorta məbləğinin Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının müəyyən etdiyi limitdən aşağı olan müqavilələr üzrə vasitəçilik edən hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər;

83-1.1.2. əsas fəaliyyəti çərçivəsində müştərilərinə təqdim etdiyi məhsul və ya xidmət üzrə sığorta müqavilələrinin bağlanması vasitəçilik edən hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər;

83-1.2. Bu Qanunun 83-1-ci maddəsində nəzərdə tutulan şəxslərin sığorta vasitəçiliyi üzrə fəaliyyətinə nəzarət və hesabatlılığın aparılması qaydası Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyənləşdirilir.”

4. Özəl pensiya fondlarının yaradılmasında həyat sığorta şirkətlərinin iştirakı və rolu

Məlum olduğu kimi, bir çox inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində özəl pensiya fondları mövcuddur. Bu yanaşma, vətəndaşlara həm dövlət, həm də özəl pensiya fondalarında yığım imkanı verərək, pensiya təminatını gücləndirir və sosial rifahın artırılmasına xidmət edir. Bu cür sistemlər, vətəndaşların gələcəkdə yaşlılıq dövründə maliyyə təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, dövlətin sosial yükünü də azaltmağa kömək edir.

Qeyri-dövlət pensiya sisteminin inkişafı, yaşlı insanlara münasibətdə dövlətin sosial yükünü aradan qaldırmağa və əhalinin daha yaxşı pensiya təminatını əldə etməsinə dəstək olma baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Eyni zamanda, özəl pensiya fondları, maliyyə bazarlarının əsas aparıcı strukturlarından birinə çevrilərək, kapital bazarlarının inkişafına böyük təkan verir. Bu isə, ölkə iqtisadiyyatı üçün müsbət təsir yaratmaqla yanaşı, investorların və sahibkarların daha etibarlı maliyyə mühitində fəaliyyət göstərməsinə imkan tanır.

Azərbaycanın sosial təminat sisteminin inkişafı və pensiya təminatının daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm bir addım olaraq, ölkəmizdə özəl pensiya fondu yanaşmasının tətbiqinə yönəlmiş qeyri-dövlət pensiya sisteminin formalaşdırılması ilə bağlı qanun layihəsi hazırlanmışdır. Bu qanun layihəsinin

əsas məqsədi yalnız vətəndaşların pensiya təminatını yaxşılaşdırmaqla kifayətlənməyib, eyni zamanda kapital bazarlarının inkişafına da müsbət təsir göstərməkdir. Qanun layihəsinin həyata keçirilməsi ilə sosial təminat sisteminin səmərəliliyi artırılacaq, əhali arasında pensiya fondu sistemində olan inam möhkəmlənəcək və maliyyə bazarlarının stabil inkişafı təmin olunacaqdır.

Bu məqsədlə aşağıdakı tövsiyələrin nəzərə alınması vacibdir:

Qeyd 1: Aşağıdakı təkliflərin ətraflı necə tətbiq ediləcəyi ilə bağlı sığorta şirkətlərinin iştirakı ilə müzakirələrin olması daha məqsədəuyğun olar, birgə fəaliyyətlə daha ətraflı analiz və təkliflər hazırlana bilər.

Qeyd 2: Aşağıdakı təkliflərdən ilki (həyat sığorta şirkətlərinin iştirakı) birbaşa AR Mərkəzi Bankının səlahiyyət dairəsinə düşürsə, 2 və 3-cü təkliflər daha çox digər dövlət qurumlarını da əhatə edir. Bizim həm nəzarətədiçi orqandan, həm də dövlət qurumlarından gözlətimiz bu sahədə öz dəstəklərini əsirgəməmələridir.

Tövsiyə:

1) **Həyat sığorta şirkətlərinin iştirakı:** Qeyri-dövlət pensiya fondlarının yaradılması prosesində həyat sığorta şirkətlərinin rolunun vacibliyi qeyd olunmalı və prosesdə iştirakı nəzərə alınmalıdır. Həyat sığorta şirkətləri artıq etibarlı və təcrübəli maliyyə institutları olaraq, vətəndaşların pensiya yığım sistemində aktiv qatılmalarını təmin edə bilərlər. Həyat sığorta şirkətlərinin bu prosesə cəlb edilməsi, həm müştəri etibarını artıracaq, həm də bazarın daha geniş və şəffaf bir şəkildə inkişafına xidmət edəcəkdir.

2) **Dövlətin dəstəyi və vergi güzəştləri:** Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi üçün dövlətin aktiv dəstəyi zəruridir. Dövlətin müəyyən vergi güzəştləri, sosial sığorta ödənişləri və digər maliyyə stimullarını təqdim etməsi, vətəndaşları özəl pensiya fondlarına daha çox vəsait yönəltmələrinə təşviq edəcəkdir. Bu güzəştlər, yalnız vətəndaşları pensiya fondlarına cəlb etməklə qalmayacaq, həm də dövlətin sosial yükünü azaldacaq. Dövlətin dəstəyi ilə pensiya fondlarının böyüməsi və daha geniş əhali təbəqələrinə yayılması təmin olunacaqdır. Bu yanaşma, maliyyə sisteminin sağlamlığını gücləndirməklə sistemin şəffaflığını artıracaq və bazarların inkişafını sürətləndirəcəkdir. Dövlət dəstəyi və vergi güzəştlərinin həcmi üzrə isə ətraflı analizlərə və müzakirələrə ehtiyac var.

3) **Qeyri-dövlət pensiya fondları üzrə qoşulmanın icbariliyi:** Türkiyə nümunəsində 2-ci pillə pensiya fondları üzrə icbari yanaşma mövcuddur. Ümumiyyətlə, qeyri-dövlət pensiya fondları üzrə qanun layihəsi nəzərdə tutularkən pensiya sisteminin bütün pillələrinin təhlili zəruridir. Burada kompleks islahatların aparılması zərurəti mövcuddur. Bunun işığında bildirik ki, ilkin mərhələdə öncəliklə 2-ci pillə pensiya sisteminin tətbiq edilməsi, icbari şəkildə vəsaitin yönləndirilməsinin nəzərdə tutulması mümkündür. Könüllü şəkildə yönləndirmə olacağı təqdirdə, xüsusilə vergi və dövlət güzəştləri olmadığı halda, bu vətəndaşların marağının az olmasına gətirib çıxara bilər ki, bununla da qeyri-

dövlət pensiya fondları öz məqsədinə – uzun müddətə dövləti sosial öhdəliklərdən azad etmək, vətəndaşlarda yığım mədəniyyətini təşviq etməklə həm onların sosial rifahını yaxşılaşdırmaq, həm də yığılan vəsaitlərin investisiyası ilə kapital bazarlarının inkişaf etdirilməsinə – çatmaya bilər.

Bu üç məsələnin prioritetini nəzərə almaqla, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, qanun layihəsinin qəbul edilməmişdən əvvəl ətraflı analizlərin aparılması yenə də öz zəruriliyini qoruyur.

5. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu üzrə aidiyyəti şəxslərlə bağlı

“Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 70.1.2-ci maddəsinə əsasən sığortaçı ona aidiyyəti olan şəxslə bağlanmasına icazə verilən əqdləri yalnız aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlərin məcmu dəyəri sığortaçının öz vəsaitinin 10 faizindən çox olmadıqda bağlaya bilər.

Qeyd etmək istəyirik ki, tək yerli qanunvericilikdə deyil, xarici ölkələrin təcrübəsində də aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlərin açıqlanması və belə əqdlər üzrə şirkətin müvafiq səlahiyyətli qərarvermə orqanlarının təsdiqi tələb edilir. Məlumdur ki, aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlər şirkət üçün bir sıra risklər yarada bilər. Lakin bir çox ölkələrin qanunvericiliyini araşdırdıqda (məsələn, Çin, Hindistan, Almaniya, Fransa, ABŞ, Rusiya, Qazaxıstan və digər ölkələrdə) aidiyyəti şəxslərlə bağlı tənzimləmələrə dair aparılan təhlillər nəticəsində belə bir qənaətə gəlmək olar ki, xarici ölkələrin qanunvericiliyində aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlərin tənzimlənməsi “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunda olduğu qədər məhdudlaşdırılmır. Yəni aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlərin məcmu dəyərinin sığortaçının vəsaitinin müəyyən bir hissəsini təşkil etməsinə dair məhdudiyyətlər tətbiq edilmir. Bu göstərir ki, xarici təcrübədə aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlər üzrə daha elastik yanaşmalar mövcuddur, bu da yerli bazarın və sığorta sektorunun daha geniş inkişafını dəstəkləyə bilər.

Beləliklə, xarici ölkələrin qanunvericiliyində qeyd edilən məqamlar ilə hazırkı qanunvericilikdə olan məqamları müqayisə etdikdə görürük ki, yerli qanunvericiliyimizdə həm aidiyyəti şəxslərlə bağlı hesabatlılıq müddəaları, həm də həm də həmin şəxslərlə əqdlərin təsdiq edilməsi üzrə idarəetmə orqanlarının qərarvermə limitləri ilə bağlı müddəalar mövcuddur:

– Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 49-1.2. (aidiyyəti şəxslə bağlanması nəzərdə tutulan əqdin dəyəri hüquqi şəxsin aktivlərinin 5 faiz və daha çox hissəsini təşkil etdikdə, həmin əqd hüquqi şəxs tərəfindən cəlb edilmiş müstəqil auditorun rəyi və hüquqi şəxsin iştirakçılarının ümumi yığıncağının sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilmiş qərarı ilə bağlanılır) və 49-1.3. (aidiyyəti şəxslə bağlanması nəzərdə tutulan əqdin dəyəri hüquqi şəxsin aktivlərinin 5 faizədek hissəsini təşkil etdikdə, həmin əqd hüquqi şəxsin nizamnaməsinə uyğun olaraq, onun iştirakçılarının ümumi yığıncağı, direktorlar şurası (müşahidə şurası) və ya banklara münasibətdə “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla, icra orqanı tərəfindən qəbul olunur)

maddələri.

Belə ki, Mülki Məcəllənin aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlər üzrə aktivlərin 5 %-dən çox olmasına razılıq verdiyi halda “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunun 70.1.2-ci maddə eyni halı istisna edir, ancaq sığortaçının məcmu vəsaitlərinin 10 %-nin onun aktivlərinin 5 %-dən qat-qat az olan məbləğdir. Biz başa düşürük ki, burada 10% və 5% limitlər müxtəlif məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuşdur, lakin aidiyyəti şəxslərlə bağlı Mülki Məcəllədə hesabatlılıqla bağlı bir limitin müəyyənləşdirilməsi, bundan əlavə sığorta qanunvericiliyində sahəvi olaraq əlavə prudensial tələbin qoyulması birdən artıq tənzimləmə mənasına gələ bilər. Dünya təcrübəsində də prudensial qaydada məcmu kapital üzrə bu qədər sərt tənzimləmənin olmadığını nəzərə aldıqda düşünürük ki, aidiyyəti şəxslərlə bağlı yalnız hesabatlılıq üzərindən (Mülki Məcəllə, 5%) tənzimləmənin həyata keçirilməsi məqbul hesab edilə bilər.

Əlavə olaraq, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının “Sığortaçıların investisiya əməliyyatları ilə bağlı Qayda”sına əsasən aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əməliyyatlara əsasən xüsusi diversifikasiya normaları tətbiq edilir, eləcə də “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanuna əsasən maliyyə sahəsində fəaliyyət göstərən hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalına yönəldilən investisiyanın həcmi investisiya qoyan sığortaçının məcmu kapitalının 2 faizindən çox olmaması tələbi mövcuddur. Qalan digər hallarda sığortaçı özünün törəmə cəmiyyətlərindən başqa Mərkəzi Bankın razılığı olmadan digər bütün hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalında mühüm iştirak payına sahib ola bilməməsi ilə bağlı tələb də mövcuddur.

Tövsiyə:

Qanunun 70.1.2-ci maddəsinin çıxarılısın.

Yuxarıda qeyd olunanları və digər ölkə qanunvericilikləri ilə müqayisəli təhlili nəzərə alaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, Qanunun 70.1.2-ci maddəsinin çıxarılması əlavə risk yaratmır. Bu dəyişiklik, sığorta şirkətlərinin daha çevik fəaliyyət göstərməsinə, aidiyyəti şəxslərlə şəffaf şəkildə əməliyyat aparmasına və eyni zamanda risklərin idarə edilməsinə töhfə verə bilər.

6. Sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl xitam vermə ilə əlaqədar tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 919-cu maddəsi sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl xitam verilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Bu maddəyə əsasən, sığorta müqaviləsinin vaxtından əvvəl xitam verilməsi halları müəyyən edilmişdir. Həmin hallardan biri, sığortalı və ya sığortaçının sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi tələbi ilə çıxış etməsidir (919.1.9-cu maddə). Həmin hal istisna olmaqla, digər xitam halları tərəflərin iradəsindən asılı olmayan imperativ (zəruri) tələb kimi müəyyən edilmişdir.

Mülki Məcəllənin 921-ci maddəsi isə sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl xitam vermənin nəticəsini tənzimləsə də, bu tənzimləmə xitam əsaslarına fərq qoymur, xitam təşəbbüsünün hansı tərəfin çıxış etməsinə görə tənzimləmə müəyyən

edir, yəni müqavilənin yalnız 919.1.9-cu maddəsi əsasında xitam olunduğu hallarda qalıq sığorta haqqının hesablanması ilə bağlı tələbləri müəyyən edir. Müqaviləyə tərəflərin iradəsindən asılı olmayaraq xitam verildiyi hallarda qalıq sığorta haqqının hesablanması qaydası təsbit edilməmişdir. Mülki Məcəllənin 919.1-ci maddəsində göstərilən əsaslardan biri yarandıqda müqavilə münasibətlərinin dayandırılması üçün sığortaçı tərəfindən qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq müqavilənin digər tərəfi olan sığortalıya bildiriş göndərilir. Məcəllənin 921-ci maddəsinin məhdud məzmununu isə bu cür halları “müqaviləyə sığortaçının tələbi ilə xitam verilmə” kimi təsnifləşdirdiyi üçün sığorta haqqının hansı hissəsinin geri qaytarılmalı olması barədə sual yaranır. Tərəflərin iradəsindən asılı olmayan bu halların tətbiq edilməsi nəticəsində sığorta haqqının bütünlüklə qaytarılması sığortaçının qanuni mənafehlərinin pozulmasına səbəb olur. Belə ki, sığortaçının müqavilənin qüvvədə olduğu müddət üzrə öhdəlik daşdığı, sığorta olunanın təminat altında saxlanıldığını nəzərə alaraq sığorta haqqının tam qaytarılması onun maliyyə vəziyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Bu səbəbdən, müqaviləyə tərəflərin iradəsindən asılı olmayan səbəblərlə xitam verildikdə, sığorta haqqının qalıq hissəsinin qaytarılmasının hüquqi tənzimlənməsi vacibdir.

Tövsiyə:

921-ci maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsini tövsiyə edirik:

“Maddə 921. Sığorta müqaviləsinə vaxtından əvvəl xitam vermənin nəticələri
921.1. Sığorta müqaviləsinə (qrup halında sığorta zamanı həm də müqaviləyə hər hansı bir sığorta predmetinə münasibətdə) ~~sığortalının tələbi ilə vaxtından əvvəl xitam verildikdə, sığortaçı həmin müqavilə üzrə (qrup halında sığorta zamanı isə müqavilənin hər hansı sığorta predmeti ilə bağlı sığorta haqqına mütənasib olan) sığorta haqqının qaytarılan hissəsindən işlərin aparılması xərclərinin müqavilənin qurtarmamış müddətinə mütənasib hissəsini çıxmaqla həmin müddət üçün sığorta haqlarını ona qaytarır. Sığortalının sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi ilə bağlı tələbi sığortaçının sığorta müqaviləsi üzrə vəzifələrini yerinə yetirməməsi ilə bağlıdırsa, sığortaçı sığorta haqlarını (qrup halında sığorta zamanı həm də müqavilənin hər hansı bir sığorta predmeti üzrə ödənilmiş sığorta haqlarını) bütünlüklə sığortalıya qaytarır.~~

921.2. Sığorta müqaviləsinə (qrup halında sığorta zamanı, həm də müqavilənin hər hansı bir sığorta predmetinə münasibətdə) **bu Məcəllənin 919.1.9-cu maddəsinə əsasən (əlavə edilməsi tövsiyə edilir)** sığortaçının tələbi ilə vaxtından əvvəl xitam verildikdə o, sığorta haqlarını (qrup halında sığorta zamanı, həm də müqavilənin hər hansı bir sığorta predmeti üzrə ödənilmiş sığorta haqlarını) bütünlüklə sığortalıya qaytarır; əgər bu tələb sığortalının sığorta müqaviləsi üzrə vəzifələrini yerinə yetirməməsi ilə bağlıdırsa, sığortaçı müqavilənin qurtarmamış müddəti üçün sığorta haqlarını (qrup halında sığorta zamanı, həm də müqavilənin hər hansı bir sığorta predmeti üzrə ödənilmiş sığorta haqlarını) qaytarır. Bu halda

sığortaçı sığorta müqaviləsi üzrə (qrup halında sığorta zamanı isə müqavilənin hər hansı sığorta predmeti ilə bağlı sığorta haqqına mütənasib olan) sığorta haqqının qaytarılan hissəsindən işlərin aparılması xərclərinin müqavilənin qurtarmamış müddətinə mütənasib hissəsini çıxma bilər.

Əlavə edilməsini tövsiyə edirik:

921.2-1. Sığorta müqaviləsinə (qrup halında sığorta zamanı, həm də müqaviləyə hər hansı bir sığorta predmetinə münasibətdə) bu Məcəllənin 919.1.9-cu maddəsinə əsasən sığortalının tələbi ilə vaxtından əvvəl xitam verildikdə qalıq sığorta haqqı bu Məcəllənin 921.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydada hesablanır. Sığortalının sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi ilə bağlı tələbi sığortaçının sığorta müqaviləsi üzrə vəzifələrini yerinə yetirməməsi ilə bağlıdırsa, sığortaçı sığorta haqlarını (qrup halında sığorta zamanı həm də müqavilənin hər hansı bir sığorta predmeti üzrə ödənilmiş sığorta haqlarını) bütünlüklə sığortalıya qaytarır.”

DAYANIQLI İNKİŞAF
VƏ KORPORATİV
TƏSİR

1. Dairəvi İqtisadiyyat konsepsiyasının milli iqtisadiyyata inteqrasiyası və strateji qərarların qəbul edilməsi

Son 20 ildə iqtisadiyyatımız xam neft və təbii qaz istehsalına və xətti istehlak prinsipinə əsaslanıb. Lakin iqtisadiyyat sürətlənərkən, sənayenin “al-düzəlt-at” yanaşması ətraf mühitə zərər vurub. İqlim dəyişikliyinə qarşısını almaq və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək üçün iqtisadi modelimizi sistemli və təcili olaraq dəyişdirməyə ehtiyac var; bu dəyişikliyin ilkin şərtlərinə biomüxtəlifliyin eksponensial itkisi, artan emissiyalar və torpağın deqradasiyası ilə qida, su və enerjiyə artan tələbat daxildir.

Dairəvi iqtisadiyyat konsepsiyası artıq dünyanın bir çox ölkəsi tərəfindən insanların ehtiyaclarını ödəmək, iqtisadi inkişafı təmin etmək və ətraf mühitə təsiri minimuma endirmək üçün istifadə olunur.

Ətraf mühitə və təbii ehtiyatlara rəğbətli yanaşması ilə dairəvi iqtisadiyyat dayanıqlı inkişaf, insan sağlamlığının qorunması və layiqli iş şəraiti üçün imkanlar yaradır. Qapalı dövrəli iqtisadiyyata keçid həm iqtisadi, həm də səhiyyə göstəricilərinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılması, eləcə də Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq üçün Azərbaycanın fəaliyyəti çərçivəsində bir sıra öhdəliklərin yerinə yetirilməsi imkanlarını genişləndirir.

Qabaqcıl təcrübə:

Avropa İttifaqının dairəvi iqtisadiyyat modeli bu sahədə qabaqcıl təcrübəni nümayiş etdirir. Almaniya hökumətinin Genişləndirilmiş İstehsalçı Məsuliyyəti siyasəti bu qabaqcıl təcrübənin nümunəsidir.

Dairəvi iqtisadiyyatın tətbiqi üzrə digər təcrübələrə Niderland sxemi daxildir. Bu sxem çərçivəsində 2016-cı ildə mövcud dairəvi müəssisələrin sinerjisinə əsaslanaraq 2050-ci ilə qədər tədbirlər üzrə əhatəli proqram qəbul edilmişdir (2050-ci ilə qədər Niderlandda dairəvi iqtisadiyyat: dairəvi iqtisadiyyat üzrə ümumdövlət proqramı, 2016).

Qeyri-Aİ ölkələrinə gəlicə, Böyük Britaniya diqqətini yeni, praktiki standart təlimatın hazırlanmasına yönəltdi. “Təşkilatlarda dairəvi iqtisadiyyat prinsiplərinin həyata keçirilməsi üçün çərçivə” adlı BS 8001:2017 standartı müxtəlif sənaye təşkilatlarına resursların səmərəliliyini və idarə edilməsini təmin etməyə kömək etmək üçün bir təlimat kimi hazırlanmışdır.

Dairəvi iqtisadiyyata keçid üçün digər mühüm stimullardan biri iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi artımdır. Aİ-də dairəvi iqtisadiyyata keçidin iş yerlərinin sayını 1,2 milyondan 3 milyona qədər artıracağı və eyni zamanda tullantıların idarə olunması tədbirləri vasitəsilə 2030-cu ilə qədər 170,000 birbaşa iş yeri yaradacağı gözlənilir.

Tövsiyə:

- 1) “Dairəvi iqtisadiyyat” konsepsiyasının tətbiqini nəzərdə tutan bir siyasətin hazırlanması və qəbul edilməsi; ilkin mərhələdə korporativ fəaliyyətlərin bu istiqamətə yönləndirilməsi daha səmərəli addım ola bilər. Daha

sonra istehlakçı davranışı məhsul və xidmət təminatçıları tərəfindən formalaşacaqdır, çünki bu konsepsiyanın inkişafı qanunvericilik dəstəyi və iqtisadi təşviqlər olmadan mümkün deyil.

- 2) Qanunvericiliyə daxil etmək üçün mövcud təşviq vasitələrini və sanksiyaları toplamaq və təhlil etmək, dairəvi iqtisadiyyatı stimullaşdıran amilləri müəyyənləşdirmək.
- 3) Tullantıların idarə olunması üçün hüquqi bazanı təkmilləşdirmək, qabaqcıl təcrübələrə əsaslanaraq istehsalçının genişləndirilmiş məsuliyyəti çərçivəsində qanunvericilik bazasını yaratmaq.
- 4) Təbii ehtiyatlardan daha səmərəli istifadəni təşviq etmək üçün mövcud tarifləri yenidən nəzərdən keçirmək. Məsələn, su ehtiyatlarının kommersiya məqsədləri üçün tariflərinə və şərtlərinə yenidən baxılması.
- 5) Keçidi təşviq etmək üçün dairəvi iqtisadiyyat müddəasını dövlət satınalmalarına daxil etmək.
- 6) Bizneslər tərəfindən təbii sərvətlərdən istifadəyə dair statistik məlumatların düzgünlüyünü və tamlığını yoxlamaq və verilən məlumatları yoxlamaq və təsdiqləmək məqsədilə yoxlamalara/monitorinqə icazə vermək üçün Dövlət Statistika Komitəsinin qaydalarına yenidən baxmaq. Bu, etibarlı ümummillə informasiya platformasını yaratmağa imkan verəcək.
- 7) Sensorlar, simsiz rabitə, məlumat analitikası, süni intellekt (Sİ) kimi texnologiyaları əhatə edən rəqəmsallaşmanı tətbiq etmələri üçün bizneslərə imkan yaratmaq və onları təşviq etmək, bununla da dayanıqlı inkişaf, texnologiya və kommunikasiya da daxil olmaqla müxtəlif sektorlar üzrə böyüməni sürətləndirmək. Dayanıqlılıq kontekstində rəqəmsallaşma əsas dəstəkverici amil kimi çıxış edir və ətraf mühitə və cəmiyyətə fayda verən yeni məhsul və xidmətlərin yaradılmasını asanlaşdırır.
- 8) Dairəvi iqtisadiyyat konsepsiyasını biznes əməliyyatlarına inteqrasiya etmək üçün təşkilatın dairəvi iqtisadiyyat sahəsində əməliyyatlarına vergi və gömrük güzəştlərini tətbiq etmək.
- 9) Yerli ev təsərrüfatlarını elektrik enerjisi, təbii qaz, su istehlakını azaltmaqda dəstəkləməklə, onların kommunal xidmətlərin səmərəli idarə edilməsində fəal iştirakını təşviq etmək. Fərdi ev təsərrüfatlarının bərpa olunan enerji həllərini (məsələn, günəş panelləri, yel dəyirmanları, suyun təmizlənməsi üçün tərs osmos sistemləri) gündəlik həyatlarına inteqrasiya etmələri üçün imkanlar yaratmaq.

2. ESG (ətraf mühit, sosial və idarəetmə) prinsipləri

Son beş ildə Ətraf Mühit, Sosial və İdarəetmə (ESG) üzrə hesabatlılıq həm Azərbaycan iqtisadiyyatında, həm də qlobal səviyyədə sürətlə artmışdır. Əsasən, ESG məsələsi şirkətlər (ESG fəaliyyətlərini açıqlayanlar) və investorlar (bu məlumatlardan pullarını haraya yatırıcaqlarına qərar vermək üçün istifadə edənlər) üçün aktual mövzu kimi təqdim edilmişdir. Lakin Azərbaycan hökuməti bununla bağlı necə hərəkət etməli olduqları barədə suallarla üzləşir. Şirkətlərdən

öz ESG fəaliyyətləri haqqında hesabat verməklə və ətraf mühit, sosial və idarəetmə məsələlərini nəzərə alan siyasətləri tətbiq etməklə, dayanıqlı inkişaf və məsuliyyətli iş təcrübələri üzrə öhdəliklərini nümayiş etdirmələri gözlənilir.

ESG siyasətləri və tənzimləmələri təşkilat daxilində dayanıqlılıq mədəniyyətinin yaradılmasının əsas tərkib hissəsidir. Bu siyasətlər şirkətin ümumi biznes strategiyasına daxil edilməli, onların aktual və effektiv qalması üçün isə mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilib yenilənməlidir. Bu siyasətlər və qaydalar idarə heyətinin nəzarəti və ESG fəaliyyəti üzrə aydın hesabatlılığı əhatə edən möhkəm idarəetmə strukturu ilə dəstəklənməlidir.

Hökumətlərin ESG daxilində dayanıqlılıq idarəetməsi proseslərinin inteqrasiyası üçün mühitin yaradılmasına diqqət yetirməsi üçün üç əsas səbəb var:

I) ESG insanların, cəmiyyətin və ətraf mühitin qorunması ilə bağlı olduğundan, bu, hökumətin insanları, sosial və institusional strukturları və ətraf mühiti qorumaq mandatı ilə üst-üstə düşür. Hökumətlər emissiyaları, su istifadəsini, tullantıların idarə olunmasını, sağlamlıq və təhlükəsizliyi, gender bərabərliyini və ya korporativ idarəetməni tənzimləyən qanunvericiliyi, qaydaları və siyasətləri qəbul etdikdə və ya dəyişdirdikdə (bunlar bir neçə nümunədir), bu, şirkətlərin ESG fəaliyyətinə və həmin yurisdiksiyanın ESG "hekayəsinə" zəncirvari təsir göstərir.

II) ESG biznes və investisiyaların cəlb edilməsinə təsir göstərir. Qlobal investorların getdikcə artan bir hissəsi investisiya qərarlarını verərkən vəsaitlərini hansı sahələrə yönəldəcəklərini müəyyən etmək üçün ESG meyarlarını əsas götürür. Hökumətlər şəffaf ESG açıqlamalarını və güclü ESG praktikalarını dəstəklədikdə, bu, həmin ölkədəki şirkətlərin investisiya baxımından rəqabət qabiliyyətini artırır. Bu yanaşma eyni zamanda satınalma proseslərində də üstünlük yaradır. Xarici birbaşa investisiyaların (FDI) cəlb edilməsi müsbət haldır, lakin yerli səviyyədə bu proses fərqli təsirlər göstərə bilər. Standartlara riayət etməklə, xüsusilə daha sərt dayanıqlılıq tələblərinə malik bazarlara ixrac zamanı yerli müəssisələrin rəqabət qabiliyyətini artırmalıdır.

III) ESG hökumətin kredit reytinginə və borclanma xərclərinə təsir göstərir. ESG reytingləri yalnız şirkətlər üçün deyil; getdikcə bu, yurisdiksiyalara da aid olur. Son bir neçə ildə "Moody's", "S&P" və "Fitch" kimi böyük kredit reytingi və investisiya araşdırma agentlikləri bələdiyyə, regional və milli hökumət səviyyələrində risk qiymətləndirmələrində ESG faktorlarını tətbiq etməyə başlamışdır. Onların ESG reytingləri hökumətin kredit reytinginə, maliyyələşdirmə qabiliyyətinə və borclanma xərclərinə birbaşa təsir göstərir.

Qabaqcıl Təcrübə:

Aşağıda sadalanan ölkələr şirkətlər üçün aydın təlimatlar və gözləntilər müəyyən etməklə, həmçinin ESG fəaliyyətlərini ölçməyə və hesabat verməyə kömək edəcək alət və resurslar təmin etməklə ESG hesabatçılığı sahəsində qabaqcıl təcrübələr

yaratmışlar. Bu qabaqcıl təcrübələri qəbul etməklə, şirkətlər dayanıqlılıq səylərini gücləndirə və məsuliyyətli biznes təcrübələrinə sadıqlıqlarını nümayiş etdirərək maraqlı tərəflər arasında etimad yarada bilərlər.

Birləşmiş Krallıq: Birləşmiş Krallıq idarə heyətinin məsuliyyəti, səhmdarlarla münasibətlər və ətraf mühit və sosial təsirlərin açıqlanması üzrə təlimatlar verən Korporativ İdarəetmə Məcəlləsini (Corporate Governance Code) qəbul edib. Böyük Britaniya həmçinin şirkətlərdən istixana qazı emissiyaları barədə hesabat vermələrini tələb edir və 2050-ci ilə qədər sıfır emissiyaya nail olmağı hədəfləyib. Müsbət məqam olaraq, Azərbaycan da COP 29-da təqdim olunan ölkənin karbon emissiyalarını azaltma hədəfini irəli aparan üçüncü milli müəyyən edilmiş töhfə (NDC) sənədini təqdim etməklə iqlim fəaliyyətinə olan sadıqlığını nümayiş etdirib.

Fransa: 173-cü maddə institusional investorların ESG fəaliyyətləri barədə hesabat verməsini və investisiya qərarlarında ESG faktorlarını necə nəzərə aldıkları barədə ətraflı məlumat təqdim etməsini tələb edir. Fransa həmçinin şirkətlərdən istixana qazı emissiyaları barədə hesabat vermələrini və emissiyaların azaldılması üçün hədəflər müəyyən etmələrini tələb edir.

Yaponiya: Tokio idarə heyətinin məsuliyyəti, səhmdarların münasibətləri və ESG məlumatlarının açıqlanması ilə bağlı təlimatları təmin edən Korporativ İdarəetmə Məcəlləsi qəbul edib. Yaponiya da şirkətlərdən istixana qazı emissiyaları barədə hesabat vermələrini və emissiyaların azaldılması üçün hədəfləri təyin etmələrini tələb edir.

Kanada: Kanada Təhlükəsizlik Administratorlarının 51-358 sayılı İşçi Bildirişi ESG hesabatçılığı ilə bağlı təlimatlar təqdim edir və şirkətlərin ESG faktorlarına yanaşmalarını, həmçinin qarşılaşdıqları ESG riskləri və imkanları açıqlamalarını tövsiyə edir. Kanada hökuməti həmçinin 2050-ci ilə qədər xalis sıfır emissiyaya nail olmağı hədəfləyib.

Tövsiyə:

Hökumətin güclü ESG fəaliyyətindən əldə olunan faydaları maksimuma çatdırmaq üçün həyata keçirə biləcəyi bir neçə fəaliyyət istiqaməti mövcuddur:

Azərbaycanda ESG prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabat vermənin dəstəklənməsi: yurisdiksiya daxilində — şirkətlər, sektorlar, sənaye sahələri və dövlət idarələri, eləcə də bir çox hökumət səviyyələrində ESG prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabatvermənin təşkil edilməsində hökumətin rolu var. Bu, bütün tərəfləri ortaq dil və çərçivə ilə təmin edir ki, onlar qlobal olaraq rəqabət apararkən bir-birləri ilə asan ünsiyyət qura bilsinlər və ümumi istifadədə olan məlumatları bölüşsünlər.

Hökumətin ESG prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabatverməni dəstəkləməsinin bir yolu, ictimai şirkətlərdən ətraf mühit, sosial və idarəetmə təcrübələri ilə əlaqəli müəyyən məlumat növlərini açıqlamalarını tələb edən qanunvericilik

və ya qaydaların tətbiq edilməsidir. Bu cür tədbirlərə iqlimlə əlaqəli risklər və ya emissiya hədəfləri, eləcə də rəhbərlik qruplarındakı müxtəliflik və ya bütün təchizat zəncirlərində insan hüquqları siyasəti kimi digər sahələr barədə məcburi açıqlama tələbləri daxil ola bilər. Şirkətlərdən hər il seçilmiş mühüm mövzular üzrə, məsələn, birbaşa və dolaylı emissiyalar, həmçinin işdən qalma ilə nəticələnən xəsarətlərin tezlik əmsalı (LTIFR) kimi əməyin sağlamlığı və təhlükəsizliyi üzrə fəaliyyət göstəriciləri barədə ətraflı hesabat təqdim etmələri tələb oluna bilər. Bu, investorların təşkilatın etik biznes praktikalarına sadıqlıyına əsaslanaraq investisiya qərarları verərkən ən son məlumatlara çıxışını təmin edir.

Bundan əlavə, ESG meyarlarına gəldikdə hökumət, müxtəlif sektorlarda “yaxşı” və ya “pis” fəaliyyət nəticələrinin nə olduğu barədə aydın təlimatlar verərək şəffaflığın artırılmasına da diqqət yetirməlidirlər ki, həm investorların, həm də korporasiyaların gözləntiləri ilə bağlı qeyri-müəyyənlik olmasın. Bu, oxşar sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən şirkətlər arasında daha dəqiq müqayisə aparmağa imkan verəcək, həmçinin maraqlı tərəflərə müəssisələrin minimum dayanıqlı standartlara cavab verməsi üçün ətraf mühitin qorunması, iqtisadi inkişaf və sosial ədalət təşəbbüsləri daxil olmaqla bir neçə sahədə irəliləyişin harada aparılmalı olduğunu aydın şəkildə başa düşməyə kömək edəcək. Ümumiyyətlə, bu, idarəetmə orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş ciddi tənzimləmə çərçivəsinə əməl etməyənlər arasında daha çox hesabatlılığı təşviq edərkən, rəqiblər üçün bərabər şərait yaratmağa kömək edəcək.

Ölkədə ESG-nin təşviqi və inteqrasiyası çoxlu maraqlı tərəflərin iştirakı ilə hərtərəfli yanaşma tələb edir. Aşağıda bu prosesi istiqamətləndirə biləcək yol xəritəsini təqdim edirik:

ESG standartlarının təşviqi və inteqrasiyası ölkədə dayanıqlı inkişafa nail olmaq üçün vacibdir. ESG standartları şirkətlərə, investorlara və tənzimləyici orqanlara fəaliyyətlərinin ətraf mühitə, cəmiyyətə və korporativ idarəetməyə təsirini nəzərdən keçirmək üçün bir əsas verir. Bununla birlikdə, ESG standartlarının təşviqi və inteqrasiyası hərtərəfli və çoxlu maraqlı tərəflərin iştirak etdiyi yanaşmanı tələb edir.

1) ESG üzrə maarifləndirməni artırmaq.

ESG barədə məlumatlılığın artırılması vacibdir. ESG standartlarının əhəmiyyəti və onların davamlı inkişafdakı rolu barədə hələ də məlumat boşluğu mövcud olsa da, xüsusilə COP 2024-ə qədər və onun müddətində bu məsələni həll etmək üçün əhəmiyyətli və inandırıcı işlər görülmüşdür. Buna görə də, bu təşəbbüsü davam etdirmək və maraqlı tərəfləri ESG standartları barədə daha da maarifləndirmək vacibdir; bunu seminarlar, treninqlər, media kampaniyaları və digər maarifləndirici tədbirlər vasitəsilə həyata keçirmək olar. Bu davamlı səylər bu vacib məsələlərin daha yaxşı başa düşülməsini təmin edəcək və ESG-nin bizneslərə inteqrasiyasına daha geniş dəstək formalaşdırmağa kömək edəcək.

2) Milli ESG çərçivəsini yaratmaq.

Bu çərçivədə ESG standartlarını təşviq etmək üçün tələb olunan prinsiplər, məqsədlər və fəaliyyətlər göstərilməlidir. Çərçivənin hazırlanmasına hökumət, müəssisələr, vətəndaş cəmiyyəti və investorlar daxil olmaqla müxtəlif maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi vacibdir. Müxtəlif maraqlı tərəfləri çərçivənin yaradılmasına cəlb etməklə, onun hərtərəfli və inklüziv olması təmin edilir.

3) Şirkətləri ESG standartlarını qəbul etməyə stimullaşdırmaq.

Hökumətlər şirkətləri vergi güzəştləri, qrantlar və digər maliyyə maraqları kimi stimullar yaratmaqla ESG standartlarını qəbul etməyə təşviq edə bilərlər. Bu, şirkətlərə ESG standartlarının tətbiqinin yalnız ətraf mühit və cəmiyyət üçün faydalı olmadığını, həm də onların nəticələrinə fayda verə biləcəyini başa düşməyə kömək edəcək.

4) Potensialın artırılması.

Tənzimləyici orqanların, investorların və bizneslərin ESG faktorlarını öz fəaliyyətlərinə inteqrasiya etmək potensialını gücləndirmək vacibdir. Bu, təlim, potensialın artırılması proqramları və texniki yardım vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Potensialın artırılması ESG faktorlarının təşkilatların gündəlik fəaliyyətlərinə inteqrasiya olunmasını təmin edir.

5) Hesabatlılığı və açıqlamanı gücləndirmək.

Şirkətləri ESG fəaliyyətlərinin nəticələri barədə hesabat verməyə və ESG amillərini öz hesabatvermə çərçivələrinə inteqrasiya etməyə təşviq etmək vacibdir. Bu, məcburi hesabatvermə tələbləri və standartları vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Hesabatlılığın və açıqlamanın gücləndirilməsi şirkətlərin fəaliyyətlərinə görə məsuliyyət daşmasını təmin edir.

Milli ESG çərçivəsinin tətbiqinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi arzu olunan məqsədlərə nail olmaq üçün irəliləyişi təmin etmək baxımından vacibdir. Bu proses müntəzəm hesabatvermə və qiymətləndirmə mexanizmlərini əhatə etməli və ilkin mərhələlərdə böyük müəssisələr üçün məcburi məhdud təminatı da daxil edə bilər. Bu yanaşma IFRS S1 və S2 hesabat standartları kimi beynəlxalq qabaqcıl təcrübələrlə uyğunlaşaraq təqdim olunan məlumatların etibarlılığını və inandırıcılığını artırır.

Nəticə olaraq, ölkədə ESG standartlarının təşviqi və inteqrasiyası hərtərəfli və çoxlu maraqlı tərəflərin cəlb olunduğu yanaşmanı tələb edir. ESG və şəffaf hesabatlılıq sahəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin əsas prinsiplərindən biri investorlarla münasibətlərə dair tələblərdir. Bu tələblər məlumatların şəffaf şəkildə investorlara, ictimaiyyətə və tənzimləyici orqanlara açıqlanmasını nəzərdə tutur. Beləliklə, iqtisadiyyatın daha da liberallaşdırılması və iqtisadiyyatın strukturunda açıq şəkildə satılan özəl şirkətlərin sayının artması ESG-nin inteqrasiyası baxımından böyük dəstək olardı. Maarifləndirmənin artırılması, milli ESG çərçivəsinin yaradılması,

stimulların yaradılması, müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqə, potensialın artırılması, hesabatvermə və açıqlamaların gücləndirilməsi, əməkdaşlığın dəstəklənməsi və çərçivənin tətbiqinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi bu yanaşmanın əsas addımlarıdır. Bu yol xəritəsinə riayət etməklə, ölkə daha dayanıqlı və ədalətli gələcəyə aparacaq yolu açan ESG standartlarını təşviq və inteqrasiya edə bilər.

3. Yaşıl nəqliyyata keçid

Yaşıl nəqliyyata keçid ESG-nin ətraf mühitin mühafizəsi və məsuliyyət sütununun əsas aspektidir və birbaşa olaraq Azərbaycanın CO2 emissiyalarının azaldılması üzrə Milli Səviyyədə Təyin Edilmiş Təhffələr (NDC) ilə uyğun gəlir.

Statistikaya görə, xüsusilə şəhərlərdə havanın çirklənməsinin əsas amillərindən biri nəqliyyatdır. “Nəqliyyat” dedikdə, hərəkətliliyi təmin etmək üçün həm fərdi, həm də ictimai mobillik vasitələrini nəzərdə tuturuq. Sözsüz ki, ICE (daxili yanma mühərriki) əsaslı nəqliyyat vasitələrindən HEV (Hibrid elektrikli nəqliyyat vasitələri), PHEV (qoşulan hibrid nəqliyyat vasitələri), EV (elektrikli nəqliyyat vasitələri) və hidrogen əsaslı nəqliyyat vasitələri kimi ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinə keçərək müəyyən proqram və təşəbbüslərdə (Paris İqlim Sazişi, 2030-cu il Milli Prioritetlər Proqramı) həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə qəbul edilmiş qarşılıqlı məqsədimizə əhəmiyyətli töhfə veririk.

Hökumət, ilk olaraq, gömrük rəsmiləşdirilməsi və satış zamanı hibrid və elektrikli nəqliyyat vasitələri üçün ƏDV-dən azad olmanı nəzərdə tutan düzəlişi qəbul etdi. Bundan əlavə, elektrikli nəqliyyat vasitələri idxal prosesində bütün vergi və rüsumlardan tamamilə azad edildi. Bu iki addım ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrinin idxalına əhəmiyyətli təsir göstərdi və onları istehlakçılar üçün daha əlçatan etdi. İctimai nəqliyyat sahəsində isə Bakıda ilk dəfə elektrikli işləyən avtobus istifadəyə verildi və ictimai nəqliyyat sistemində inteqrasiya edildi.

Ekoloji cəhətdən zərərsiz nəqliyyat vasitələri üçün yeni əlverişli kredit şərtləri də (ilkin ödəniş 40%-dən 20%-ə, faiz dərəcəsi isə orta hesabla 15%-dən 10%-ə endirildi) Azərbaycanın yaşıl nəqliyyata keçidində əhəmiyyətli töhfə verdi. Eyni zamanda, bankların və maliyyə mexanizmlərinin hibrid və elektrikli nəqliyyat vasitələrinin ev təsərrüfatları tərəfindən əldə edilməsində mühüm rol oynadığını vurğulamaq da vacibdir. 2024-cü ildən müşahidə edilən və 2025-ci ildə də davam edən bu təsirin 2030-cu ilə qədər uzana biləcəyi gözlənilir. Bu tədbirlərin birləşdirilmiş təsiri ölkədə yaşıl nəqliyyatın inkişafına real töhfə vermişdir.

Buna baxmayaraq, Azərbaycan bu mövzuya çox gec yanaşmış, bu səbəbdən dünya liderlərinə və dünyanın qabaqcıl təcrübələrinə yetişmək üçün əlavə tədbirlər görülməlidir.

Təvsiyə:

- 1) Hibrid nəqliyyat vasitələri, xüsusən də qoşulan hibrid nəqliyyat vasitələri üçün idxal rüsumlarından əlavə azadolmaların tətbiqi.
- 2) Şarj infrastrukturalarının inkişafı üçün yol xəritəsinin hazırlanması.
- 3) Qanunvericiliyə özəl sahibkarlıq subyektlərinə elektrik enerjisini 3-cü

- tərəflərə və yenidən şəbəkəyə satmağa imkan verən düzəlişin edilməsi şarj infrastrukturuna özəl investisiyaları artıracaq.
- 4) Ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələri üzrə sığorta tariflərinin azaldılması ilə bağlı Mərkəzi Bankın tövsiyələrinin həyata keçirilməsinin təşviqi, habelə bu sahədə nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi.
  - 5) Yeni tikilmiş ticarət mərkəzləri, dayanacaqlar və yaşayış komplekslərində şarj stansiyalarının məcburi quraşdırılması.
  - 6) Fərqli nömrə nişanı rəngləri, ayrılmış park yerləri, ödənişli yollardan istifadə üçün endirimlər kimi ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinin sahibləri üçün asanlaşdırılmış imkanlar.
  - 7) Dövlət satınalmalarında ekoloji zərərsiz avtomobillərə üstünlük verilməsi.
  - 8) Təmiz sıfır emissiya zonalarının yaradılması və genişləndirilməsi (Şuşa şəhərində ictimai nəqliyyat, milli parklarda daxili nəqliyyat və Ələt Azad İqtisadi Zonası kimi strateji yerlər ekoloji cəhətdən təmiz olmalıdır).
  - 9) 2030-cu ilədək avtobus parkının 30%-nin elektrikləşdirilməsinə nail olmaq.
  - 10) Daha geniş strateji müstəvidə dəmir yolu, yükdaşıma/dəniz nəqliyyatı və aviasiya sektorlarında bioyanacaq, davamlı aviasiya yanacağı (SAF), metanol və digər qarışıq yanacaq növləri kimi alternativ yanacaq mənbələri üzrə tədarük və tələbatın qiymətləndirilməsi üçün mümkünlük ("feasibility") araşdırmalarının aparılması.

III

GÜNDƏLİK
TƏLƏBAT
MƏLLƏRİ

1. Müsadirə edilmiş qanunsuz siqaretlərin məhv edilməsi ilə bağlı dəyişikliyin əlavə edilməsi

Hazırda Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 23.1.15-ci maddəsinə uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydalara əsasən, aksiz markası olmayan və ya saxta aksiz markaları ilə markalanmış müsadirə edilmiş siqaretlərin məhkəmə qərarı ilə yenidən satışına icazə verilir. Müsadirə edilmiş malların dövlətin xeyrinə istifadəsi məqsədi daşıyan bu mexanizm, bəzi hallarda ictimai sağlamlıq və hüquq-mühafizə baxımından əlavə risklər yarada bilər. Belə ki, bu məhsulların yenidən satışa çıxarılması onların əlçatanlığını, xüsusilə də həssas qruplar üçün artırmış olur. Bundan əlavə, təqib və nəzarət mexanizmlərində boşluqlar, zəif izləmə sistemləri, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə halları, saxlanma və yenidən satış proseslərinə məhdud nəzarət, müsadirə edilmiş qanunsuz siqaretlərin yenidən qeyri-qanuni dövriyyəyə qaytarılması üçün imkan yaradır. Bu isə tənzimləyici nəzarətin məqsədini zəiflədir, həmin məhsulların yenidən icazəsiz kanallarla bazara çıxmasına şərait yaradır və nəticədə, dövlət büdcəsi üçün vergi itkisinə səbəb olur. Özbəkistan, Qazaxıstan və Rusiya Federasiyası kimi ölkələrdə tətbiq edilən ən yaxşı təcrübə göstərir ki, müsadirə edilmiş məhsulların məhv edilməsi onların yenidən satışa çıxarılması və ya qanunsuz dövriyyəyə qaytarılması riskini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

Qanunsuz siqaretlərin məhv edilməsi həm region ölkələrində (Rusiya, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan) həm də ABŞ, Böyük Britaniya, Avropa İttifaqı ölkələri, Yeni Zelandiya, Avstraliya və Kanada kimi beynəlxalq səviyyədə tanınan iqtisadiyyatlarda "sağlam" və üstünlük verilən tənzimləmə modelidir.

Təkcə 2025-ci ilin yanvar-oktyabr ayları ərzində Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Dövlət Sərhəd Xidməti 40 milyon ədəd siqaretin müsadirə olduğunu bəyan etmişdir. Bu həcmə dövlət büdcəsinə vurduğu təxmini vergi itkisi 2 140 000 AZN aksiz vergisi və 100 000 AZN idxal vergiləri ümumilikdə 2,24 milyon AZN təşkil etmişdir.

Beynəlxalq qabaqcıl təcrübəyə görə, saxta və qanunsuz məhsulların məhv edilməsi belə malların qaçaqmalçılığını azaltmaqla yanaşı, daxili tələbatın hüquqi məhsullarla balanslaşdırılmasına şərait yaradır. Bu isə nəticə etibarilə həm məhsul təhlükəsizliyi, həm də maliyyə baxımından dövlət maraqlarına xidmət edir.

Qurum	Müsadirə yeri	Növ	Miqdar (ədəd)	Müsadirə edilən mallar
Gömrük	Avtoneqliyyat və Daxili Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	182 600	Siqaret
Gömrük + Sərhəd	Gürcüstan Sərhədi	Qaçaqmalçılıq	24 000	Qarışıq
Gömrük + Sərhəd	Hava yükü	Qaçaqmalçılıq	27 640	Qarışıq
Gömrük	Avtoneqliyyat Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	25 200	Qarışıq
Gömrük	Avtoneqliyyat Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	25 200	Siqaret
Gömrük	Avtoneqliyyat Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	66 200	Siqaret
Gömrük	Avtoneqliyyat Anbar	Qaçaqmalçılıq	80 000	Qarışıq
Gömrük	Pərakəndə və Daxili Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	96 200	Siqaret
Gömrük	Daxili Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	469 800	Siqaret
Gömrük	Pərakəndə və Daxili Anbar	Markalanmamış / aksizsiz	262 520	Siqaret
Gömrük	Sərhəd	Qaçaqmalçılıq	80 000	Siqaret
Gömrük+Sərhəd	Qarışıq	Qarışıq	39 766 409	Qarışıq
			39 948 449	

Tövsiyə:

Vergilər Nazirliyinin 26 avqust 2003-cü il tarixli N-A 162 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Məhkəmə qərarı ilə müsadirə olunmuş aksiz markası olmayan və ya saxta aksiz markaları ilə markalanmış malların satışının təşkili Qaydaları”na yeni müddəə əlavə edilsin. Bu müddəə müsadirə edilmiş qanunsuz siqaretlərin istifadəyə yararlılığından və bazar dəyərindən asılı olmayaraq, onların yenidən dövriyyəyə buraxılmadan məhv edilməsini (yandırılmasını) tələb etməlidir.

Təklif edilən əlavənin mətni: “6.2. Müsadirə edilmiş mallar etibarlı məcburi markalanma ilə işarələnməmiş və ya saxta məcburi markalanma daşıyan siqaret və ya tütün məmulatları kimi müəyyən edildikdə, bu mallar istifadəyə yararlılığından və ya bazar dəyərindən asılı olmayaraq məhv edilməlidir (yandırılmalıdır).”

2. Aksizli malların tranzit hərəkətlərinə nəzarətin gücləndirilməsinə ehtiyac

Son bir ildə Dövlət Gömrük Komitəsi və Dövlət Vergi Xidməti tütün məmulatları və alkoqollu içkilərin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə əhəmiyyətli irəliləyiş əldə etsə də, problem hələ də ciddi olaraq qalmaqdadır. Təkcə 2024-cü ildə vergi və sərhəd orqanları təxminən 6,4 milyon qutu qanunsuz siqaret müsadirə etmişdir. Mövcud məlumatlara əsasən, qanunsuz siqaret dövriyyəsi dövlət büdcəsi üçün təxminən 105 milyon AZN illik vergi itkisi yaradır.

Qanunsuz alkoqol bazarı da narahatedici şəkildə genişlənir. TEC Qafqaz tərəfindən 2023-cü ildə aparılmış araşdırmaya əsasən, ölkənin pivə bazarının təxminən 30–31%-i qeyri-qanuni məhsullardan ibarət olmuşdur ki, bu da əlavə fiskal itkilərə səbəb olur. Tütün və alkoqolun nəzarətsiz dövriyyəsi isə aşağı keyfiyyətli və mənşəyi bilinməyən saxta məhsullara çıxışı artıraraq ciddi ictimai sağlamlıq riski yaradır.

Azərbaycan regional ticarət və tranzit marşrutlarının əsas qovşaqlarından biri olduğundan, ölkədən tütün və alkoqollu məhsulların tranziti mühüm rol oynayır. Lakin müvafiq normativ-inzibati çərçivə olmadıqda, bu proses qeyri-qanuni yönləndirmə riskinə açıq qalır. Tranzit yüklərinə nəzarətin zəif olması malların yanlış bəyan edilməsinə, vergidən azadolma adı ilə üçüncü ölkələrə göndərilmiş kimi göstərilməsinə və nəticədə, daxili bazara nəzarətsiz şəkildə daxil olmasına imkan yaradır. Bu isə təkcə böyük vergi itkisinə deyil, həm də qanuni bizneslər üçün ədalətli rəqabət mühitinin pozulmasına gətirib çıxarır.

Tövsiyə:

- 1) Alkoqollu içkilər və tütün məmulatlarına dair mövcud gömrük depozit sxemi ayrıca normativ sənədlərdə təsbit edilməli və icrası məcburi olan açıq prosedur çərçivəsi yaradılmalıdır. Qanunsuz dövriyyə ilə mübarizənin effektivliyi üçün xüsusi tranzit proseduru yalnız yüksək riskli hazır tütün və alkoqol məhsullarına, o cümlədən, elektron siqaretlərə və qızdırılan tütün məhsullarına tətbiq edilməli, istehsal üçün istifadə olunan xammal isə əlavə inzibati yük yaratmamaq üçün istisna edilməlidir.
- 2) Təklif edilən yeni çərçivəyə uyğun olaraq, tranzit əməliyyatları həyata keçirən operatorlar ölkəyə daxil olarkən maliyyə təminatı yerləşdirməlidirlər. Bu

təminat yalnız malların ölkədən çıxışı müvafiq qaydada təsdiqləndikdən sonra geri qaytarılacaqdır.

3) Transizt hərəkətinə icazə verilməsi üçün aşağıdakı sənədlərin təqdim edilməsinin məcburi olmasını təklif edirik:

- Məhsulun mənşə sertifikatı;
- Çatdırılma müqaviləsinin surəti;
- Daşınma qrafiki (mallar bir neçə partiya ilə daşındıqda);
- Transizt gömrük rüsumunun ödənilməsinə təsdiq edən sənəd (depozit hesabına köçürülmüş vəsait);
- Təyinat ölkəsinin aksiz markası ilə markalanmanı təsdiq edən sənəd. Əgər təyinat ölkəsi aksiz markalanmasını tələb etmərsə, bu barədə rəsmi azadolma sənədi təqdim edilməlidir.

3. Tullantıların idarə olunması üzrə qanunvericilik

AmCham Azərbaycan olaraq hökumətin əhatəli tullantıların idarə edilməsi çərçivəsinin hazırlanması təşəbbüsünü alqışlayır və yeni modelin beynəlxalq ən yaxşı təcrübələrlə uyğunlaşdırılmasının vacibliyini vurğulayırıq. **AmCham-ın Gündəlik Tələbat Malları (FMCG) Komitəsi Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə səmərəli və konstruktiv əməkdaşlıq qurmuş**, işçi qrupunun iclaslarında aktiv iştirak etmiş və qanunvericilik prosesinə peşəkar töhfələr vermişdir.

Biz tullantıların idarə edilməsində özünü təsdiqləmiş dairəvi iqtisadiyyat prinsiplərinə əsaslanan **Genişləndirilmiş İstehsalçı Məsuliyyəti (EPR)** modelinin əsas prinsip kimi qəbul edilməsini tövsiyə edirik. Bu model həm ətraf mühitə təsirlərin azalmasına, həm də qablaşdırma tullantılarının idarə olunmasında özəl sektorun məsuliyyətinin artırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir.

Tövsiyə:

Praktiki və davamlı tətbiqi təmin etmək məqsədi ilə aşağıdakıları təklif edirik:

1) FMCG Komitəsi kimi platformalar vasitəsilə özəl sektorla **şəffaf və davamlı əməkdaşlığın davam etdirilməsi**.

2) Depozitlərin Qaytarılması Sistemi (DRS) kimi **paralel mexanizmlərin eyni vaxtda tətbiqindən çəkinmək**; belə yanaşma sistemlərin üst-üstə düşməsi, əməliyyat yükünün artması və uyğunluq xərclərinin yüksəlməsi riskini yaradır.

3) Toplama və təkrar emal hədəflərinin ayrıca normativ sənədlər vasitəsilə müəyyən edilməsi; bu prosesdə sənayenin imkanları və real icra potensialı nəzərə alınmaqla müvafiq işçi qrupları ilə sıx məsləhətləşmələrin aparılması.

AmCham və onun üzvləri tullantıların idarə edilməsi sisteminin **yerli bazar şərtlərinə uyğun, effektiv və iqtisadi cəhətdən səmərəli şəkildə** formalaşdırılması istiqamətində hökuməti dəstəkləməyə davam edir.

4. AQTА-nın təsdiqləmə sistemində real vaxt rejimində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac

Məlum olduğu kimi, "Qida təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 20.8-ci maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının

gömrük ərazisinə qida və yem məhsulu, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar idxal etmək istəyən idxalatçı həmin məhsullar gömrük ərazisinə gətirilməzdən əvvəl Avtomatlaşdırılmış Qida Təhlükəsizliyi İnformasiya Sistemi vasitəsi ilə Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinə (AQTA) elektron qaydada bildiriş göndərməlidir.

Müvafiq qaydalara əsasən sözügedən bildirişin təqdim edilməsinə dair qanunverici nəqliyyat vasitəsinin növündən asılı olaraq müddətlər müəyyən etmişdir: avtomobil, dəniz və dəmir yolu ilə gətirildikdə nəqliyyat vasitəsinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə çatmasından ən azı 24 saat əvvəl; hava yolu ilə gətirildikdə isə nəqliyyat vasitəsinin ixracatçı ölkənin hava limanından yola düşməsindən ən azı 12 saat əvvəl.

Elektron qaydada bildiriş göndərilməsi zamanı, Avtomatlaşdırılmış Qida Təhlükəsizliyi İnformasiya Sistemi vasitəsi ilə Agentlik tərəfindən müvafiq uyğunluq sənədlərinin alınmasında müəyyən gecikmələr müşaidə olunur. Bunun əsas səbəbi isə, sistemin fəaliyyətindən irəli gələn təsdiq mexanizminin fasiləsiz, yəni 24 saatlıq rejimdə fəaliyyət göstərməməsidir.

Belə ki, sistemin qeyri-ış günlərində (hər həftənin 5-ci günü saat 18:00-da bağlanması və yalnız 1-ci gün saat 09:00-da yenidən aktivləşdirilməsi) və bayram günlərində işləməməsi, malların idxalı və sənədləşmə prosesində ciddi çətinliklər yaradaraq, idxalçılar üçün əlavə vaxt itkisi və əməliyyatların ləngiməsi ilə nəticələnir.

Əlavə olaraq, müvafiq rəsmiləşdirmə ərəfəsində tələb olunan sənəd siyahısının gömrük orqanlarının tələb etdiyi sənədlərlə müqayisədə daha geniş olması da əlavə vaxt itkisi və prosedurun daha da ləngiməsinə səbəb olur.

Qeyd olunan təsdiq mexanizminin real vaxt rejimində, fasiləsiz şəkildə təmin olunmaması isə, inzibati məsuliyyətə səbəb olur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 220.10-cu maddəsinə əsasən, hər bir bu kimi gecikməyə görə hüquqi şəxslərə tətbiq olunan cərimənin məbləği 1500 AZN müəyyən edilmişdir.

Tövsiyə:

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, Avtomatlaşdırılmış Qida Təhlükəsizliyi İnformasiya Sistemi vasitəsi ilə müvafiq təsdiq mexanizminin gömrük qurumunun sistemində olduğu kimi fasiləsiz, yəni 24 saatlıq rejimdə fəaliyyət göstərilməsinin təmin edilməsini təklif edirik.

5. AQTA tərəfindən istirahət və qeyri-ış günlərində ən azı yarım iş günü müvafiq icazə və buraxılışların təsdiq edilməsini təmin etmək

Demək olar ki, həftənin cümə günü idxal edilən bütün məhsullar üçün ən azı 100 ABŞ dolları məbləğində boşdayanma məsrəfi ödənilir. Müqayisə üçün qeyd edilməlidir ki, Bakı Baş Gömrük İdarəsi iş çoxluğu səbəbi ilə sahibkarlığa dəstək məqsədilə həftə içi günlərdə saat 19:00-dək (bayram günlərində bəzən 20:00-dək), şənbə günləri isə 16:00-dək fəaliyyət göstərir.

Tövsiyə:

Bakı Baş Gömrük İdarəsində tətbiq edilən iş rejimi sahibkarlığa dəstək baxımından müsbət təcrübədir. Oxşar iş rejiminin AQTA-da da tətbiqi məqsədəuyğun olardı. Bu, məhsulların sertifikatlaşdırılması və nəzarət proseslərinin sürətlənməsinə, boşdayanma məsrəflərinin azalmasına, həmçinin idxal əməliyyatlarının daha çevik və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verir.

6. Rəf ömrü (istifadə müddəti) az olan məhsulların laboratoriya analiz nəticələrinin 3-4 iş gününə endirilməsi

Hazırda laboratoriya analiz prosesi 7–10 iş günü davam edir ki, bu da rəf ömrü qısa olan məhsullar üçün ciddi itkilərə səbəb olur.

Tövsiyə:

Rəf ömrü az olan məhsullar üzrə laboratoriya analiz nəticələrinin təqdim edilmə müddəti 3-4 iş gününə endirilsin.

7. Qida təhlükəsizliyi icazəsi üçün tələb olunan sənədlərin sayının azaldılması

Hazırda AQTA tərəfindən qida təhlükəsizliyi icazəsi üçün tələb olunan sənədlərin sayı həddindən artıq çoxdur. Bu, sənədlərin toplanması və müfəttiş tərəfindən yoxlanılması zamanı prosesin ləngiməsinə səbəb olur. Mövcud vəziyyətdə sertifikatın 1 günə verilməsi mümkün deyil.

Tələb edilən sənədlərə mənşə sertifikatı, çəki siyahısı, istehsal və son istifadə tarixi qeyd olunan sənədlər, keyfiyyət və analiz sənədləri, müqavilə, etiket, məhsulun şəkli, CMR, baytarlıq və fito sertifikatlar daxildir. Gömrük orqanı tərəfindən artıq tələb olunan bu sənədlərin AQTA tərəfindən təkrar yoxlanılması zəruri deyildir.

Bundan əlavə, qeydiyyat üçün daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarışın tələb edilməsi bir çox sahibkarlar üçün problem yaradır, çünki bəzi obyektlərin çıxarışları mövcud deyil və bu, fəaliyyətin qeydiyyatına alınmasına mane olur.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2018-ci il 16 iyul tarixli 302 nömrəli Qərarı ilə müəyyən edilmiş sənəd siyahısına əlavə olaraq, AQTA tərəfindən "ixracatçı ölkənin səlahiyyətli dövlət qurumu tərəfindən verilmiş yeyinti məhsulunun keyfiyyətini təsdiq edən sənəd" in də tələb olunması idxal və sertifikatlaşdırma prosesini ləngidir.

Tövsiyə:

1) AQTA yalnız məhsulun keyfiyyətinə dair sənədlərin (keyfiyyət, analiz, fito, baytarlıq və mənşə sənədləri) yoxlanışını aparsın.

2) Daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarışın təqdim edilməsi tələbi aradan qaldırılsın və sənədlərin siyahısı Nazirlər Kabinetinin 302 nömrəli Qərarı ilə müəyyən edilmiş tələblərlə məhdudlaşdırılsın.

8. Qida təhlükəsizliyi qanunvericiliyi ilə bağlı

8.1. Allergen tələbləri və etikətləmə qaydalarının olmaması

“Qida təhlükəsizliyi haqqında” Qanun 2023-cü ilin 1 yanvar tarixindən qüvvədə olmasına baxmayaraq, 17.2.1-ci bənddə nəzərdə tutulan allergen tələbi ilə bağlı allergen siyahısı hələ də hazırlanmayıb və etikətdə allergenlərin bəyanı qaydası mövcud deyil. Buna baxmayaraq, etikətdə allergen bəyanı etməyən sahibkarlara qarşı inzibati qaydada cərimələr tətbiq edilir.

Tövsiyə:

Qanunun 17.2.1-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədilə allergen siyahısı və etikətdə allergenlərin bəyanı qaydası hazırlanaraq təsdiq edilsin. Bu qaydalar müəyyən edilmədən sahibkarlara inzibati sanksiyalar tətbiq edilməsin.

8.2. Gigiyenik təlimlər və təlimçilərə dair tələblərin olmaması

“Qida təhlükəsizliyi haqqında” Qanunun 22-ci maddəsinə əsasən, qida subyektlərinin əməkdaşları gigiyenik təlimlərə cəlb olunmalıdırlar. Lakin bu Qanun 2023-cü ilin 1 yanvar tarixindən qüvvədə olsa da, həmin təlimləri keçirən təlimçilərə və təlim təşkilatlarına dair tələblər müəyyən edilməmişdir. Buna baxmayaraq, AQTA digər səlahiyyətli orqanlar və beynəlxalq sertifikatlı keyfiyyət menecerləri tərəfindən verilən təlimləri qəbul etmir və yalnız AQTİ tərəfindən verilmiş sertifikatları tanıyır, əks halda müəssisələr cərimələnir.

Tövsiyə:

Təlimçi və təlim təşkilatlarına dair standart tələblər müəyyən edilsin, beynəlxalq sertifikatlı təlimlər və səlahiyyətli qurumların verdiyi sertifikatlar da tanınsın.

8.3. Xarici qida obyektlərinin təsdiqi zamanı ödəniş mexanizminin şəffaf olmaması

“Qida təhlükəsizliyi haqqında” Qanunun 24.8-ci maddəsinə əsasən, xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən qida obyektlərinin təsdiq olunması üçün qiymətləndirmə xərcləri həmin obyektlərin vəsaiti hesabına ödənilir. Lakin bu xərclərin hansı kriteriya, prinsip və düsturla hesablandığı sahibkarlıq subyektləri üçün aydın deyil. Həmin obyekt AQTA-da qeydiyyatdan keçmədiyi halda məhsulun idxalı mümkün olmur və hesablanan məbləğlər çox yüksəkdir.

Tövsiyə:

Xarici obyektlərin qiymətləndirilməsi zamanı tətbiq olunan ödəniş mexanizmi aydın meyar və düsturla müəyyənləşdirilsin və sahibkarlar üçün açıq şəkildə dərc edilsin.

8.4. Zərərvericilərlə mübarizə tədbirlərinin (pest control) periodikliyinə müəyyən edilməməsi

“Qida məhsulları üzrə gigiyena tələblərinə dair Qaydalar”ın 8.8-ci bəndi qida subyektlərinə məxsus ərazilərdə dezinfeksiya, dezinseksiya, deratizasiya, fumiqasiya işlərinin aparılmasını tələb edir. Lakin bu tədbirlərin periodikliyi

müəyyən edilmədiyi üçün yoxlamalar zamanı AQTА müfəttişləri hər ay bu aktların təqdimini tələb edir və təqdim edilmədikdə cərimələr tətbiq olunur.

Tövsiyə:

Zərərvericilərlə mübarizə tədbirlərinin risk əsaslı periodikliyi normativ qaydada müəyyən edilsin və bu çərçivədə yoxlamalar həyata keçirilsin.

8.5. Qida obyektlərinin quruluşuna dair ümumi və qeyri-dəqiq tələblər

AQTА-nın 03.11.2020-ci il tarixli 19 saylı Kollegiya Qərarının 2.0-cı bəndinə əsasən, qida obyektlərinin quruluşu və yerləşməsi çarpaz çirklənmənin qarşısını almalıdır. Lakin bu tələblər çox ümumi xarakter daşıyır və qida sənayesinin müxtəlif sahələrinə tətbiq zamanı fərqli interpretasiyalar yaradır. Nəticədə, yoxlamalar zamanı sahibkarların tətbiq etdiyi fərqli həll yolları qəbul edilmir və bəzən məhdudlaşdırıcı tədbirlər görülür.

Tövsiyə:

Qida sənayesinin müxtəlif sahələrinin xüsusiyyətlərini nəzərə alan praktik və konkret göstəricilərlə təlimat hazırlanaraq bu tələbin tətbiqi dəqiqləşdirilsin.

8.6. Qida məhsullarında təhlükəli maddələrin normativlərdə əks olunmaması

Hazırda qüvvədə olan iki əsas sənəd — “Qida məhsulları üçün mikrobioloji göstəricilərə dair sanitariya normaları və qaydalar” və “Qida məhsullarında çirkləndiricilərin yol verilən maksimum miqdarına dair sanitariya normaları və qaydalar” — bir çox qida məhsullarında insan sağlamlığı üçün təhlükə yarada biləcək maddələri əhatə etmir. Məsələn, kolbasa və hissə verilmiş ət məhsullarında nitrit miqdarı, alkoqollu içkilərdə siviş yağları və metanol qatılığı kimi göstəricilər normativlərdə yer almır.

Tövsiyə:

Mövcud normativ sənədlər təhlükəli maddələrin siyahısı ilə genişləndirilsin və beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə yenilənsin.

8.7. Qida obyektlərində su tutarları və ehtiyat su çənlərinin dezinfeksiyasına dair tələblərin olmaması

AQTА-nın 03.11.2020-ci il tarixli 19 saylı Kollegiya Qərarında su tutarları, ehtiyat su çənləri və digər su saxlama sistemlərinin yuyulması, dezinfeksiyası və dövriliyinə dair heç bir tələblər müəyyən edilməyib.

Tövsiyə:

Su tutarları və ehtiyat su çənlərinin yuyulması, dezinfeksiyası və dövriliyinə dair konkret tələblər normativ sənədlərə daxil edilsin.

IV HÜQUQ
VƏ
KOMPLAYENS

A. Korporativ hüquq məsələləri

1. İştirakçılar müqaviləsinin (“shareholders agreement”) hüquqi tənzimlənməsi

Bildiyimiz kimi, praktikada payçılar və/və ya səhmdarlar arasında iştirakçılar müqaviləsinin imzalanması halları mövcuddur – iştirakçılar tərəfindən onların cəmiyyətdə fəaliyyətini tənzimləyən və Nizamnamədə əks olunmayan məsələlərin əhatə olunduğu iştirakçılar müqaviləsinin imzalanması bir çox ölkədə geniş yayılmış praktikadır. Adətən iştirakçılar bu müqavilənin konfidensiallığı, Nizamnamədə əks olunması praktikada geniş yayılmamış məsələlərin bu müqavilədə əks olunması (məsələn, iştirakçıların rəqabət aparmaması) mümkünlüyü və s. baxımından bu müqaviləyə üz tuturlar. Bəzi müəlliflərə görə, bu müqavilələr minoritar iştirakçıların hüquqlarının qorunması vasitəsi kimi də çıxış edə bilər.

Ölkəmizdə isə Mülki Məcəllədə belə bir müqavilənin imzalanması hüququ aydın şəkildə əks olunmamışdır. Bu müqavilənin müqavilə azadlığı prinsipi əsasında imzalana bilməsi imkanı mövcud olsa da, onun hüquqi qüvvəsi, tərkibinə daxil edilə biləcək məsələlərin mübahisəyə açıq olması, həmçinin onun təsis sənədi kimi cəmiyyətin Nizamnaməsi ilə qarşılıqlı əlaqəsi sual doğurur.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Mülki Məcəllədə əks olunan təsis müqaviləsi də bu məfhumu bütünlükdə özündə ehtiva etmir. Belə ki, təsis müqaviləsi cəmiyyətin təsis olunması zamanı imzalanır və cəmiyyətə sonradan qoşulan iştirakçıların bu müqavilənin tərəfinə çevrilməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmur.

Göründüyü kimi, Mülki Məcəllədə iştirakçılar müqaviləsinin hüquqi statusu və tərkibi aydın şəkildə tənzimlənmir. Bu, tərəflər arasında hüquqi müəyyənliyin olmamasına, müqavilə pozuntularının yaranmasına və idarəetmədə anlaşılmazlıqlara səbəb olur.

Tövsiyə:

İştirakçılar müqaviləsinin (“shareholders agreement”) bağlanması mümkünüyü, onun tərkibi, hüquqi qüvvəsi və nizamnamə ilə qarşılıqlı əlaqəsinə dair Mülki Məcəlləyə yeni maddənin əlavə edilməsini tövsiyə edirik.

2. Əvvəlcədən geri alınması nəzərdə tutulan (“redeemable shares”) səhmlərin yerləşdirilməsi imkanının Mülki Məcəlləyə əlavə edilməsi

Hazırda Mülki Məcəllənin 105-1-ci maddəsində səhmdar cəmiyyətinin yerləşdirilmiş səhmlərinin geri alınması məsələsi tənzimlənsə də, əvvəlcədən geri alınması nəzərdə tutulan səhmlərin (“redeemable shares”) yerləşdirilməsi imkanı Məcəllədə aydın şəkildə qeyd olunmamışdır.

Belə səhmlər yerləşdirilərkən onların geri alınacağı müddət və qiymət aydın şəkildə qeyd olunur. Belə bir imkanın olması ilə cəmiyyətlərin qısa müddətli kapital artırmaq, dividendləri idarə etmək, səhmləri geri alarkən əvvəlcədən müəyyən edilmiş qiymətlə almaq, investorların isə qısamüddətli investisiyalar etmək və çıxış imkanları yaranır.

Tövsiyə:

Əvvəlcədən geri alınması nəzərdə tutulan səhmlərin yerləşdirilməsi imkanının Mülki Məcəllədə aydın şəkildə qeyd edilməsi cəmiyyətlərin qısa müddətli kapital artırmaq, dividendləri idarə etmək, səhmləri geri alarkən əvvəlcədən müəyyən edilmiş qiymətlə almaq, investorların isə qısamüddətli investisiyalar etmək və.s kimi imkanlarını artırır.

3. Müşahidə şurasının qərarlarının qəbul edilməsi qaydasının dəyişdirilməsi

Həm məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərə, həm də səhmdar cəmiyyətlərə münasibətdə müşahidə (direktorlar) şurasının qərarlarının sadə səs çoxluğu ilə qəbul olunması müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 91-1.5-ci maddəsinə əsasən, *“Cəmiyyətin direktorlar şurasının (müşahidə şurasının) iclasında hər üzv bir səsə malik olmaqla, qərarlar sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Səslərin sayı bərabər bölünərsə, şuranın sədrinin səsi həlledici hesab edilir.”* Həmçinin, Mülki Məcəllənin 107-9.2-ci maddəsinə əsasən, *“Səhmdar cəmiyyətinin direktorlar şurasının (müşahidə şurasının) iclasında hər üzv bir səsə malik olmaqla, qərarlar sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Səslərin sayı bərabər bölünərsə, şuranın sədrinin səsi qərarın qəbul edilməsi və ya rədd edilməsi üçün həlledici hesab edilir.”* Hesab edirik ki, bu yöndə imperativ müddəanın olması cəmiyyətin idarəedilməsi və qərarların qəbul edilməsi qaydasının müəyyənləşdirilməsində iştirakçıların sərbəstliyinin qarşısını alır. Belə olduğu təqdirdə, cəmiyyətin nizamnaməsində müşahidə (direktorlar) şurasının qərarlarının qəbul olunması ilə bağlı digər qərarvermə mexanizmləri (misal üçün, yekdillik, ixtisaslaşmış çoxluq və s.) müəyyən edilə bilmir. Bu da iştirakçıların müqavilə azadlığının azalması deməkdir. Lakin, qanunvericilikdə iştirakçılara seçim azadlığı verilsə, bu halda cəmiyyət öz nizamnaməsində qərarların qəbul qaydasını daha sərbəst müəyyən edə bilər. Misal üçün: strateji qərarların 2/3 səs çoxluğu ilə, adi qərarların sadə səs çoxluğu ilə qəbul olunması kimi.

Tövsiyə:

Mülki Məcəllənin 91-1.5 və 107-9.2-ci maddələrində müşahidə şurasının qərarlarının sadə səs çoxluğu ilə qəbul olunması tələbinin imperativ yox, dispoitiv olaraq müəyyən edilməsi və seçim hüququnun payçılara (səhmdarlara) buraxılması məqsədəuyğundur.

4. Açıq səhmdar cəmiyyətlərdə bir səhmdar mövcud olduğu halda qərar qəbul edilməsi

Açıq səhmdar cəmiyyətlərində (ASC) yalnız bir səhmdarın mövcud olduğu hallar praktik baxımdan mümkündür və bu kimi hallarda bütün qərarlar həmin səhmdarın iradəsinə əsasən qəbul edilir. Lakin Azərbaycan qanunvericiliyində bu vəziyyət aydın və konkret qaydada tənzimlənmədiyi üçün hüquqi boşluq yaranır.

Mövcud hüquqi çərçivə ümumi yığıncağın keçirilməsini korporativ idarəetmənin zəruri elementi kimi qəbul edir. Bununla belə, bir səhmdarın olduğu halda,

yığıncağın faktiki keçirilməsi formal xarakter daşıyır və məhz bu formalizmin məcburiliyi hüquqi qeyri-müəyyənliyə səbəb olur. Nəticədə, qəbul olunan qərarların legitimliyi və hüquqi qüvvəsi ilə bağlı risklər ortaya çıxır, sənədlərin qeydiyyatı və qərarların rəsmiləşdirilməsi zamanı praktiki və texniki maneələr yarana bilər, dövlət orqanları və digər maraqlı tərəflərlə mübahisə ehtimalları artır, müəssisənin fəaliyyətində idarəetmə sabitliyi pozula bilər.

Tövsiyə:

Bu problemi aradan qaldırmaq üçün qanunvericilikdə ASC-lərdə tək səhmdarın mövcudluğu halı ayrıca qayda ilə tənzimlənməlidir. Belə ki:

- qanunda ümumi yığıncaq əvəzinə tək səhmdarın yazılı qərar verməsi proseduru açıq şəkildə nəzərdə tutulmalıdır;
- həmin qərarların hüquqi qüvvəsi, forması və qeydiyyat mexanizmi aydın və vahid şəkildə müəyyən edilməlidir;
- qərarların “ümumi yığıncağın qərarı” statusuna bərabər tutulacağı norma ilə təsbit edilməlidir.

Hesab edirik ki, bu yanaşma hüquqi müəyyənlik və şəffaflığı təmin edəcək, qərarların legitimliyi ilə bağlı riskləri azaldacaq, praktiki sadəliyi artıracaq, dövlət orqanları və maraqlı tərəflər arasında potensial mübahisələrin qarşısını alacaq.

B. Məhkəmə işlərinə dair təkliflər

1. İnzibati mübahisələrə dair (o cümlədən, vergi mübahisələri) məhkəmə işlərində müddət məsələsi və ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması

Hazırda inzibati mübahisələrə, o cümlədən, vergi mübahisələrinə dair məhkəmə işlərində işə baxılma müddətləri dəqiq müəyyən edilməyib. Bu işlərin uzanmasına, tərəflər üçün hüquqi qeyri-müəyyənliyə və məhkəmə proseslərinin səmərəsizliyinə səbəb olur. Eyni zamanda, ixtisaslaşmış məhkəmələrin olmaması, xüsusilə, mürəkkəb vergi mübahisələrinin həllində peşəkarlığın və sürətin təmin edilməsini çətinləşdirir.

Təvsiyə:

İnzibati mübahisələrə dair işlərə (o cümlədən, vergi mübahisələri) məhkəmə tərəfindən baxılmasının dəqiq prosesual müddətinin müəyyən edilməsi, bununla yanaşı müvafiq sahələrdə kadr sayının artırılması və ixtisaslaşmış məhkəmələrin, xüsusilə vergi məsələlərinə dair ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması zəruridir.

2. Ekspert rəylərinin əldə olunması ilə bağlı çətinliklər

Hazırda Azərbaycan Respublikasında məhkəmələr tərəfindən ekspert rəylərinin alınması prosesində ciddi çətinliklər müşahidə olunur. Bu problemlər xüsusilə tikinti, daşınmaz əmlak, gömrük və vergi sahələrində daha qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Əsas problemlər aşağıdakılardır:

Kadr çatışmazlığı – müvafiq ixtisaslaşmış ekspertlərin sayı məhkəmə sisteminin tələbatını ödəmir;

İxtisaslaşma səviyyəsinin aşağı olması – mövcud ekspertlər arasında konkret sahələrə (vergi, gömrük, maliyyə uçotu, tikinti və s.) dair biliklərə malik mütəxəssislər azdır;

Ekspertiza infrastrukturunun zəifliyi – bir çox hallarda ekspertiza təşkilatları maddi-texniki baza, müasir avadanlıqlar və laborator imkanlarla yetərinə təchiz olunmayıb;

Asılılıq riski – ekspert rəylərinin obyektivliyi bəzən təşkilati və institusional asılılıqlara görə şübhə altına düşür.

Bu problemlər nəticə etibarilə məhkəmə işlərinin obyektiv və hərtərəfli araşdırılmasını çətinləşdirir.

Təvsiyə:

Ekspertiza sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakıları məqsədemüvafiq hesab edirik:

a) Kadr potensialının gücləndirilməsi

- Ali təhsil müəssisələrində, xüsusilə hüquq, iqtisadiyyat, mühəndislik və maliyyə fakültələrində məhkəmə ekspertizası üzrə ixtisas proqramları təsis edilməlidir;

- daimi təlim və təkmilləşdirmə proqramları tətbiq edilməlidir ki, ekspertlər beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyət göstərə bilsin.
- b) Müstəqil ekspertiza institutlarının yaradılması*
- Dövlət strukturlarından asılı olmayan, müstəqil ekspertiza şirkətlərinin və laboratoriyaların fəaliyyət göstərməsi təşviq edilməlidir;
  - Müstəqil ekspertiza təşkilatlarının müasir texniki vasitələrlə (ölçmə cihazları, proqram təchizatı, məlumat bazaları və s.) təchiz olunmasına nəzarət edilməlidir.

C. Əqli mülkiyyət hüququna dair təkliflər

1. Apellyasiya Şurasının qərarlarının dərc olunmaması

Hazırda Əqli Mülkiyyət Agentliyinin Apellyasiya Şurasının qərarları ictimai şəkildə dərc edilmir (bəzi köhnə qərarlar (2018-ci ilə aid) istisna olmaqla). Bu qərarlar nə Agentliyin rəsmi internet sahifəsində, nə də açıq məlumat bazalarında yerləşdirilir. Belə vəziyyət bir sıra problemlərə yol açır. Belə ki, belə olduğu təqdirdə, qərarların ictimaiyyətə açıq olmaması nəticəsində Apellyasiya Şurasının yanaşmaları barədə vahid praktika formalaşmır. Şəxslər oxşar hallarda qəbul edilmiş qərarlarla tanış ola bilmirlər. Əqli mülkiyyət subyektləri qərarların meyarlarını əvvəlcədən görə bilmədiyindən, hüquqlarının müdafiə strategiyasını düzgün planlaşdırma bilmir.

Tövsiyə:

Apellyasiya Şurasının bütün qərarlarının açıq şəkildə dərc olunmasını tövsiyə edirik. Bu şəffaflığı artıracaq, maraqlı tərəflər üçün faydalı istinadlar yaradacaq və milli praktikanın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına töhfə verəcək.

2. Patent müvəkkilərinin attestasiyasının keçirilməsinin gecikməsi

Hazırda patent müvəkkilərinin sayı məhduddur. Bu, ölkədə əqli mülkiyyət xidmətlərinin səmərəliliyini və əlçatanlığını azaldır. Nəticədə, hüquq sahibləri lazımı xidmətləri vaxtında və keyfiyyətli şəkildə əldə edə bilmir (xüsusilə, xarici hüquqi və fiziki şəxslərə münasibətdə əqli mülkiyyət hüququ obyektlərinin qeydiyyatı və digər məsələlərlə bağlı).

Tövsiyə:

AZPTO-nun yeni patent müvəkkilərinin attestasiya və sertifikatlaşdırılmasına üstünlük verməsini tövsiyə edirik. İxtisaslı mütəxəssislərin sayının artırılması ölkədə əqli mülkiyyət xidmətlərinin səmərəliliyini və əlçatanlığını artıracaq.

V İNNOVASİYALAR
VƏ RƏQƏMSAL
İQTİSADİYYAT

1.Rəqəmsal infrastruktur

1.1. Standartlaşdırılmış məlumat mərkəzlərinin inkişaf çərçivəsi

Hazırda Azərbaycanda məlumat mərkəzlərinin yaradılması, sertifikatlaşdırılması və istismarı üzrə vahid milli çərçivə mövcud deyil. Aydın standartların və hüquqi tələblərin müəyyən edilməsi investitorlar üçün daha proqnozlaşdırıla bilən mühit yaradacaq, həmçinin qlobal bulud xidmətləri provayderlərinin cəlb olunması üçün daha güclü baza formalaşdıracaq. Bu cür çərçivənin təkmilləşdirilməsi rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişaf imkanlarını genişləndirəcək, rəqabət qabiliyyətini artıracaq və ölkənin regional rəqəmsal mərkəz kimi mövqeyini möhkəmləndirəcək.

Tövsiyə:

Məlumat mərkəzləri üçün əməliyyat standartlarını, sertifikatlaşdırma prosedurlarını və güzəştli vergitutma sistemini müəyyən edən milli çərçivə tətbiq edilsin. Bu çərçivəyə beynəlxalq bençmarklarla (məsələn, Uptime Institute tier-ləri) uyğunlaşdırılmış meyarların və yaşıl enerji istifadəsini təşviq edən mexanizmlərin daxil edilməsi, həm rəqabətqabiliyyətliliyini, həm də dayanıqlılığı təmin edəcəkdir.

1.2. Enerji təchizatı və “yaşıl” tənzimləmələr

Məlumat mərkəzləri və rəqəmsal infrastruktur yüksək səviyyədə fasiləsiz enerji təchizatı tələb edir. Azərbaycanda enerji təchizatının qeyri-sabitliyi və rəqəmsal infrastruktur üçün xüsusi “yaşıl enerji” tənzimləmələrinin olmaması bu sahəyə investisiyaların cəlb edilməsi və genişləndirilməsi imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu, etibarlılığa təsir edir, əməliyyat xərclərini artırır və dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin reallaşdırılmasını çətinləşdirir.

Tövsiyə:

Rəqəmsal infrastruktur üçün fasiləsiz enerji təchizatını təmin edən və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə stimulyerən enerji siyasəti tətbiq edilsin. Məlumat mərkəzləri üçün yaşıl sertifikasiya sistemi və enerji miksində günəş, külək və ya hidroenerjinin inteqrasiyasını dəstəkləyən tənzimləyici mexanizmlər yaradılsın.

1.3. Kənd yerlərində əlaqəlilik və regional inteqrasiya

Milli təşəbbüslərə baxmayaraq, kənd yerlərində rəqəmsal bərabərsizlik hələ də qalmaqdadır və genişzolaqlı internetin əhatə dairəsi məhduddur. Bu, iqtisadi inklüzivliyi zəiflədir, onlayn xidmətlərə çıxışı məhdudlaşdırır və regional fərqləri daha da dərinləşdirir. Eyni zamanda, fasiləsiz regional rəqəmsal inteqrasiyanın təmin olunmaması Azərbaycanın rəqəmsal dəyər zəncirlərindən təcrid olunmasına səbəb olur.

Tövsiyə:

Xidmətlə təmin olunmayan bölgələrdə genişzolaqlı internetin genişləndirilməsini prioritetləşdirmək məqsədilə Universal Xidmət Fondu yaradılmalı və həmin

bölgələrdə operatorlar və istifadəçilər üçün təşviq və subsidiya mexanizmləri tətbiq edilməlidir. Regional rəqabətqabiliyyətliliyi artırmaq və rəqəmsal əlçatanlığı yaxşılaşdırmaq məqsədilə qonşu ölkələrlə fiber-optik magistrallar və İnternet Mübadilə Mərkəzləri (IXP-lər) daxil olmaqla, regional bağlantı təşəbbüsləri üzrə koordinasiya gücləndirilməlidir.

1.4. Sərhədlərarası məlumat tranziti çərçivəsi

Azərbaycana regional məlumat tranzit mərkəzinə çevrilmək imkanı verən strateji coğrafi mövqeyinə baxmayaraq, köhnəlmiş hüquqi baza, tənzimləmə ilə bağlı qeyri-müəyyənlik və ikiqat vergitutma riskləri bu potensialın reallaşmasını məhdudlaşdırır. Effektiv sərhədlərarası məlumat siyasəti olmayanda investorlar üçün risk artır və ölkə öz coğrafi üstünlüyündən tam istifadə edə bilmir.

Təvsiyə:

Tranzit trafikinə vergi güzəştləri və regional məlumat mübadiləsi sazişləri daxil olmaqla, sərhədlərarası məlumat axınının maneəsiz və təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilməsini təmin edən hüquqi və fiskal islahatlar qəbul edilməlidir. Azərbaycanın məlumat tranziti strategiyasını və beynəlxalq koordinasiyasını idarə edəcək xüsusi agentlik və ya struktur bölmə yaradılmalıdır.

1.5. İnfrastrukturun qurulması üçün inzibati dəstək

Azərbaycanda rəqəmsal infrastrukturun qurulması uzun müddət tələb edir, çünki icazə prosedurları vahid şəkildə təşkil olunmur və tənzimləyici tələblər bir-birini təkrarlayır. Bu, layihələrin icrasını gecikdirir, xərcləri artırır və investisiya marağını azaldır.

Təvsiyə:

Telekommunikasiya və İT infrastrukturunu üzrə icazə və qeydiyyat prosedurları sadələşdirilməli və rəqəmsallaşdırılmalıdır. Qövlət qurumları arasında harmonizə edilmiş, müddətləri əvvəlcədən müəyyən olunmuş və məsuliyyət mexanizmləri ilə təmin edilmiş “bir pəncərə” sistemi təşkil edilməlidir.

1.6. “Qazıntıya başlamazdan əvvəl məlumatlandırma” (“Call Before You Dig”) sistemi üzrə tənzimləmələr

Azərbaycanda hələlik tikinti şirkətləri, kommunal xidmət təminatçıları və telekommunikasiya operatorları kimi qazma işləri aparan qurumlar arasında məcburi koordinasiya mexanizmi mövcud deyil. Belə bir sistemin yaradılması yeraltı rəqəmsal infrastrukturun (fiber-optik kabellər, boru xətləri) qorunmasına, xidmətlərin fasiləsizliyinin təmin edilməsinə, təmir xərclərinin azalmasına və kritik infrastrukturun davamlılığına dair investor etimadının artırılmasına xidmət edər.

Təvsiyə:

Bütün qurumların istənilən qazma işindən əvvəl mərkəzləşdirilmiş platformaya bildiriş verməsini tələb edən məcburi “Qazıntıya başlamazdan əvvəl

məlumatlandırma” (“Call Before You Dig”) sistemi tətbiq edilsin. Koordinasiyanın təmin edilməsi üçün hüquqi öhdəliklər, uyğunsuzluğa görə cərimələr müəyyən edilməli, eləcə də məlumatlara əsaslı planlaşdırma və zədələnmənin qarşısının alınması üçün yeraltı infrastrukturun rəqəmsal CİS (coğrafi informasiya sistemləri) əsaslı reyestri yaradılmalıdır.

2. Açıq məlumat və Açıq API çərçivəsi

2.1. Rəqəmsal hökumət məhsulları üçün API çərçivəsi

Biznes subyektləri hazırda rəqəmsal hökumət məhsullarını öz xidmətlərinə inteqrasiya edərək əlavə dəyər, avtomatlaşdırma və digər üstünlüklər əldə etmək məsələsində qeyri-müəyyənliklə üzləşirlər. Bu cür inteqrasiyaya dair daha aydın təlimat və dəstək göstərilməsi şirkətlərin innovasiya imkanlarını artırır, səmərəliliyi yüksəldər və müştərilərə təqdim olunan xidmətlərin keyfiyyətini yaxşılaşdırır.

Tövsiyə:

Açıq API-lərə çıxışın idarə olunmasını tənzimləyən möhkəm hüquqi və normativ çərçivə hazırlanmalıdır. Bu çərçivə özəl sektor subyektləri üçün uyğunluq meyarlarını müəyyən etməli, lisenziyalaşdırma qaydalarını təsbit etməli və şəffaf maliyyə şərtlərini təqdim etməlidir. İnteqrasiya xərclər tələb etdiyi hallarda, aidiyyəti sənədlərdə məsuliyyətliliyi təmin edən aydın maliyyə bölgüsü göstərilməlidir. Çərçivəyə həmçinin məlumatların qorunması tələbləri daxil edilməli və qəbul edilmiş təhlükəsizlik standartları və protokollarına riayət olunması məcburi qaydada təmin edilməlidir. Bu yanaşma innovasiyanı təşviq edəcək və dövlət resurslarından təhlükəsiz istifadəni təmin edəcək.

2.2. API inteqrasiyası vasitəsilə dövlət-özəl əməkdaşlığı

Startaplar və özəl sektor iştirakçıları hələlik dövlət platformalarına API-lər vasitəsilə inteqrasiya üçün strukturlaşdırılmış imkanlara malik deyillər. Belə kanalların yaradılması innovasiyaları stimullaşdırır, yeni rəqəmsal xidmətlərin yaranmasına şərait yaradar və dövlət-özəl əməkdaşlığını gücləndirər.

Tövsiyə:

Özəl sektorun seçilmiş dövlət API-lərinə çıxışını təmin edən tərəfdaşlıq proqramları tətbiq edilsin. Startapları və KOB-ları səhiyyə, təhsil, logistika və fintex kimi sahələrdə açıq API-lərdən istifadə edərək yeni rəqəmsal xidmətlər yaratmağa təşviq edən innovasiya müsabiqələri, pilot layihələr və preferensial API partnyoru (“preferred API partner”) proqramları həyata keçirilsin.

2.3. Rəqəmsal hökumət məhsullarının inteqrasiyasını və rəylərin toplanması mexanizmini təmin edən rəqəmsal platforma

Əksər rəqəmsal hökumət məhsulları maraqlı tərəflərin iştirakı və mövcud hüquqi çərçivələr əsasında daxili məlumatlardan istifadə olunmaqla hazırlanır. Lakin bu platformalardan istifadə edəcək maraqlı tərəflərin rəqəmsal məhsulların

hazırlanması prosesində birbaşa iştirak etməsi məqsədəuyğun olardı. Halbuki bu platformalardan istifadə edəcək maraqlı tərəflərin də məhsulun hazırlanmasında iştirak etməsi mümkündür və məqsədəuyğun olardı. Prosesin genişləndirilməsi və istifadəçilərin rəy və təkliflərinin daxil edilməsi məhsul dizaynını gücləndirər, istifadə rahatlığını artırır və yekun məhsulun real ehtiyaclara daha uyğun olmasını təmin edər.

Tövsiyə:

Açıq API-lərin hazırlanması və rəqəmsal hökumət xidmətlərinə çıxışla bağlı hər bir dövlət qurumunun öz rəqəmsal məhsullarına özəl sektorun inteqrasiyasını asanlaşdıran çərçivələr yaratmasını tələb edən geniş əhatəli siyasət tətbiq edilməlidir. Bu koordinasiya olunmuş yanaşma bütün dövlət qurumlarında ardıcılıq, şəffaflıq və aydınlıq təmin edəcək.

Bu siyasət çərçivəsində, Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin səlahiyyəti altında mərkəzləşdirilmiş API keçidi ("API gateway") və developer portalının yaradılması tövsiyə olunur. Bu platforma hökumət API-lərinə təhlükəsiz və vahid çıxış nöqtəsi kimi xidmət edəcək və istifadəçilər üçün səviyyələndirilmiş (ictimai, tərəfdaş və daxili səviyyələr üzrə) giriş imkanları təmin edəcək. Portal həmçinin ətraflı API sənədləşməsinin mövcudluğunu, test rejimi ("sandbox") üçün dəstəyin göstərilməsini, sabitliyi və uyğunluğu qorumaq üçün düzgün versiya nəzarətini, eləcə də istifadəni, performansını və uyğunluğu izləməyə imkan verən inteqrasiya olunmuş analitika və monitorinq funksiyalarını təmin edəcək.

Bu çərçivə vasitəsilə hökumət innovasiyanı gücləndirəcək, ictimai məlumatların təhlükəsizliyini təmin edəcək və rəqəmsal dövlət xidmətlərinin səmərəliliyini və əlçatanlığını artıracaq. Nümunə kimi, Canada API Store (<https://ised-isde.canada.ca/site/corporations-canada/en/director-information-now-available-api-store>) və Singapore Government Developer Portal (<https://docs.developer.tech.gov.sg/docs/sgts-product-updates/apex>) platformalarını göstərmək mümkündür.

2.4. "İnformasiya əldə etmək haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanuna dəyişiklik

Mövcud qanunvericilik ("İnformasiya əldə etmək haqqında" Qanun, "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Qanun) informasiyaya sərbəst çıxışı təmin etsə də, məlumat dəstlərinin maşın tərəfindən oxunabilən, təkrar istifadə oluna bilən formatlarda dərc edilməsini və ya açıq məlumat lisenziyalarının tətbiqini açıq şəkildə tələb etmir. Belə müddəaların əlavə edilməsi açıq məlumatların daha geniş istifadəsini təşviq edər, innovasiyaları stimullaşdırar və məlumat əsaslı xidmətlərin inkişafını dəstəkləyər.

Tövsiyə:

"İnformasiya əldə etmək haqqında" Qanunun 2-ci və 6-cı maddələrinə dəyişiklik edilərək "ictimai informasiya" (maddə 3.0.3) kateqoriyasına daxil olan və ictimai maraq və ya kommersiya dəyəri daşıyan bütün məlumatların aşağıdakı tələblərə uyğun olması məcburiləşdirilsin:

- Açıq hesab edilən (“open by default”), xüsusi mülkiyyətdə olmayan və maşın tərəfindən oxunabilən formatlarda (CSV, JSON, XML) dərc edilməsi;
- Standartlaşdırılmış açıq məlumat lisenziyası ilə müşayiət olunması;
- Ödənişsiz və təkrar istifadəyə məhdudiyət qoyulmadan təqdim edilməsi. Bu, açıq məlumat prinsiplərinin birbaşa hüquqi çərçivəyə daxil edilməsini təmin edəcək.

2.5. API-inteqrasiyalı opendata.az portalı

Mövcud portal (opendata.az) statik faylların yüklənməsini təmin edir, lakin proqramlaşdırıla bilən giriş imkanı olmadığı üçün real vaxt rejimində inteqrasiyaları və məlumatların birləşdirilməsini (“mashup”) məhdudlaşdırır.

Tövsiyə:

Opendata.az portalı kütləvi yükləmə imkanları ilə yanaşı tam RESTful API qatını da əhatə edəcək şəkildə təkmilləşdirilməsi:

- Məlumat dəstlərinin siyahıya alınması, metaməlumat və sorğu filtrləri üçün “endpoint”lərin yaradılması;
- Sürət məhdudiyəti və istifadə monitorinqi üçün OAuth 2.0 və ya API açarı ilə autentifikasiya;
- Sandbox və versiyalaşdırılmış “endpoint”lərin təmin edilməsi;
- Daxili məlumat keyfiyyəti indikatorlarının (yenilənmə tarixi, tamlıq göstəricisi) tətbiqi.

Bu təkmilləşdirmə tərtibatçılara və bizneslərə avtomatlaşdırılmış iş axınları və real vaxt rejimində işləyən panellər yaratmağa imkan verəcək.

2.6. Açıq məlumatların məcburi illik dərcetmə planı

Hazırda məlumatların dərc edilməsi situativ (“ad-hoc”) şəkildə həyata keçirilir. Prioritetləşdirmə və planlaşdırma üçün sistemli mexanizmin yaradılması daha proqnozlaşdırıla bilən mühit formalaşdırır, şəffaflığı artırır və dərc edilən məlumatların müxtəlif maraqlı tərəflər üçün faydalılığını yüksəldər.

Tövsiyə:

Hər bir dövlət qurumu opendata.az portalında Açıq Məlumatların Məcburi İllik Dərcetmə Planını yerləşdirməlidir. Bu plan aşağıdakıları əhatə etməlidir:

- Prioritetləşdirilmiş məlumat dəstlərinin kataloqu;
- Dərcetmə qrafiki və məsul struktur bölmələr;
- Seçilmiş formatlar və çıxış metodları (API və ya kütləvi yükləmə);
- Gözlənilən yeniləmə tezliyi (real vaxt rejimində, günlük, aylıq).

2.7. Standartlaşdırılmış metaməlumatlar və lisenziyalaşdırma

Hazırda opendata.az portalında yerləşdirilən məlumat dəstlərinin metaməlumat strukturu vahid deyil və təkrar istifadə şərtləri aydın şəkildə göstərilir. Bu isə son istifadəçilər üçün çaşqınlıq yaradır.

Tövsiyə:

Azərbaycanın metaməlumat standartı kimi DCAT-AP (“Data Catalogue Vocabulary Application Profile”) qəbul edilməli və bununla da sahələrin (başlıq, təsvir, açar sözlər, format, yenilənmə tezliyi) vahid şəkildə formalaşdırılması təmin olunmalıdır. Həmçinin vahid milli Açıq Məlumat Lisenziyası (məsələn, “Azərbaycan Açıq Hökumət Məlumatları Lisenziyası”) təsis olunmalı və hər məlumat dəstinin metaməlumat bölməsində məcburi şəkildə göstərməlidir. Açıq məlumatlardan istifadənin genişlənməsi üçün istifadəçi hüquq və öhdəliklərini sadə dildə izah edilən qısa məlumat mətnləri də təqdim edilməlidir.

3. Süni intellekt (Sİ) və maşın öyrənməsi

3.1. Pilot Sİ tətbiqləri

Azərbaycan səhiyyə xidmətlərinin optimallaşdırılması, keyfiyyətli təhsilə bərabər çıxışın təmin edilməsi (xüsusilə kənd yerlərində) və hüquqi xidmətlərin əlçatanlığının artırılması kimi davamlı çağırışlarla üzləşir.

Tövsiyə:

Səhiyyə, təhsil və hüquq xidmətləri kimi əsas sahələrdə dövlət tərəfindən və ya dövlət–özəl tərəfdaşlığı çərçivəsində pilot Sİ layihələri həyata keçirilsin. Bu pilot layihələr Sİ-nin xidmət göstərilməsinə, əməliyyat səmərəliliyinə və ictimaiyyət üçün əlçatanlığa real təsirini qiymətləndirmək üçün nəzarətli mühit rolunu oynayacaq. Fokslanmış və kiçik miqyaslı tətbiqlərlə başlamaq Azərbaycana Sİ-nin tətbiqi zamanı yarana biləcək üstünlükləri, çətinlikləri və etik məsələləri daha yaxşı anlamağa imkan verəcək. Bu yanaşma ölkənin rəqəmsal transformasiya məqsədlərinə uyğun şəkildə məsuliyyətli Sİ həllərinin ölkə üzrə genişləndirilməsi üçün möhkəm əsas yaradacaq.

Nümunələr:

- Səhiyyə: erkən xəstəlik diaqnostikası üçün Sİ alətləri (Sİ əsaslı radiologiya, pasiyent triaji), tibb sənədlərinin rəqəmsallaşdırılması və resursların bölüşdürülməsi üçün proqnozlaşdırıcı analitika.
- Təhsil: Sİ əsaslı fərdiləşdirilmiş tədris platformaları, plagiat yoxlanışı, tələbə performans analitikası.
- Hüquqi xidmətlər: sənədlərə baxış prosesinin avtomatlaşdırılması, məhkəmə işlərinin nəticələrinin proqnozlaşdırılması və Sİ çatbotları vasitəsilə ədalət mühakiməsinə çıxışın asanlaşdırılması.

3.2. Təhsildə Sİ

Sİ savadlılığının artırılması gələcəyin işçi qüvvəsinin hazırlanması üçün həlledicidir. Məktəblərdən universitetlərə qədər təhsil proqramları müasir Sİ mexanizmlərini və alətlərini əhatə edəcək şəkildə yenilənməklə həm texniki, həm də etik bilikləri inkişaf etdirməlidir.

Tövsiyə:

- Kurikulumun yenilənməsi:
  - Orta və ali təhsil səviyyələrində Sİ-nin əsasları və maşın öyrənməsi modulları tətbiq olunsun.
  - Müxtəlif sahələr üzrə Sİ savadlılığı təşviq edilsin (məsələn, Sİ + Hüquq, Sİ + Tibb).
- Potensialın artırılması:
  - Müəllimlər üçün rəqəmsal alətlər və Sİ anlayışları üzrə təlim proqramları təşkil edilsin.
  - Məktəblərdə kodlaşdırma və robotexnika klublarına dövlət dəstəyi verilsin.
- Dövlət–özel tərəfdaşlığı:
  - Texnologiya şirkətləri ilə birlikdə məktəb səviyyəsində Sİ bootcamplər keçirilsin.
  - İnnovasiya və maarifləndirməni təşviq etmək üçün Sİ müsabiqələri təşkil edilsin.

3.3. Sİ-nin idarə edilməsində beynəlxalq əməkdaşlıq

Azərbaycan sürətli texnoloji dəyişikliklər fonunda məlumatların məxfiliyi, şəffaflıq və cəmiyyətin etimadını qorumaqla Sİ üçün hərtərəfli normativ-etik çərçivə formalaşdırmaq məsələsində çətinliklərlə üzləşir. Beynəlxalq standartlara uyğunlaşma olmadıqda tənzimləmə parçalanması, qlobal uyğunluğun zəifləməsi və Sİ innovasiyalarına investor etimadının azalması riski yaranır.

Tövsiyə:

Azərbaycanın OECD-nin Qlobal Sİ Tərəfdaşlığı (GPAI), UNESCO-nun Sİ etik proqramları və ITU işçi qrupları kimi beynəlxalq Sİ idarəçiliyi təşəbbüslərində aktiv iştirakı tövsiyə olunur. Bu, Azərbaycan üçün gələcək Sİ tənzimləmələrini qabaqcıl qlobal təcrübələrə uyğunlaşdırmaq, texniki ekspertizaya çıxış, o cümlədən, etik, şəffaf və insan mərkəzli Sİ standartlarının formalaşdırılmasına töhfə vermək imkanı yaradacaq.

Bundan əlavə, Azərbaycanda qlobal çərçivələri yerli dəyərlərə və hüquqi strukturlara uyğunlaşdırmaq, ictimai etimadı gücləndirmək və məsuliyyətli innovasiyanı dəstəkləmək məqsədilə fərqli sektorları təmsil edən milli Sİ etikasını üzrə məsləhət şurası yaradılmalıdır.

4. Rəqəmsal etimad və kibertəhlükəsizlik

4.1. Kibertəhlükəsizlik üzrə idarəetmə və cavabvermə imkanlarının təkmilləşdirilməsi

Azərbaycanda kibertəhlükəsizlik üzrə idarəetmə hazırda mərkəzləşdirilməmiş vəziyyətdədir, belə ki, dövlət qurumları, kritik infrastruktur operatorları və özəl şirkətlər arasında mandatların üst-üstə düşməsi və koordinasiyanın zəifliyi müşahidə olunur. Kibertəhlükəsizlik üzrə əsas standartların müəyyən edilməsi, milli kibertəhlükə kəşfiyyatını idarə edən və genişmiqyaslı insidentlərə cavab

prosesinə nəzarəti həyata keçirən vahid mərkəzi orqan mövcud deyil. Nəticədə, təhdidlərin aşkarlanması, cavabvermə müddətləri və hazırlıq səviyyəsi qeyri-sabit olaraq qalır, bu isə artan geosiyasi gərginlik və rəqəmsal asılılıq fonunda milli təhlükəsizlik, iqtisadi sabitlik və vətəndaş etimadı üçün ciddi risk yaradır.

Tövsiyə:

Ölkə üzrə kibertəhlükəsizlik idarəçiliyinə nəzarət etmək üçün hüquqi mandat əsasında fəaliyyət göstərən milli kibertəhlükəsizlik koordinasiya mərkəzi yaradılmalıdır. Bu qurum dövlət və özəl sektor üçün minimum təhlükəsizlik standartlarını müəyyən etməli, real vaxt rejimində kibertəhlükə kəşfiyyatı üzrə məlumat mübadiləsini təmin etməli və milli səviyyədə insidentlərə cavab fəaliyyətini koordinasiya etməlidir. Müdafiə, maliyyə, telekommunikasiya və enerji sektorlarının təmsilçiliyinin daxil edilməsi sektorlararası əməkdaşlığı təmin edəcək. Tənzimləyici stimullar və maarifləndirmə proqramları vasitəsilə kiber sığortanın tətbiqi təşviq edilməlidir. Universitetlər və beynəlxalq kibertəhlükəsizlik institutları ilə tərəfdaşlıq çərçivəsində insan kapitalının və institusional imkanların inkişafı dəstəklənməlidir. Dövlət və özəl qurumlar üçün NIST CSF və ISO 27001 kimi beynəlxalq çərçivələrlə uyğunlaşdırılmış minimum kibertəhlükəsizlik standartları tətbiq edilməlidir. Sığorta şirkətləri və tənzimləyici qurumlarla birgə milli kiber sığorta yol xəritəsi hazırlanmalıdır. Akademik dairələr və özəl sektorla əməkdaşlıq çərçivəsində bacarıqların inkişafı, təhdidlərin araşdırılması və ixtisaslı kadr hazırlığı gücləndirilməlidir.

4.2. Rəqəmsal dövlət infrastrukturuna özəl sektorun etimadı

Azərbaycan hökuməti tərəfindən müxtəlif rəqəmsal platformalar və xidmətlər yaradılmasına baxmayaraq, özəl sektor iştirakçıları interoperabelliyə, məlumat məxfiliyinə və dövlət sektorunda real nümunəvi tətbiqlərin azlığına dair narahatlıqlar səbəbilə bu sistemləri tam şəkildə qəbul və ya tətbiq etməkdə tərəddüd edirlər. Dövlət qurumları tərəfindən mükəmməl və fasiləsiz rəqəmsal proseslərin yetərinə nümayiş olunmaması özəl sektorun rəqəmsal transformasiyaya olan inamını zəiflədir, innovasiya potensialını məhdudlaşdırır və iqtisadi diversifikasiyanın sürətini azaldır.

Tövsiyə:

Rəqəmsal şəxsiyyət, e-sənəd dövriyyəsi və rəqəmsal iş axınlarının təhlükəsiz və səmərəli tətbiqini nümayiş etdirən flaqman dövlət layihələri həyata keçirilməlidir. Hökumət interoperabellik çərçivələri yaradılmalı və özəl sektor üçün API-lər dərc edilməlidir. Logistika, səhiyyə və daşınmaz əmlak sahələrində dövlət-özəl pilot proqramları hazırlanaraq rəqəmsal həllərin real faydası nümayiş etdirilməlidir. Rəqəmsal yenilik üçün vergi güzəştləri, akkreditasiya sistemləri və ya tənzimləyici sandbox mexanizmləri vasitəsilə özəl sektorun iştirakı stimullaşdırılmalıdır. Azərbaycanın bütün dövlət qurumlarında MyGov rəqəmsal ID və rəqəmsal sənədlərinin qəbul edilməsi təmin edilməlidir.

4.3. Kiber gigiyena və rəqəmsal risklər barədə ictimai maarifləndirmənin inkişafı

Azərbaycan üzrə rəqəmsal xidmət istifadəçiləri çox zaman “fişinq” hücumlarının tanınması, parol təhlükəsizliyi və şəxsi məlumatların onlayn idarə olunması kimi təhlükəsiz rəqəmsal davranış qaydalarına dair əsas biliklərə malik olmurlar. Bu məlumatsızlıq istifadəçi mənşəli insidentlərin yüksək olmasına səbəb olur və ölkənin ümumi kibertəhlükəsizlik vəziyyətini zəiflədir. Məktəblər və ictimai maarifləndirmə proqramları kiber gigiyena mövzunu sistemli şəkildə əhatə etmir və bu da nəsillər arasında hazırlıq səviyyəsində boşluqlar yaradır.

Təvsiyə:

Məktəbləri, universitetləri və ümumi ictimaiyyəti əhatə edən milli rəqəmsal savadlılıq və kibertəhlükəsizlik üzrə maarifləndirmə təşəbbüsü həyata keçirilsin. Kibertəhlükəsizlik və rəqəmsal gigiyena modulları dövlətin ümumi təhsil kurikulumuna inteqrasiya edilsin. Təhlükəsiz rəqəmsal davranışla bağlı məlumatların geniş yayılması üçün media qurumları və rəqəmsal platforma təsirçiləri ilə tərəfdaşlıq qurulsun. Gəncləri və həssas qrupları cəlb etmək üçün oyunlaşdırma (“gamification”), mobil tətbiqlər və ictimai çağırışlar kimi interaktiv üsullardan istifadə edilsin. Ölkə üzrə kiber gigiyena göstəriciləri hazırlanaraq monitoring edilsin və əldə edilən nəticələr siyasət yeniliklərinə inteqrasiya olunsun.

4.4. Kvant hesablama dövrünə hazırlıq

Orta və uzunmüddətli perspektivdə kvant hesablama Azərbaycanın təhlükəsizliyi və iqtisadiyyatı üçün ciddi kibertəhlükəsizlik çağırışları yaradır. Kvant kompüterləri geniş istifadə olunan RSA və ECC kimi şifrələmə metodlarını sındıra bilər ki, bu da dövlət, maliyyə və kritik infrastruktur sistemlərinin, o cümlədən, bankçılıq və e-hökumət platformalarının təhlükəsizliyini ciddi şəkildə təhdid edir. Bunun nəticəsində rəqəmsal sistemlərə, rəqəmsal imzalara və e-hökumət xidmətlərinə etimad zədələnə, rəqəmsal transformasiya prosesləri yavaşlaya və ictimai inam sarsıla bilər. Bundan əlavə, düşmən subyektlər bu gün şifrələnmiş Azərbaycan məlumatını ələ keçirib saxlayaraq, kvant imkanlarının inkişafından sonra həmin məlumatları deşifrə edə bilərlər. Bu isə həssas dövlət və kommersiya məlumatlarının komprometasiya olunmasına gətirib çıxarar. Azərbaycanın iqtisadiyyatında mühüm rol oynayan neft, qaz və nəqliyyat kimi sahələr kvant əsaslı hücumlar nəticəsində əqli mülkiyyət oğurluğu və ya diversiya riski ilə üz-üzə qala bilər. Regionun strateji əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, Azərbaycan qabaqcıl xarici aktorların kvant əsaslı kiber əməliyyatları üçün sınaq meydanına çevrilə bilər.

Təvsiyə:

Kvant dövrünün potensial təhlükələrini azaltmaq və Azərbaycanın hazırlığını təmin etmək üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

- “Azərbaycan Respublikasının İnformasiya Təhlükəsizliyi və

Kibertəhlükəsizliyə dair 2023 – 2027-ci illər üçün Strategiyası”, “Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal İnkişaf Konsepsiyası” və “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası” ilə uzlaşdırılmış “Milli Post-Kvant Kriptoqrafiya Strategiyası” hazırlanmalıdır.

- Qlobal yenilikləri izləmək və strategiyayı mütəmadi yeniləmək üçün Post-Kvant Kriptoqrafiya üzrə milli monitoring işçi qrupu yaradılmalıdır.
- NIST, ETSI və ITU kimi beynəlxalq qurumlarla kvant təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlıq gücləndirilməlidir. Dövlət, sənaye və akademik sektor üzrə kvant təhlükələri barədə maarifləndirmə aparılmalı, dövlət və özəl sektor üçün kvant-təhlükəsiz texnologiyalar üzrə təlim və tədris proqramları hazırlanmalıdır.
- Dövlət, maliyyə, enerji, telekommunikasiya və müdafiə sektorlarını əhatə edən kvant risk qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir. Uzunmüddətli məxfilik tələb edən məlumatlar və sistemlər müəyyən edilməli, milli kriptoqrafik aktivlərin inventarı hazırlanmalı, kriptoqrafiyanın tətbiq olunduğu bütün sahələr (TLS, VPN, PKI, e-imza və s.) dəqiqləşdirilməli və riskə görə prioritetləşdirilməlidir.
- Milli kibertəhlükəsizlik standartları və tənzimləmələri post-kvant tələblərini əhatə edəcək şəkildə yenilənməlidir. Dövlət qurumları və kritik infrastruktur üçün minimum kriptoqrafik davamlılıq tələbləri müəyyən edilməli, kriptoqrafik alqoritmlərin sürətli şəkildə dəyişdirilməsi imkanları məcburi qaydada nəzərdə tutulmalıdır.
- Dövlət e-xidmətləri, Mərkəzi Bank, hərbi kommunikasiya kimi kritik sahələrdə Post-Kvant Kriptoqrafiya üzrə pilot layihələr həyata keçirilməli və standartlar yekunlaşdırıldıqdan sonra mərhələli şəkildə post-kvant alqoritmlərinə keçidə başlanılmalıdır.
- Universitetlər və özəl sektorun araşdırma və inkişaf (R&D) qrupları ilə əməkdaşlıq genişləndirilməli, yerli kriptoqrafiya araşdırmalarına dəstək verilməli, təhlükəsiz rəqəmsal infrastruktur sahəsində innovasiya təşviq edilməlidir. Kvant təhlükəsizliyi üzrə müttəfiq ölkələr və regional tərəfdaşlarla əməkdaşlıq gücləndirilməli, qlobal kvant davamlılığı proqramlarında, sertifikatlaşdırma təşəbbüslərində və məlumat mübadiləsi platformalarında iştirak təmin edilməlidir.

5. Rəqəmsal insan kapitalı

5.1. Erkən rəqəmsal təhsil

Rəqəmsal savadlılıq, məntiqi düşüncə və proqramlaşdırmanın (kodlaşdırma) erkən təhsilə inteqrasiya edilməsində xüsusilə kənd yerlərində texnologiyaya çıxış bərabərsizliyi və şagirdlər və müəllimlər üçün hərtərəfli milli rəqəmsal kompetensiya çərçivəsinin olmaması ciddi çətinliklər yaradır. Bundan əlavə, bir çox pədaoq rəqəmsal təlim metodikası üzrə yetərli hazırlığa malik olmadığından, bu, vacib bacarıqların kurikulumuna effektiv şəkildə daxil edilməsini məhdudlaşdırır.

Tövsiyə:

- 1) Milli Rəqəmsal Kompetensiyalar Çərçivəsinin hazırlanması
Təhsil sistemində ardıcılıq və effektivliyi təmin etmək üçün beynəlxalq bənzərliklərə əsaslanan, yaşa uyğun rəqəmsal savadlılıq meyarları müəyyən edilsin.
- 2) Müəllimlərin rəqəmsal bacarıqlar üzrə təliminin gücləndirilməsi
Rəqəmsal pedaqogika, kodlaşdırma tədrisi və sinifdaxili texnologiya inteqrasiyasına fokuslanan peşəkar inkişaf proqramları genişləndirilsin.
- 3) Təhsil müəssisələri üçün texnoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi
Xüsusən kənd yerlərində və ucqar ərazilərdə yerləşən məktəblərin etibarlı internet bağlantısı və müasir rəqəmsal avadanlıqla təmin edilməsi sürətləndirilsin.
- 4) Rəqəmsal təhsil sahəsində dövlət–özəl tərəfdaşlıqlarının təşviqi
Texnologiya şirkətləri və təhsil təşkilatları ilə əməkdaşlıq edilərək kodlaşdırma və rəqəmsal savadlılıq proqramları hazırlanıb tətbiq edilsin.
- 5) Proqramın effektivliyinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi
Rəqəmsal təhsil təşəbbüslərinin təsirinin mütəmadi ölçülməsi üçün mexanizmlər yaradılmalı, nəticələrə əsaslanan siyasət düzəlişləri həyata keçirilməlidir.

5.2. İxtisasartırma və qısamüddətli, intensiv təlimlər (“bootcamps”)

Azərbaycan sürətlə inkişaf edən rəqəmsal iqtisadiyyatı ilə mövcud işçi qüvvəsinin bacarıqları arasında hələ də ciddi fərqlə üzləşir. 4IR Akademiyası və Coursera kimi platformalarla tərəfdaşlıqlar diqqətəlayiq təşəbbüslər olsa da, Sİ, verilənlər elmi, kibertəhlükəsizlik və robotexnika kimi yüksək tələbat olan sahələrdə praktiki, real iş mühitinə uyğunlaşdırılmış təlim proqramlarının çatışmazlığı davam edir. Bu boşluq xüsusilə gənclər və texnoloji sahələrə keçid etmək istəyən peşəkarlar arasında daha qabarıq hiss olunur. Nəticədə, ölkə rəqəmsal transformasiya imkanlarından tam şəkildə faydalana bilmir.

Tövsiyə:

Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən və ya dəstəklənən, Sİ, verilənlər elmi (“data science”), kibertəhlükəsizlik və robotexnika üzrə ixtisaslaşmış bootcamlər yaradılmalıdır. Bu proqramlar sənaye mütəxəssisləri və təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində hazırlanmalı, bazarın real tələblərini əks etdirməli və praktiki bacarıqların qısa müddətdə əldə edilməsini təmin etməlidir. Bu cür bootcamlər işçi qüvvəsinin hazır olma səviyyəsini artıracaq, bacarıq çatışmazlıqlarını azaldacaq və ölkənin rəqəmsal transformasiya hədəflərini dəstəkləyəcək.

5.3. Sertifikatlaşdırma və ömürboyu təhsil çərçivələri

Azərbaycan həm dövlət, həm də özəl sektorda artan rəqəmsal bacarıq boşluğu ilə üzləşir. İşçi qüvvəsinin bir hissəsi yeni rəqəmsal alətlərə uyğunlaşsa da, ənənəvi

sənayələr və dövlət qurumlarında çalışanların əhəmiyyətli qismi hətta baza səviyyəsində rəqəmsal savadlılığa malik deyil. Üstəlik, rəqəmsal kompetensiyaları ölçən vahid milli sertifikatlaşdırma çərçivəsi və fasiləsiz rəqəmsal təhsil üçün əlçatan platformalar mövcud deyil. Bu çatışmazlıq məhsuldarlığı zəiflədir, rəqəmsal xidmətlərin mənimsənilməsini ləngidir və kiber risklərə həssaslığı artırır.

Tövsiyə:

DigComp, ICDL, Microsoft və Cisco kimi beynəlxalq çərçivələrə uyğunlaşdırılmış, başlanğıcdan irəli səviyyəyə qədər mərhələləri əhatə edən milli rəqəmsal bacarıq sertifikatlaşdırma sistemi yaradılmalıdır. Bununla yanaşı, dövlət qulluqçuları, müəllimlər, KOB-lar və mühəndislər kimi müxtəlif peşə qrupları üçün mikro-kvalifikasiyalar və modul əsaslı onlayn kurslar təklif edən milli fasiləsiz rəqəmsal təhsil platforması yaradılmalıdır. Dövlət sektorunda işə qəbul və vəzifə yüksəlişi proseslərinə rəqəmsal sertifikatların inteqrasiyası məcburi tələblərdən biri kimi tətbiq olunmalıdır.

5.4. Proqram təminatı tərtibatçıları arasında kibertəhlükəsizlik savadlılığının artırılması

Azərbaycanda dövlət xidmətlərinin və biznes əməliyyatlarının sürətlə rəqəmsallaşması yerli proqram təminatına olan tələbi əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Lakin universitet proqramlarında və özəl kodlaşdırma məktəblərində təhlükəsiz proqram təminatı prinsiplərinin çox zaman nəzərdən qaçırılması nəticəsində tətbiqlər tez-tez ümumi kiberrücumla məruz qala biləcək zəifliklərə (məsələn, inyeksiya hücumları, yanlış konfigurasiyalar, zəif şifrələmə) sahib olur. Bu isə həm dövlət infrastrukturunda, həm də özəl platformalarda sistemli risklər yaradır və rəqəmsal həllərə etimadı azaldır.

Tövsiyə:

Kompüter elmləri və proqram təminatı hazırlığı üzrə milli kurikulum yenilənərək təhlükəsiz kodlaşdırma, tətbiqlər üçün təhdid modelləşdirilməsi, DevSecOps prinsipləri və təhlükəsiz proqram təminatı həyat dövrü (SSDLC) üzrə məcburi modullar əlavə edilməlidir. Ali təhsil və peşə təhsili səviyyələrində tətbiqi kibertəhlükəsizlik laboratoriyaları və təhlükəsiz kodun nəzərdən keçirilməsi üzrə praktiki təlimlər təşkil edilməlidir. Kompüter elmləri proqramlarının akkreditasiya meyarlarına təhlükəsiz kodlaşdırma üzrə fənlərin məcburi daxil edilməsi təmin olunmalıdır. Dövlət və özəl sektor işəgötürənləri tərəfindən tərtibatçılar üçün təhlükəsiz kodlaşdırma üzrə sertifikatların (OWASP, CSSLP) maliyyələşdirilməsinə dair stimullar yaradılmalıdır. Açıq mənbəli tədris materialları və Azərbaycan dilində təlim vəsaitləri hazırlanmalı və milli rəqəmsal təhsil portalında yerləşdirilməlidir.

6. Ümumi vergitutma və tənzimləmə çərçivələri

6.1. Startaplar üçün vergi güzəştlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi

Hazırda startap sertifikatı ilə gəlir vergisindən azadolma imkanı yalnız mikro və kiçik sahibkarlıq subyekti kateqoriyasına aid olan müəssisələrə şamil edilir. Bu səbəbdən dövriyyəsi 3.000.000 AZN-i keçən şirkətlər avtomatik olaraq güzəşt çərçivəsindən kənar qalır. Bu siyasət müasir innovativ biznes modellərini, aqreqatorlar, platformalar və resellerləri nəzərə almır. Aqreqator, platforma və ya vasitəçi kimi fəaliyyət göstərən startaplar (məsələn, bir neçə təchizatçının xidmətlərini təkrar satanlar) yüksək ümumi dövriyyə göstərdikləri üçün qeyri-ənənəvi fəaliyyət modellərinə görə faktiki olaraq cəzalandırılırlar.

Bu modellərdə startapın topladığı yüksək dövriyyə ("gross sales") faktiki olaraq dərhal təchizatçılara ötürülür və şirkətin real gəliri yalnız tutduğu komissiya və ya xidmət haqqından ibarət olur. Üstəlik, yüksək dövriyyəyə baxmayaraq, sıfırdan qurulan əksər startaplar mənfəət əldə etmir, çünki əldə olunan bütün gəlir böyüməyə, miqyaslanmaya və insan kapitalına yenidən investisiya edilir. Bu baxımdan, startap sertifikatı altında verilən gəlir vergisi güzəştləri yüksək artım tempində olan, lakin mənfəətsiz startaplar üçün faktiki fayda təmin etmir.

Yüksək artım potensialı olan startaplar əsasən 5-10 il ərzində qəsdən mənfəətsiz fəaliyyət göstərirlər, çünki texnologiyaya və bazar payının genişləndirilməsinə sərmayə yatırılırlar. Bu isə o deməkdir ki, vergi güzəşti müddəti bitənə qədər şirkətin gəliri olmur və güzəşt real tətbiq oluna bilmir. Nəticədə, mexanizm öz effektini itirir və startaplar və təsisçilər vergi güzəştindən faydalana bilmək üçün faktiki olaraq gözləmə mövqeyinə keçirlər.

Tövsiyə:

Mövcud startap sertifikatı modelinə dair aşağıdakı dəyişiklikləri təklif edirik:

- Startap sertifikatı üçün uyğunluq yalnız dövlət qeydiyyatından keçdiyi ilk iki (2) il ərzində müraciət edən şirkətlərə şamil edilsin. Bu, siyasətin məhz yeni yaradılmış startaplara yönəlməsini təmin edəcək.
- Mövcud dövriyyə əsaslı model ümumi mənfəətə (ümumi dövriyyə çıxılışın mal/xidmətlərin maya dəyəri) və ya xalis mənfəətə (qazanılan komissiya və ya xidməthaqqı) əsaslanan model ilə əvəz edilsin. Bu, startapın real fəaliyyət həcmi döviyyədən daha dəqiq əks etdirir.

Gəlir vergisi güzəşti müddəti yenidən müəyyən edilsin. Mövcud 3 illik sabit güzəşt dövrü dəyişdirilərək, 10 illik uyğunluq müddəti ərzində şirkətin mənfəət göstərdiyi ilk 3 (üç) maliyyə ili üçün tətbiq edilməsini təklif edirik.

6.2. Özəl investisiyaların cəlb edilməsini təmin edən yeni şirkət strukturu

Hazırda Azərbaycan korporativ qanunvericiliyi yerli startaplara özəl investisiyaların (vençur kapitalı, özəl kapital və mələk investorlar ("angel investor")) cəlb edilməsini dəstəkləmək üçün tələb olunan mexanizmləri təmin etmir.

Mülki Məcəllə ilə tanınan hüquqi şəxs formaları, əsasən Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (MMC) və Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti (QSC) ənənəvi, statik biznes modelləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu strukturlar sürətli artım, bir neçə mərhələli

investisiya raundları və çevik kapital idarəçiliyi tələb edən müasir startap modeli ilə fundamental şəkildə uyğun gəlmir. Bu hüquqi məhdudiyyətlər yerli startapları investisiyaların rəsmiləşdirilməsi üçün xarici yurisdiksiyalarda qeydiyyat keçməyə məcbur edir və nəticədə, Azərbaycanda daxili vençur kapital bazarının formalaşmasına mane olur.

Hazırda Azərbaycanda yaradılan şirkətlərin böyük əksəriyyəti MMC və ya QSC formasıdır. Hər iki forma aşağıdakı səbəblərə görə vençur investisiyası üçün yararsızdır:

a. MMC Çərçivəsi

MMC çərçivəsi vençur investisiya üçün yararsızdır, çünki qanunvericilikdə “şirkət dəyəri” (“valuation”) və ya emissiya gəliri (“share premium”) anlayışı mövcud deyil. Qaydalar bütün xarici kapitalın birbaşa “nizamnamə kapitalı”na əlavə edilməsini tələb edir. İnvestorun payı isə bu yeni kapitalın pro-rata bölgüsü əsasında hesablanır. Bu mexanizm investisiya raundu zamanı birbaşa təsisçilərin paylarının azalmasına səbəb olur (məsələn, startapın dəyərinin müəyyənləşdirilərək 10%-in 1.000.000\$-a satılması modelinin tətbiqi mümkün olmur).

Alternativ olaraq, hal-hazırda MMC-lər vəziyyətdən çıxmaq üçün “təsisçi borcu” (“shareholder loan”) metodundan istifadə edirlər, lakin bu metod ciddi risklər yaradır:

i) Şirkət maliyyə baxımından zəif görünür. Yüksək borclanmış struktur gələcək investorlar, kreditorlar və tərəfdaşlar üçün mənfi signal yaradır.

ii) Borca görə ödənilən faiz şirkət üçün xərclər kimi tanınsa da, investor üçün “gəlir” kimi vergiyə cəlb olunur.

iii) İnvestor borcverən kimi hüquqi olaraq pulu müqavilədə müəyyən edilmiş müddətdə geri tələb edə bilər. Şirkət yenidən formalaşdığı üçün bu tələb startapı tamamilə məhv edə bilər.

b. QSC Çərçivəsi

QSC çərçivəsi nəzəri baxımdan daha yaxın olsa da, bir sıra struktur və normativ məhdudiyyətlər səbəbindən praktiki olaraq yararsızdır. Azərbaycan Mülki Məcəlləsinə görə QSC yaradılarkən səhmlərin 100%-i dərhal buraxılmalı və tam ödənməlidir. Dünyada qəbul edilən “təsdiq edilmiş, lakin buraxılmamış səhm ehtiyatı” (“authorized but not issued shares”) modeli mümkün deyil. Bu ehtiyat olmadan aşağıdakı qlobal standart mexanizmlərin tətbiqi mümkün olmur:

ESOP: İşçilərə əvvəlcədən müəyyən edilmiş qiymətlərlə mərhələli səhm əldə etmək hüququnun verilməsi (istedadlı kadrların cəlb üçün kritik mexanizm).

“Vesting” mexanizmi: Təsisçilərin səhmləri zamanla “qazanması” (məsələn, 4 illik qrafik, 1 illik gözləmə müddəti (“cliff”)). Bu mexanizm təsisçilərdən hər hansı biri vaxtından əvvəl ayrıldığı halda bütün tərəflərin maraqlarını qoruyur.

Bir neçə mərhələdə (məsələn, A, B, C mərhələli) qiymətləndirilmiş investisiya raundlarının ehtiyat səhm olmadan həyata keçirilməsi texniki olaraq mümkün deyil.

Bundan əlavə, QSC-lərdə maksimum 50 səhmdar limiti tətbiq olunur. Bu limit müxtəlif investor qrupları ilə bir neçə investisiya raundu keçirməli olan yüksək artım sürətli startaplar üçün uyğun deyil.

QSC-lərin fəaliyyəti ilə bağlı həddindən artıq tənzimləmə yükü də Azərbaycanda vençur kapital bazarının formalaşmasını məhdudlaşdırır. QSC-lərin açıq səhmdar cəmiyyətləri üçün nəzərdə tutulmuş informasiyanın açıqlanması tələblərinə bənzər ağır tənzimləyici yükü də onları startaplar üçün yararsız edir. Bu, fəaliyyət xərclərini artırır və vençur bazarının inkişafını məhdudlaşdırır.

Tövsiyə:

Mövcud vəziyyəti dəyişmək məqsədilə yüksək artım potensialına malik şirkətlər üçün investisiya cəlbinə uyğun, səmərəli hüquqi baza təmin edən yeni ixtisaslaşmış təşkilati-hüquqi formanın yaradılmasını (və ya səhmdar cəmiyyətlərinə dair tənzimləmələrin əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsini) təklif edirik. Yeni korporativ struktur global miqyasda uğurlu vençur ekosistemlərini formalaşdırmış modellərlə – məsələn, “ABŞ C-Corporation” modeli və ya “Böyük Britaniya və Sinqapur Private Limited Company” modeli – uyğunlaşdırılmalıdır.

Effektiv fəaliyyət göstərə bilməsi üçün bu qurum mövcud təşkilati-hüquqi çərçivələrdən hüquqi baxımdan fərqli olmalı və aşağıdakı əsas xüsusiyyətləri özündə ehtiva etməlidir:

- Hüquqi şəxsin nizamnaməsində böyük həcmdə səhm ehtiyatı yaratmaq hüququ (“authorized shares” prinsipi).
- İqtisadi, səsvermə və müdafiə hüquqları fərqli olan bir neçə sinif səhm yaratmaq və buraxmaq hüququ (“preferred shares”, “common shares” və s.).
- QSC və ASC-lərdə olduğu kimi ağır məcburi açıqlama tələblərindən imtina edilməsi və investor hüquqlarının müqavilə əsaslı korporativ idarəetmə vasitəsilə tənzimlənməsi.

7. Əlavə mövzular

7.1. Dövlət sektorunda vahid rəqəmsal arxitektura

Azərbaycanın dövlət qurumları və dövlətə məxsus şirkətləri müxtəlif və çox zaman bir-biri ilə uyğunlaşmayan rəqəmsal infrastruktur üzərində fəaliyyət göstərirlər. Bu parçalanma səmərəsizliyə, təkrarlanan, artıq İT xərclərinə, məlumat mübadiləsinin və xidmət inteqrasiyasının çətinləşməsinə səbəb olur. Milli səviyyədə müəssisə arxitekturası (“enterprise architecture”) çərçivəsinin olmaması rəqəmsal transformasiya təşəbbüslərinin parçalanmış və uyğunsuz şəkildə həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır.

Tövsiyə:

TOGAF kimi qlobal standartlara əsaslanan milli müəssisə arxitekturası çərçivəsi hazırlanmalı və tətbiqi bütün dövlət qurumları və dövlət şirkətləri üçün məcburi olmalıdır. Mərkəzləşdirilmiş təlim, metodik göstərişlər və arxitektura repozitoriyaları təmin edilməlidir. Uyğunluğa nəzarət və modernləşdirmə prioritetlərini müəyyən etmək üçün müəssisə arxitekturasının idarəetmə şurası yaradılmalıdır.

7.2. Rəqəmsal inkişaf üzrə müqayisəli təhlil (“bençmarkinq”) mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Hazırda Azərbaycan dövlət sektorunda rəqəmsal transformasiyanın ölçülməsi və müqayisəsi üçün vahid çərçivəyə malik deyil. Bu boşluq qabaqcıl təcrübələrin müəyyən edilməsini, nəticələrin izlənməsini və resursların səmərəli bölüşdürülməsini çətinləşdirir. Performansa əsaslanmayan yanaşma rəqəmsal strategiyaların təsirini azalda bilər.

Tövsiyə:

Azərbaycanın rəqəmsal ekosisteminə uyğunlaşdırılmış milli Rəqəmsal Hökumətin Yetkinlik Qiymətləndirilməsi Çərçivəsi hazırlanmalıdır. Təklif edirik ki, dövlət qurumları illik olaraq rəqəmsal xidmətlərin keyfiyyəti, İT infrastrukturunu, istifadəçi təcrübəsi, kibertəhlükəsizlik və interoperabellik meyarları üzrə qiymətləndirilsin. Nəticələr ictimaiyyətə açıqlansın və uğur hekayələri paylaşılaraq rəqabət və hesabatlılıq artırılsın. Həmçinin yetkinlik dərəcələrinin nəticələri təşviq mexanizmləri, texniki dəstək və rəqəmsal maliyyə ayırmaları ilə əlaqələndirilsin.

7.3. Kvant texnologiyalarının yaradacağı potensial dəyişikliklərə hazırlıq

Kvant texnologiyaları kriptografiya, materialşünaslıq, farmasiya, maliyyə və logistika kimi sahələri yenidən formalaşdıracaq. Bu sahədə lider olan ölkələr kibertəhlükəsizlik, iqtisadi innovasiya və müdafiə sahəsində misilsiz üstünlüklər əldə edəcəklər. Lakin Azərbaycanda hələ ki, milli yol xəritəsi, xüsusi kvant tədqiqat institutları və ya müvafiq ixtisaslaşmış kadr potensialı mövcud deyil. Bu hazırlıqsızlıq texnoloji asılılıq, milli təhlükəsizliyin zəifləməsi və iqtisadi imkanların əldən verilməsi riskini artırır.

Tövsiyə:

Növbəti 10-15 il üçün tədqiqat, təhsil və sənaye tətbiqlərini əhatə edən Milli Kvant Texnologiyaları Yol Xəritəsi hazırlanıb təsdiqlənməlidir. Kvant hesablama, kvant rabitəsi və post-kvant kriptografiya üzrə ixtisaslaşmış milli tədqiqat və innovasiya institutu yaradılmalıdır. BDU, ADA və digər universitetlərin tədris proqramlarına kvant fizikası, kvant alqoritmləri və kvant-təhlükəsiz kriptografiya modulları daxil edilməlidir. NIST standartlarına uyğun post-kvant kriptografiyanın dövlət və bank infrastrukturunda mərhələli tətbiqi başlanmalıdır. Bununla yanaşı, kvant alqoritmləri, simulyasiyalar və sənaye tətbiqləri üçün innovasiya və tənzimləyici sandbox yaradılmalı, Azərbaycanın regional və qlobal kvant əməkdaşlıq platformalarında iştirakı təmin edilməlidir.

7.4. Rəqəmsal əməliyyatlardakı etimadın pozulması və şəffaflığın olmaması

Azərbaycanın dövlət və özəl sektorları torpaq reyestrləri, gömrük rəsmiləşdirilməsi, təhsil sənədləri və təchizat zənciri üzrə sənədlər kimi kritik məlumatların yoxlanılması üçün hələ də bir-birindən təcrid olunmuş və manual təsdiqləmə proseslərinə güclü şəkildə əsaslanır. Bu sistemlər qarşılıqlı inteqrasiya, audit imkanları və saxtakarlığa qarşı dayanıqlılıq baxımından kifayət qədər yetkin deyil. Bundan əlavə, blokçeyn texnologiyası şəffafıq, dəyişməzlik və desentralizasiya kimi üstünlüklər təqdim etsə də, onun tətbiqi ölkədə hələ də eksperimental səviyyədədir və vahid milli siyasət və ya normativ çərçivə mövcud deyil. Standartlaşdırılmış blokçeyn infrastrukturunun olmaması rəqəmsal ticarət, hüquqi sənədlər və e-hökumət xidmətlərində ictimai etimadın formalaşdırılmasını və beynəlxalq uyğunlaşmanı gecikdirmək riski yaradır.

Tövsiyə:

Etimad İnfrastrukturuna dair Milli Blokçeyn Strategiyası hazırlanmalı və tətbiq olunmalıdır. İlkin fokus sahələrinə torpaq və əmlak reyestri, rəqəmsal diplom və lisenziyalar, gömrük və transsərhəd ticarət üzrə sertifikatlaşdırma (TRACECA), eləcə də rəqəmsal şəxsiyyətin desentralizasiya olunmuş təsdiqlənməsi üçün dəstək daxil ola bilər. Rəqəmsal İnkışaf və Nəqliyyat Nazirliyi nəzdində tənzimləyici test rejimi ("regulatory sandbox") yaradılmalı, açıq standartlara əsaslanan milli icazəli blokçeyn platforması qurulmalı və bu platforma xarici rəqəmsal ticarət sistemləri ilə (EU/TRACECA) interoperabel olmalıdır. Eyni zamanda, ağıllı müqavilələrin hazırlanması və idarəetmə mexanizmləri üzrə kadr potensialı artırılmalıdır.

7.5. Əsas sektorlarda aşağı proqnozlaşdırma qabiliyyəti

Azərbaycanın neft-qaz, nəqliyyat, kommunal və şəhər infrastrukturuna sahələri hələ də fiziki baxışlara, reaktiv təmirə və statik planlaşdırma modellərinə əsaslanır. Bu, yüksək xərc yaradan dayanmalara, təhlükəsizlik risklərinə və məhdud situativ məlumatlılığa səbəb olur. Dünyada "rəqəmsal əkiz" və metaverse əsaslı sənaye simulyasiyaları aktivlərin idarə olunmasını və kadr hazırlığını köklü şəkildə dəyişir. Lakin Azərbaycanda bu sahədə rəqəmsal modelləşdirmə bacarıqları, 3D məlumat infrastrukturuna və investisiya gəlirliliyini (ROI) nümayiş etdirən strateji pilot layihələr çatışmır.

Tövsiyə:

Sənaye üzrə Milli Rəqəmsal Əkiz və Simulyasiya Proqramı işə salınmalıdır. İlkin pilot layihələr neft-qaz hasilatı sahələri, liman və boru kəmərləri infrastrukturuna, su və elektrik şəbəkələri, ağıllı kommunal xidmət sistemləri, ağıllı şəhər planlaşdırılması kimi yüksək təsirli sahələrdə həyata keçirilməlidir. İlkin pilot layihələr üçün aparıcı texnologiya şirkətləri ilə əməkdaşlıq qurulmalıdır. Sənaye məlumatı modelləşdirməsi və 3D simulyasiya üzrə milli standartlar hazırlanmalıdır. Texniki universitetlərdə rəqəmsal əkiz laboratoriyası yaradılmalı, həmçinin mühəndis və planlaşdırıcıların təlimi təmin edilməlidir. Bununla yanaşı, infrastruktur layihələri üzrə dövlət tenderlərinə rəqəmsal əkiz tələbləri daxil edilməlidir.

7.6. “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanuna dəyişiklik

2011-ci ildə qüvvəyə minmiş “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanun silinmə hüququ, məlumatlandırma hüququ və məlumatların emalı üçün razılığın tələb olunması kimi GDPR-a uyğun bəzi prinsipləri ehtiva etsə də, onun praktik tətbiqi ilə bağlı ciddi çatışmazlıqlar mövcuddur.

Yerli şirkətlər üçün fərdi məlumatların qanuni şəkildə toplanması, saxlanması və emalı ilə bağlı tələblər hələ də aydın deyil. Bir çox hallarda bizneslər saxladıkları məlumatın hüquqi baxımdan “fərdi məlumat” kateqoriyasına aid olduğunu belə müəyyən edə bilmirlər. Bu qeyri-müəyyənlik, məlumat mərkəzləri və bulud xidmətləri provayderlərinin adətən öz akkreditasiya standartlarını və uyğunluq sənədlərini açıqlamaması ilə daha da dərinləşir. Nəticədə, şirkətlər xidmət təminatçılarının zəruri hüquqi və texniki tələblərə cavab verib-vermədiyini qiymətləndirmək üçün etibarlı istinad çərçivəsindən məhrum qalırlar.

Aydın qaydaların və praktik uyğunluq mexanizmlərinin olmaması rəqəmsal sektor üzrə ümumi qeyri-müəyyənlik yaradaraq şirkətləri hüquqi və reputasiya risklərinə açıq saxlayır. Vəziyyət xüsusilə fərdi məlumatların sərhədlərarası ötürülməsi kontekstində daha da çətinləşir, çünki bu sahədəki normativ boşluqlar və strukturlu proseslərin olmaması uyğunluğun və etimadın təmin olunmasına maneə törədir.

Tövsiyə:

Azərbaycanın məlumatların qorunması üzrə standartlarını global tələblərlə uzlaşdırmaq üçün aşağıdakı islahatların həyata keçirilməsini təklif edirik:

- 1) Ekosistem daxilində qərəzsiz, müstəqil və etibarlı məlumatların qorunması tədbirlərini təmin etmək məqsədilə müstəqil məlumatların qorunması orqanının yaradılması.
- 2) Fərdi məlumatların sərhədlərarası ötürülməsi zamanı, istər razılıq əsasında olsun, istərsə də digər hüquqi əsaslarla, məlumatların yalnız adekvat qoruma və uyğunluq standartlarına malik ölkələrə və şirkətlərə göndərilməsini təmin etmək üçün sərhədlərarası məlumat ötürülməsinə dair çərçivənin yaradılması.
- 3) Topladıkları, saxladəqları və emal etdikləri məlumatların xarakterinə uyğun olaraq aşağı, orta və yüksək riskli şirkətlər üçün uyğunluq təlimatlarının hazırlanması. Aydın icra mexanizminin tətbiqi qurumlar arasında uyğunluq səviyyəsini artıracaq. Bundan əlavə, məlumat mərkəzlərinin təhlükəsizlik səviyyələri, məlumat emalı avadanlıqları və girişin idarə edilməsi ilə bağlı xüsusi tələblər müəyyən edilməlidir.
- 4) Yüksək riskli pozuntular zamanı zərərçəkmiş şəxslərə məcburi məlumatlandırma mexanizminin tətbiqi. Bu, vətəndaşların məlumatlandırılmasını və şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün zəruri tədbirləri vaxtında görməsinə imkan yaradacaq.

VI İNSAN
RESURSLARI
VƏ ƏMƏK

1. Altıgünlük iş həftəsində çalışan işçilərin aylıq iş vaxtı normaları

Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Kollegiyasının 16 dekabr 2024-cü il tarixli, 3-17/3-5-31/2024 nömrəli Qərarı ilə təsdiqlənən illik istehsalat təqviminə əsasən qeyri-iş və bayram günlərinin siyahısı təqdim edilir. Lakin hazırkı təqvimdə yalnız beşgünlük iş həftəsinə uyğun aylıq iş saatları əks etdirilir və altıgünlük iş norması ayrıca göstərilir. Bu qərara əsasən altıgünlük iş həftəsi olan iş yerlərində 40 saatlıq iş həftəsində çalışan işçilər üçün beşgünlük iş həftəsi üzrə hesablanmış 1903 saatlıq (2025-ci il üçün) illik iş vaxtı norması tətbiq edilməlidir.

Beləliklə, istehsalat təqviminə əsasən beşgünlük və altıgünlük iş həftələri üçün eyni illik saat normasının tətbiq edilməsi qeyd olunur. Lakin təyin olunan bayram günləri illik normanın uyğunlaşdırılmasında çətinlik yaradır. Belə ki, beşgünlük iş həftəsində bayram günü şənbə gününə düşərsə və uzadılma verilərsə, bazar ertəsi işçinin qeyri-iş günü hesab ediləcəkdir. Altıgünlük iş həftəsində isə eyni hallarda işçi şənbə və bazar günlərində istirahət edir, amma bazar ertəsi işə çıxır. Həmin işçinin aylıq saat normasını beşgünlük iş normasına uyğunlaşdırmaq üçün eyni həftə daxilində bir gün istirahət etməsinə ehtiyac olur ki, ay sonunda beşgünlük iş normasına bərabər olsun.

Nəticədə, işəgötürən və işçi altıgünlük iş həftəsinə hansı normanın tətbiq olunacağını dəqiq müəyyən edə bilmirlər. İstehsalat təqvimi yalnız beşgünlük iş rejimi üçün qeyri-iş günlərini nəzərdə tutduğu halda, bu, altıgünlük iş rejimində çalışan işçilər üçün həftəlik və aylıq iş saatlarının hesablanmasını çətinləşdirir. Nəticədə, əməkhaqqının və əlavə iş saatlarının düzgün tənzimlənməsinə maneə olur. Xüsusilə neft-qaz sənayesi, iaşə və ticarət müəssisələrində gündəlik iş saatlarının aylıq norma ilə uyğunlaşdırılması maneə törədir.

Əlavə olaraq qeyd edək ki, iş vaxtının cəmlənmiş uçotunun tətbiqi qeyd olunan problemin aradan qaldırılması üçün effektiv həll yolu hesab edilmir. İllik norma tətbiq edildiyi halda belə, istehsalat təqvimində nəzərdə tutulan 1903 saat beşgünlük iş həftəsinə təsadüf edən bayramların nəzərə alındığı aylıq normaların cəmidir.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 90-cı maddəsinin 3-cü hissəsinə əsasən, altıgünlük iş həftəsində həftəlik norma 40 saat olduqda gündəlik iş vaxtının müddəti 7 saatdan çox ola bilməz. Altıgünlük iş rejimi əsasında çalışan işçinin həftəlik iş saatlarının 40 saatlıq limiti keçməməsinə baxmayaraq, istehsalat təqviminə əsasən beşgünlük iş rejimi üçün müəyyən edilmiş aylıq norma limitini keçməsi ilə nəticələnir. İş vaxtının cəmlənmiş uçotunun tətbiqindən asılı olmayaraq, bu hal istehsalat təqvimində nəzərdə tutulan saat limitləri ilə müqayisədə artıq iş saatlarının süni şəkildə formalaşmasına səbəb olur.

Nümunə:

Mart 2025 - beşgünlük						
B.e	Ç.a	Ç.	C.a	C.	Ş.	B.
X	X	x	x	x		
8	8	8	8	7		
8	8	8	8	8		
8	8	7				
	X	x	x	x	x	X
13 iş günü, aylıq iş saatının cəmi: 102 saat						

Mart 2025 - altıgünlük						
B.e	Ç.a	Ç.	C.a	C.	Ş.	B.
x	x	x	x	x	5	
7	7	7	7	6		
7	7	7	7	7	5	
7	7	6				
		7	7		4	
	x	x	x	x	x	x
18 iş günü, aylıq iş saatının cəmi: 117 saat (faktiki hesablanan)						

Tövsiyə:

Beşgünlük və altıgünlük iş həftələrinin aylıq normaları ayrı-ayrı hesablanmalıdır və ya beşgünlük iş həftəsi üzrə hesablanmış illik iş vaxtı norması altıgünlük normaya tətbiq olunmamalıdır. Bu hesablama qeyri-iş günlərinin hər iki sistem üçün təsirini nəzərə almaqla aparılmalıdır. Beləliklə, altıgünlük iş həftəsində çalışan işçilərin həftəlik iş saatları 40 saati keçməməsi şərti ilə onların aylıq iş saatlarının qeyri-iş və bayram günlərinə uyğun şəkildə tənzimlənməsini təklif edirik. Bu dəyişiklik, altıgünlük iş həftəsi tətbiq olunan işçilərin həftəlik və aylıq iş saatlarının düzgün hesablanmasına imkan yaradacaq və əməkhaqqı və əlavə iş saatlarının düzgün tənzimlənməsini təmin edəcəkdir.

2. Təyin (təhkim) edilmə anlayışının müəyyən edilməsi və ezamiyyə və ya təyin (təhkim) dövrlərində işçilərin istirahət günləri

Qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi işçilərin işlə əlaqədar başqa yerlərə göndərilməsi üzrə məhdud tənzimləmə nəzərdə tutur. Belə ki, mövcud qanunvericilik sadəcə ezamiyyətin geniş yayılmış növlərindən biri olan "xidməti ezamiyyət" ("business trip") ilə bağlı məsələləri tənzimləyir.

Bu qaydalara əsasən xidməti ezamiyyət dövlət orqanının, müəssisə, idarə və təşkilatın rəhbərinin sərəncamı və ya əmri ilə işçinin daimi iş yerindən müəyyən olunmuş müddətə (40 gündən çox olmamaq şərtilə) başqa yerə xidməti tapşırığı yerinə yetirmək üçün getməsi hesab olunur. Bu cür anlayış ümumidir, biznes mühitinin tələblərinə və ehtiyaclarına uyğun deyildir və işçilərin təyin (təhkim) edilməsi ("assignment (secondment)") ilə ezamiyyə ("business trip") anlayışlarını bir-birindən fərqləndirmir.

Belə ki, təcrübədə xidməti ezamiyyətlə yanaşı işçinin daimi iş yerindən başqa yerə xidməti ezamiyyətin şərtlərindən fərqli qaydada təyin və təhkim olunması da geniş tətbiq olunur. Bu praktikaya əsasən işçilər işlə əlaqədar sadəcə xidməti tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün deyil, həmçinin müxtəlif məqsədlər (təlim, seminar və digər işgüzar görüşlərdə iştirak, müxtəlif layihələrə cəlb edilmə və s.) üçün başqa yerlərə təyin (təhkim) edilirlər.

Bununla yanaşı, ezamiyyə zamanı işçilərin razılığı tələb olunmadığı (Əmək Məcəlləsinin 242-ci maddəsində göstərilən istisnalar xaricində) və proses

müvafiq kadr sənədləşmələri vasitəsilə rəsmiləşdirildiyi halda, təyin (təhkim) edilmə zamanı prosesin şərtləri bir qayda olaraq işçi ilə razılaşdırılır və ayrıca olaraq işçinin təyin (təhkim) edildiyi ölkə üzrə təqdim edilən təyin (təhkim) edilmə məktubu (“assignment letter”) vasitəsilə rəsmiləşdirilir. Əmək şəraitinin şərtləri (iş və istirahət vaxtı, əməkhaqqı və ona əlavələr, əmək məzuniyyətinin müddəti, əməyin mühafizəsi, məcburi dövlət sosial sığorta və digər icbari sığorta olunma) və digər mühüm tənzimləmələr təyin (təhkim) edilmə məktubunda göstərilir.

Lakin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində müvafiq qanuni tənzimləmə olmadığından işlə əlaqədar işçilərin başqa yerlərə göndərilməsi işəgötürənlər tərəfindən bütün hallarda xidməti ezamiyyə olaraq rəsmiləşdirilir. Bu isə praktikada işçilərin əmək və sosial təminat hüquqlarının qorunması, məsələnin doğru sənədləşdirilməsi, müddət, əlavə ödənişlər (ezamiyyə və təyin (təhkim) edilmə üzrə müavinətlər), əməkhaqqı üzrə vergilərin tutulması, ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və s. məsələlər üzrə qeyri-müəyyənliyə səbəb olur.

Əlavə olaraq, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 27 sentyabr 2024-cü il tarixli, 3-23/3-9-12/2024 nömrəli Qərarı ilə ezamiyyə qaydalarında edilmiş son dəyişikliklərə görə, əgər işçi Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə əsasən qeyri-ış və ya bayram hesab edilən gün ezamiyyətdə olub işləyərsə (tədrisdə, kursda, konfransda və bu tipli digər tədbirlərdə), işçiyə Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 164-cü maddəsinə uyğun olaraq əməkhaqqı və ya əməkhaqqı əvəzinə istirahət günü (günləri) verilir (9-cu bənd, 2-ci abzas). Təyin (təhkim) olunan işçilərə münasibətdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş istirahət günləri, səsvermə günləri, iş günü hesab edilməyən bayram günləri, habelə ümumxalq hüzn günü rejiminin tətbiqi məqsədəuyğun hesab edilmir. Bununla yanaşı, İşçilərin Ezamiyyə Qaydalarının 9-cu bəndinin 3-cü abzasına əsasən, ezam olunan işçilərə ezam edildikləri təşkilatların iş və istirahət vaxtı rejimi tətbiq edilir. Bu yanaşmadan irəli gələrək, analoji qaydada təyin (təhkim) olunan işçilərə də təhkim edildikləri təşkilatın yerləşdiyi ölkənin iş günü hesab edilməyən – yəni qeyri-ış və bayram günləri – rejiminin tətbiqi daha məqsədəuyğun sayılır.

Tövsiyə:

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, işçilərin hüquqlarının qorunması, məsələnin doğru sənədləşdirilməsi, həmçinin müddət, əlavə ödənişlər (ezamiyyə üzrə müavinətlər) və s. məsələlərlə bağlı qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması məqsədilə ezamiyyə və işçilərin təyin (təhkim) edilməsi anlayışlarının ayrı-ayrılıqda ilkin olaraq Əmək Məcəlləsində, daha sonra isə İşçilərin Ezamiyyə Qaydalarında nəzərdə tutulmasını təklif edirik.

İşçilərin təyin (təhkim) edilmə prosesinin xarakteri aşağıdakı kimi göstərilə bilər:

- İşçinin müəyyən müddətə (qısamüddətli və ya uzunmüddətli) əmək müqaviləsində nəzərdə tutulan iş yerindən başqa yerə işəgötürənlə olan qarşılıqlı razılaşmaya əsasən təyin (təhkim) edilməsi.

Əmək Məcəlləsində işçilərin təyin (təhkim) edilməsinin anlayışı verilməklə, bu

proses çərçivəsində aşağıdakılarla bağlı ətraflı tənzimləmənin işəgötürən və işçinin qarşılıqlı razılığı əsasında müəssisədaxili sənədlər (əmək müqaviləsi, daxili siyasət və s.) vasitəsilə tənzimlənməsinin məqsədəmüvafiq olduğunu düşünürük:

- təyin (təhkim) edilmənin növü (ölkədaxili, xarici ölkələrə, qısa/uzunmüddətli);
- təyin (təhkim) edilmənin məqsədi;
- təyin (təhkim) edilmənin ümumi şərtləri;
- illik məzuniyyət;
- istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri;
- təyin (təhkim) edilmə zamanı əmək müqaviləsinin qüvvədə qalma məsələsi;
- tətbiq olunacaq mükafat və həvəsləndirmə tədbirləri;
- təyin (təhkim) edilmə zamanı SƏTƏM qaydaları;
- işçi və işəgötürənin hüquq və vəzifələri.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, təyin (təhkim) olunan işçilərə təyin olduğu təşkilatın yerləşdiyi ölkənin qeyri-iş və bayram günləri tətbiq olunmasını tövsiyə edirik.

3. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin direktoru (qanuni təmsilçisi) ilə ilk dəfə bağlanılacaq əmək müqaviləsinin hüquqi qüvvəyə minməsi

Əmək Məcəlləsinin 49-cu maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin elektron dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizədə qeyd olunmuş şəxslərlə ilk dəfə bağlanılacaq əmək müqaviləsi məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin elektron dövlət qeydiyyatı başa çatdıqdan sonra dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə, dövlət reyestrindən çıxarış və nizamnamə cəmiyyətin elektron kabinetinə göndərildiyi andan hüquqi qüvvəyə minir. Sözügedən əmək müqaviləsinin müvafiq elektron informasiya sistemində elektron sənəd formasında avtomatlaşdırılmış qaydada formalaşması və formalaşan tarixdən 3 (üç) iş günündən gec olmayaraq, tərəflərin gücləndirilmiş elektron imzası vasitəsilə imzalanması nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd edək ki, praktikada bu qaydada əmək müqaviləsinin formalaşması ilkin olaraq cəmiyyətin qanuni təmsilçisi qismində çıxış edən fiziki şəxslərlə bağlı ortaya çıxır. Halbuki, əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər gücləndirilmiş elektron imzanı (ASAN imzanı) Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşamaq üçün icazə vəsiqəsini aldıqdan sonra əldə edə bilirlər. Bununla yanaşı, "Əmək və məşğulluq" altsistemində (ƏMAS) əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin əmək müqaviləsinin elektron qeydiyyatı zamanı onların müvəqqəti yaşamaq üçün icazə vəsiqəsindəki FİN kod tələb olunur. Belə olduğu halda, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin elektron dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizədə qeyd olunmuş şəxslər (qanuni təmsilçi) əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər olduqda onlarla ilk dəfə bağlanılacaq əmək müqaviləsinin Əmək Məcəlləsinin 49-cu maddəsinin tələbinə uyğun olaraq 3 (üç) iş günündən gec olmayaraq tərəflərin gücləndirilmiş elektron imzası vasitəsilə imzalanması qeyri-mümkün olur.

Qeyd edək ki, Miqrasiya Məcəlləsinin 45.1.6-1-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında təsis edilmiş, ödənilmiş nizamnamə kapitalı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş miqdardan az olmayan, təsisçisi və ya təsisçilərindən ən azı biri xarici hüquqi şəxs və ya fiziki şəxs olan hüquqi şəxsin rəhbəri vəzifəsini tutma əsası ilə əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər müvəqqəti yaşamaq üçün icazə vəsiqəsinin alınması üçün müraciəti direktor (qanuni təmsilçi) təyinatının dövlət qeydiyyatı başa çatdıqdan sonra edə bilərlər. Əlavə olaraq qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının “Dövlət rüsumu haqqında” Qanununun 14.8.1.1-ci maddəsinə əsasən müvəqqəti yaşamaq üçün icazə vəsiqəsinin alınması müraciətinə dövlət orqanı tərəfindən ən tez baxılma müddəti 15 (on beş) iş günü nəzərdə tutulmuşdur. Beləliklə, Əmək Məcəlləsinin 49-cu maddəsinin 2-ci hissəsində nəzərdə tutulmuş hal Azərbaycan Respublikasında yaşamaq üçün icazəsi olmayan əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan direktora (qanuni təmsilçiyə) əmək müqaviləsini müəyyən edilmiş müddət (3 (üç) iş günü) ərzində imzalamasına əngəl yaradır.

Tövsiyə:

Biz bu halda məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin direktoru (qanuni təmsilçisi) ilə ilk dəfə bağlanılacaq əmək müqaviləsinin elektron sənəd formasında avtomatlaşdırılmış qaydada formalaşması tarixindən 3 (üç) iş günündən gec olmayaraq tərəflərin gücləndirilmiş elektron imzası vasitəsilə imzalanması tələbini Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına və Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazəsi olan əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan direktora (qanuni təmsilçiyə) aid edilməsini və ya imzalanma tələbinin əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan direktora (qanuni təmsilçiyə) münasibətdə müvəqqəti yaşamaq üçün icazənin alınmasından sonra 3 (üç) iş günündən gec olmayaraq müəyyən edilməsini tövsiyə edirik.

4. İşçi qüvvəsinin verilməsi (“outstaffing”) ilə bağlı tərəflərin əmək hüquqları

Şirkətlərsə insan resursları şöbəsindəki (departamentində) yükü azaltmaq, eyni zamanda daha çevik idarəetmə mühitinin formalaşdırılması məqsədilə “işçi qüvvəsinin verilməsi” (“outstaffing”) konsepsiyası tətbiq olunur. Bu konsepsiya çərçivəsində, işçi qüvvəsinin təmin edilməsi ilə məşğul olan vasitəçi şirkətlər, işçilərlə birbaşa əmək müqaviləsi bağlayaraq onları digər xidmət alan şirkətlərə (bundan sonra “Sifarişçi”) yönləndirirlər. Beləliklə, işçinin əmək münasibəti vasitəçi şirkətlə yaransa belə, faktiki olaraq başqa Sifarişçinin tapşırıqları əsasında əmək funksiyasını icra edir.

Qeyd edilən konsepsiyanın tətbiqi zamanı işçinin əmək hüquqlarının müdafiəsi qeyri-müəyyəndir. İşçi faktiki olaraq Sifarişçi üçün əmək fəaliyyəti göstərdiyindən, həmin Sifarişçinin işçiyə münasibətdə konkret hüquqi öhdəliklərinin olmaması, İşçinin əmək hüquqlarının pozulmasına şərait yaradır.

Qeyd olunan problemlərin həlli üçün beynəlxalq praktikada müxtəlif yanaşmalar

mövcuddür. Bir çox ölkələrdə işçi qüvvəsinin verilməsi konsepsiyası qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Məsələn, İngiltərə və Uels qanunlarına görə, işçi qüvvəsinin verilməsi məsələləri “Agency Workers Regulations 2010” ilə müəyyən edilir. Bu Qaydalara əsasən, “agent işçi” dedikdə: (a) müvəqqəti iş agentliyi tərəfindən işəgötürən üçün müvəqqəti olaraq və onun nəzarəti altında işləmək üçün göndərilən fərd; və (b) müvəqqəti iş agentliyi ilə, (i) agentliklə əmək müqaviləsi olan; və ya (ii) iş və ya xidmətləri şəxsən göstərmək üçün hər hansı digər müqaviləsi olan fərd nəzərdə tutulur. Qaydalara görə, agent işçilər 12 həftəlik fasiləsiz iş fəaliyyətindən sonra eyni vəzifəni icra edən daimi işçilərlə eyni əmək şəraitinə və eyni əsas əmək hüquqlarına malik olmalıdırlar.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, işçi qüvvəsinin verilməsi (“outstaffing”) konsepsiyası ilə bağlı hüquqi mexanizmlər, tərəflərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edən normativ aktlar təsdiq edilsin.

İşçi qüvvəsi təqdim edən vasitəçi şirkətin və Sifarişçinin fəaliyyəti ilə bağlı monitorinq və nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi də önəmlidir. İşçilərin hüquqlarına riayət olunmasını təmin etmək və mümkün ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq üçün müvafiq dövlət qurumları tərəfindən mütəmadi nəzarət mexanizmləri tətbiq edilə bilər.

Belə hüquqi mexanizmlər həm işçi hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınmasına, həm də tərəflər arasında yaranacaq əmək mübahisələrinin effektiv və şəffaf həllinə şərait yaradır.

5. Vahid Tarif-İxtisas Sorğu Kitabçasına dəyişikliklər

Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Kollegiyasının 19 iyun 1998-ci il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası neft sənayesi sahəsinə aid olan fəhlə peşələri və işlərin Vahid Tarif-İxtisas Sorğu kitabçası” bir çox vəzifə adlarının müəyyənləşdirilməsində çərçivə rolunu oynasa da, müəyyən vəzifə təlimatları ilə bağlı, bu akt və aşağıdakı müvafiq qanunvericilik aktları arasında tam uyğunluq gözlənilmir:

- a) Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən təklif olunan, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Kollegiyasının 31 yanvar 2012-ci il qərarı ilə təsdiq edilmiş Vahid Tarif-İxtisas Sorğu Kitabçaları;
- b) Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Kollegiyasının 09 avqust 2006-cı il tarixli 10-2 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Bütün sahələr üçün ümumi olan fəhlə peşələri və işlərin Vahid Tarif-İxtisas Sorğu Kitabçası”;
- c) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 23 yanvar 2007-ci il tarixli 12 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Güzəştli şərtlərlə yaşa görə əmək pensiyası hüququ verən istehsalatların, peşələrin, vəzifələrin və

- göstəricilərin Siyahısı”;
- d) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 05 iyul 2004-cü il tarixli 92 nömrəli Qərarı təsdiq edilmiş “Əmək şəraitinə və əmək funksiyasının xarakterinə görə əlavə məzuniyyət hüququ verən, zərərli və ağır istehsalatların, peşə və vəzifələrin Siyahısı”.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunan təsdiq edilmiş Vahid Tarif-İxtisas Sorğu kitabçaları, “Güzəştli şərtlərlə yaşa görə əmək pensiyası hüququ verən istehsalatların, peşələrin, vəzifələrin və göstəricilərin Siyahısı”nın və “Əmək şəraitinə və əmək funksiyasının xarakterinə görə əlavə məzuniyyət hüququ verən, zərərli və ağır istehsalatların, peşə və vəzifələrin Siyahısı”nın təsdiq edilməsi barədə Nazirlər Kabinetinin qərarlarında göstərilən eyni sənaye sahələrinə aid vəzifələrin eyniləşdirilməsi, yaxud Vahid Tarif-İxtisas Sorğu kitabçasının yenidən işlənərək həmin qərarların əhatə etdiyi sənaye sahələrinə uyğun vəzifələri özündə əks etdirməsi zəruridir.

6. Evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və distant iş

COVID-19 pandemiyası səbəbindən bir çox sahələrdə işəgötürənlər işçiləri evdən və yaxud da əmək müqaviləsində nəzərə tutulmuş iş yerlərindən kənarında işə cəlb etməyə məcbur olmuşlar. Pandemiyanın bitməsinə baxmayaraq bu praktika bir çox təşkilatlarda davam etdirilmişdir və işçilər tərəfindən çox böyük rəğbətlə qarşılanır. Lakin Əmək Məcəlləsinin hazırkı mətni işçi tərəfindən öz əmək funksiyalarını evdən və yaxud işəgötürənin müəssisəsindən kənarında yerinə yetirilməsini təfərrüatlı şəkildə tənzimləmir. Nəticədə, əmək funksiyalarının evdən və yaxud işəgötürənin müəssisəsindən kənarında yerinə yetirilməsi zamanı tərəflərin qarşılıqlı hüquq və öhdəliklərində qeyri-müəyyənliklər yaranır və bu qeyri-müəyyənliklər tərəflər arasında əmək mübahisələrinin yaranmasına səbəb ola bilər. Əmək Məcəlləsinə təklif edilən əlavə və dəyişiklər bu sahədə tərəflər arasında qeyri-müəyyənlikləri aradan qaldırmaq məqsədini daşıyır.

Tövsiyə:

- 1) Əmək Məcəlləsinin “XIII Bölmə”si sözləri “XIV Bölmə” sözləri ilə, “Qırx yeddinci fəsil” və “Qırx səkkizinci fəsil” sözləri isə müvafiq olaraq “Qırx səkkizinci fəsil” və “Qırx doqquzuncu fəsil” sözləri ilə əvəz edilsin.
- 2) Aşağıdakı mətndə yeni “XIII Bölmə” əlavə edilsin:

XIII Bölmə

Evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və distant iş

Qırx yeddinci fəsil

Maddə 307-1. Ümumi müddəalar

1. Evdən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs dedikdə işəgötürənin təqdim etdiyi və ya işçinin öz hesabına əldə etdiyi xammalından (materialından), istehsal vasitələrindən, avadanlıqlardan və ya proqram təminatlarından istifadə etməklə əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini öz evində yerinə yetirilməsi haqqında əmək müqaviləsi bağlamış fiziki şəxs başa düşülür.

2. Evdən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs ilə əmək müqaviləsinin bağlanması, ona əlavə və dəyişiklik edilməsi və ya ona xitam verilməsi, o cümlədən, işəgötürənin müvafiq emrlərinin (qərarların), bildirişlərin və əmək münasibətləri ilə bağlı olan hər hansı digər sənədlərin tərtib edilməsi zamanı elektron imzadan və ya şəxsi imzanın başqa analoqundan istifadə edilə bilər. Elektron imzadan və ya şəxsi imzanın başqa analoqundan istifadə edildiyi təqdirdə sənədin üzərinə müəssisəsinin (işəgötürənin) möhürünün tətbiq edilməsi tələb edilmir. Tərəflərin biri-biri ilə sənəd mübadiləsi elektron şəkildə, poçt kuryeri və ya sifarişli məktub vasitəsilə də həyata keçirilə bilər.

3. Evdən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs ilə bağlanmış əmək müqaviləsində həmçinin aşağıdakılar göstərilməlidir:

3.1 tərəflərin biri-biri ilə əlaqə saxlaması üçün telefon nömrələri, elektron poçt ünvanları və poçt ünvanları;

3.2 işçi özünün xammalından (materialından), istehsal vasitələrindən, avadanlıqlardan və ya proqram təminatlarından istifadə etdiyi təqdirdə onların adi aşınmasına görə işəgötürən tərəfindən işçiyə ödənilməli olan kompensasiyanın həcmi, onun ödənilmə şərtləri və qaydası;

3.3 əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin evdən yerinə yetirilməsi ilə bağlı işçinin xərclərin əvəzinin ödənilmə şərtləri və qaydası;

3.4 işçinin işəgötürənin telefon zənglərinə, elektron məktublarına və sair sorğularına operativ şəkildə cavab vermək öhdəliyi;

3.5 işəgötürənin fəaliyyət göstərdiyi idarəsinə (ofisinə) işçinin çağırılmasının, o cümlədən, həmin idarədə (ofisdə) işçinin əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti yerinə yetirilməsinin qaydası və şərtləri; və

3.6 tərəflərin müəyyən etdiyi hər hansı digər məsələlər.

4. Əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərini evdən yerinə yetirilməsinə maneçilik törədən hər hansı bir hadisənin baş verdiyi (misal üçün, işçinin xəstələnməsi, internet rabitəsinin kəsilməsi və s.) təqdirdə, işçi dərhal bu barədə işəgötürənə məlumat verməlidir.

5. İşəgötürən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini evdən yerinə yetirən işçinin əmək şəraiti ilə iş vaxtları ərzində tanış ola və işəgötürənin

mülahizəsinə əsasən əmək şəraitinin işin yerinə yetirilməsi baxımından tələb olunan səviyyəyə çatdırmaq üçün zəruri olan tədbirləri görməyi işçidən tələb edə bilər.

6. Aşağıdakı öhdəliklər istisna olmaqla, əməyin mühafizəsi ilə bağlı Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş işəgötürənin hər hansı digər öhdəlikləri əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini evdən yerinə yetirən işçilərə şamil edilmir:

6.1 normal əmək və istirahət rejiminə riayət etmək;

6.2 işçilərin əməyin mühafizəsi normaları və qaydaları üzrə ilkin təlimatlandırılmaq; və

6.3 istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin araşdırılmasında iştirak etmək;

6.4 İşçilərin istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta etdirmək.

Maddə 307-2. Müstəsna hallarda işçi tərəfindən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin evdən yerinə yetirilməsi

1. İşəgötürən müstəsna hallarda (yəni, işin normal ahəngini pozan təbii fəlakət, epidemiya, pandemiya, istehsalat qəzaları, işçilərin həyat və ya sağlamlığı üçün təhlükə yaradan hallarda və operativ surətdə qarşısı alınmayan digər hallar mövcud olduqda) onunla əmək müqaviləsi bağlayıb öz əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini işəgötürənin müəssisəsində yerinə yetirən işçiyə bildiriş təqdim etməklə işçidən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirilməsini birtərəfli qaydada tələb edə bilər.

2. Bildirişdə aşağıdakı məlumatlar göstərilməlidir:

2.1 işçinin iş və istirahət saatları və günləri;

2.2 tərəflər arasında biri-biri ilə əlaqənin aparılması qaydası;

2.3 əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirilməsi ilə bağlı işəgötürənin münasib bildiyi hər hansı digər məsələlər.

3. Müstəsna hallarda əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirən işçinin əməkhaqqı dəyişməz saxlanılır.

Maddə 307-3. Distant iş

1. Distant iş dedikdə işçi tərəfindən əmək funksiyaların və əmək öhdəliklərin işəgötürənin yerləşdiyi yerdən, onun filialından, nümayəndəliyindən, hər hansı digər struktur bölməsindən kənarında və yaxud işəgötürənin birbaşa və ya dolayısı ilə nəzarəti altında olmayan ərazidə (işçinin evi istisna olmaqla) işçi tərəfindən yerinə yetirilməsi başa düşülür, bu şərtlə ki, əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və işəgötürənlə qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi üçün kommunikasiya (o cümlədən, internet) vasitələrindən istifadə edilmiş olsun.

2. Distant iş haqqında əmək müqaviləsində başqa cür nəzərdə tutulmayıbdırsa,

işçinin iş vaxtının rejimi və istirahət vaxtı onun tərəfindən sərbəst şəkildə müəyyən edilir.

3. Bu Məcəllənin evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini tənzimləyən müddəaları distant işə də şamil edilir.

Maddə 307-4. Əmək Məcəlləsinin müddələrinin şamil edilməsi

Bu Məcəllənin digər Bölmələrinin müddəaları evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə və distant işə hazırkı “XIII Bölmə”də göstərilmiş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla tətbiq edilir.”

7. Əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsinin bağlanması

Hazırda qüvvədə olan Əmək Məcəlləsinin 58-ci maddəsində əlavə iş yeri anlayışı “*əvəzçilik üzrə əmək müqaviləsi*” ilə verilir. Həmçinin, Əmək Məcəlləsinin 43-cü maddəsinin “h” bəndinə istinadən əmək müqaviləsində işçinin iş yerinin əsas və ya əlavə iş yeri olması barədə qeyd göstərilir. Bu səbəbdən işçinin başqa işəgötürən ilə əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsi bağlamasının “*əvəzçilik*” ifadəsi ilə əlaqələndirilməsi qeyri-müəyyənlik yaradır.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, yuxarıda qeyd edilən qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq üçün Əmək Məcəlləsinin 58-ci maddəsində “*əvəzçilik*” ifadəsi “*əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsinin bağlanması və tənzimlənməsi*” olaraq əvəzlənsin.

8. İşdən kənarlaşdırma halında əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi

Hazırda qüvvədə olan Əmək Məcəlləsinin 62-ci maddəsində işçinin işdən kənarlaşdırılmasını mümkün edən hallar sadalanmışdır. Həmin maddənin üçüncü hissəsində göstərilir ki, kənar edilən vaxt ərzində işçiyə əməkhaqqı verilmir. Lakin işçinin işdən kənarlaşdırılmasına səbəb olan halın baş verməsi işəgötürən üçün əmək müqaviləsinə xitam əsası kimi müəyyənləşdirilməmişdir. Məsələn, Əmək Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hallarda işçi icbari tibbi müayinə olunmaqdan boyun qaçırırdıqda, və ya keçirilmiş müayinələrin nəticələrinə əsasən həkim komissiyalarının verdikləri tövsiyələri yerinə yetirmədikdə, həmçinin insanın immunçatışmazlığı virusu ilə yaşayan şəxslərin işləməsinə yol verilməyən peşə və vəzifələrdə işləyən işçi vaxtaşırı insanın immunçatışmazlığı virusuna mütləq tibbi müayinədən imtina etdikdə, bu hal onunla olan əmək müqaviləsinin xitam verilməsinə əsas vermir. Eyni çətinliklər vərəm kimi digər yoluxucu xəstəliklərə münasibətdə də yarana bilər.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, AR ƏM-nin 62-ci maddəsində qeyd olunan hallardan hər hansı birinin baş verməsini 70-ci maddədə göstərilən işəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinin ləğv edilmə əsası kimi əlavə edilsin.

9. İşçi tərəfindən əmək müqaviləsinin xitamı

Əmək Məcəlləsinin 69.1-ci bəndinə əsasən, işçi öz istəyi ilə (səbəb göstərmədən) əmək müqaviləsinə “bir təqvim ayı qabaqcadan” bildiriş verməklə xitam verə bilər. Məcəllənin 69.3-cü bəndə isə xitamın xüsusi halları qeyd edilib: pensiya çıxdıqda, yeni yaşayış yerinə köçdükdə, seksual qısnamaya məruz qaldıqda, başqa işə qəbul olunduqda və sair. Bu xüsusi hallarda işçi “ərizəsində göstərdiyi gün” müqavilə xitam verə bilər.

Təcrübədə, işçinin başqa işə qəbul olunması səbəbi ilə müqaviləsinə xitamla bağlı ciddi mübahisələr yaranır. Çünki işçilər “ərizəsində göstərdiyi gün” ifadəsini birtərəfli tövsif edərək dərhal (yaxud, məsələn, 5 günlük bildiriş verməklə) işdən getmək hüququnun olduğu kimi başa düşür. Nəticədə, işçi başqa iş yerinə keçdiyinə görə onun cari işəgötürəni yeni işçi tapmaq və normal təhvil-təslim etmək imkanından məhrum olur. Qeyd edək ki, kadr potensialının məhdud olduğu bir mühitdə əksər halda hətta 1 aylıq bildirişin özü ciddi peşələr üzrə əvəzləyici şəxsin tapılması, ona təliminin keçirilməsi və təhvil-təslim işlərinin nizamlanması üçün kifayət etmir. Bu müddəti işçi birtərəfli qaydada qısaltıqda isə xitam məsələsində balans pozulur və işəgötürənlərə daha da ciddi ziyan dəymiş olmur.

Əgər əlilliyə görə pensiyaya çıxma yaxud seksual qısnama kimi hallarda dərhal xitam əsaslıdırsa, işçinin başqa işə keçməsi xüsusi hal kimi qiymətləndirilməməlidir. Çünki bu işçinin öz iradəsi ilə, qabaqcadan planlaşdırılmış addımlarının nəticəsidir və işəgötürən bu prosesdə zərər çəkməməlidir.

Tövsiyə:

Əmək Məcəlləsinin 69.3-cü bəndindən “*başqa işəgötürənlə əmək münasibətlərinə daxil olması ilə bağlı yazılı (kağız daşıyıcıda və ya elektron informasiya sistemi vasitəsilə) razılığı olduqda,*” ifadəsi çıxarılınsın. Bu halda, işçinin yenə də 69.1-ci bənd üzrə “bir təqvim ayı qabaqcadan” bildiriş verməklə xitam etmək hüququ qorunub saxlanılır.

VII MARKETİNG,
KOMMUNİKASIYA
VƏ BİZNES İNKİŞAFI

A. Marketing

1. Müqayisəli reklam tələblərində dəyişikliklər

Hazırkı “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa haqsız reklam təcrübələrinə toxunsa da, məhsullar arasında müqayisələrin hansı hallarda qanuni, dəqiq və etik hesab edilə biləcəyini müəyyən etmir.

Beynəlxalq təcrübələr isə (xüsusilə Avropa İttifaqının 2006/114/EC sayılı Direktivinə və Böyük Britaniyanın ASA qaydalarına əsasən) müqayisəli reklamların obyektiv, yoxlana bilən faktlara söykənməsinə icazə verir, lakin eyni zamanda yanlış məlumatlar, qarışıqlıq və ya ədalətsiz üstünlüklər yaratmağa qadağa qoyur.

Hazırda qüvvədə olan “Reklam haqqında” Qanunun 6-cı maddəsində (“Haqsız reklam”) yalnız dolayı şəkildə müqayisəli reklama toxunulur. Həmin maddəyə əsasən reklam aşağıdakı hallarda haqsız hesab edilir:

- reklam olunan əmtəə ilə eyni funksiyaları yerinə yetirən digər istehsalçı və satıcıların əmtəələri ilə, onların adını çəkməklə və (və ya) əmtəəni göstərməklə müqayisə aparıldıqda;
- rəqibin şərəf və ləyaqəti, işgüzar nüfuzu müxtəlif vasitə və üsullarla aşağılandıqda;
- əmtəə barədə bilərəkdən yalan məlumat verildikdə;
- rəqiblərin əmtəəsindən istifadə edən və ya reklam olunan əmtəəni istifadə etməyən şəxslərə istehza olunaraq onlara qarşı mənfi rəy formalaşdırıldıqda;
- müəlliflik və əlaqəli hüquqlar pozularaq başqa reklam materialları plagiat edildikdə;
- reklam edilən əmtəə digər istehsalçıların əmtəəsinə çəşqinlik yaradacaq dərəcədə bənzədildikdə;
- əmtəənin sağlamlığa və ətraf mühitə mənfi təsiri barədə məlumatlar gizlədildikdə;
- reklam qadağan olunmuş vasitə və üsullarla, icazə verilən yerlərdən və vaxtdan kənarında yayımlandıqda;
- qadağan olunmuş əmtəənin, onun əmtəə nişanının və ya ona oxşar nişanın reklamından istifadə edildikdə.

Lakin müvafiq Qanunda müqayisələrin necə əsaslandırılmalı olduğu, obyektivlik və sübut tələbinin nədən ibarət olduğu və qəbul edilən və edilməyən ton (məsələn, yumoristik müqayisə ilə təhqiramiz yanaşma) necə fərqlənir müəyyən edilməmişdir.

Təvsiyə:

Azərbaycanda müqayisəli reklamların tənzimlənməsi üçün aydın və detallı çərçivə formalaşdırmaq, sağlam rəqabəti qorumaqla yanaşı, istehlakçı inamını və brend nüfuzunu qorumaq məqsədilə aşağıdakıları təklif edirik:

- 1) Müqayisəli reklama yalnız doğru, obyektiv və yoxlana bilən meyarlara əsaslandıqda icazə verilməsi;

- 2) Reklam yerləşdirilməzdən əvvəl iddiaların sübutunu təsdiq edən sənədlərin reklamverəndə olması öhdəliyinin müəyyən edilməsi;
- 3) Ekoloji, sağlamlıq və ya mükafatlarla bağlı iddialar üçün xüsusi qaydaların müəyyən edilməsi;
- 4) Həssas sahələrdə və qadağan olunmuş məhsullarda müqayisəli reklamın sui-istifadəsinə qarşı müdafiə mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;
- 5) Təhqir və nüfuz zədələnməsinin qəti qadağan olunması şərtilə, sübutlara əsaslanan üstünlük iddialarına icazə verilməsi. Belə ki, obyektiv, ölçülə bilən və yoxlana bilən xüsusiyyətlərə əsaslanan müqayisə rəqibin məhsulunu, ticarət nişanını və ya nüfuzunu əsassız şəkildə alçaltmadığı halda, haqsız sayılmaması;
- 6) Reklam verənin bütün müqayisəli iddialar üçün sənədli sübutlara malik olması və tələb olunduqda İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyinə təqdim etməsi öhdəliyinin müəyyən edilməsi;

Bu dəyişikliklərin həyata keçirilməsi nəticəsində aşağıdakı nəticələrin əldə olunması gözlənilir:

- Brendlər arasında sağlam rəqabəti təşviq etmək, məhsul keyfiyyətini artırmaq;
- İstehlakçıların doğru və etibarlı məlumat almasını təmin etmək;
- Azərbaycan reklam bazarında etibarlılıq və şəffaflığı gücləndirmək;
- Qanunvericiliyi Avropa İttifaqı və beynəlxalq standartlara yaxınlaşdırmaq;
- Azərbaycan qanunvericiliyinin beynəlxalq təcrübə və standartlara, o cümlədən, Avropa Direktivinə (2006/114/EC) və Böyük Britaniya CAP Kodeksinə (3.42) uyğun təkmilləşdirilməsi.

2. Azərbaycanda əlçatan reklam standartlarının yenidən tətbiqi

“Reklam haqqında” Qanunda hazırda reklamların əlçatanlığı ilə bağlı öhdəliklər və ya stimullaşdırıcı mexanizmlər nəzərdə tutulmamışdır. Nəticədə, əlilliyi olan şəxslər, xüsusilə görmə və eşitmə məhdudiyətli insanlar televiziya, kino və rəqəmsal platformalarda yayımlanan reklam məzmununa çıxışda və ya onu anlamaqda çətinliklərlə üzləşirlər.

Bu boşluq, əlilliyi olan şəxslərin ictimai və iqtisadi həyata bərabər şəkildə iştirak imkanlarını məhdudlaşdırır, onların istehlakçı məlumatlarına və sosial mesajlara çıxışını çətinləşdirir.

Beynəlxalq standartlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiyasına (UN CRPD) və Avropa İttifaqının Audiovizual Media Xidmətləri Direktivinə (2018/1808) əsasən, dövlətlərə bütün vətəndaşlar üçün ayrı-seçkilik olmadan informasiya və kommunikasiyanın, o

cümlədən, kommersiya məqsədli məlumatların əlçatan olmasını təmin etmək tövsiyə edilir.

Tövsiyə:

“Reklam haqqında” Qanuna audiovizual və çap reklamlarının məzmununu əlilliyi olan şəxslər üçün əlçatan etmək məqsədilə zəruri tədbirlər görməsini təmin edən yeni bir maddənin əlavə edilməsi təklif edirik. Əlavə ediləcək maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsini təklif edirik:

“Əlçatan Reklam

Audiovizual media vasitəsilə (televiziya, kino, rəqəmsal platformalar) yayımlanan reklamların məzmununun əlilliyi olan şəxslər, o cümlədən, görmə və eşitmə məhdudiyətli insanlar üçün əlçatan olmasını təmin etmək məqsədilə reklamvericiləri zəruri tədbirlər görməlidirlər.”

Əlçatanlıq üzrə əsas tədbirlərə aşağıdakılar daxil ola bilər:

- Eşitmə məhdudiyətli auditoriya üçün altyazı və ya qapalı altyazı tətbiqi;
- Texniki imkanlar daxilində görmə məhdudiyətli şəxslər üçün audio təsvir (audio description);
- İctimai xidmət və sosial məzmunlu reklamlar üçün işarə dili tərcüməsi;
- Geniş auditoriya üçün nəzərdə tutulan çap və rəqəmsal reklamların açıq, sadə və oxunaqlı formatda hazırlanması.

Reklam qanunvericiliyinə əlçatanlıq tədbirlərinin daxil edilməsi sosial inklüzivliyi təşviq etmək və hər kəs üçün bərabər informasiya çıxışını təmin edəcək. Eləcə də, brend nüfuzunu gücləndirmək və korporativ sosial məsuliyyəti artırmaq, reklamvericilərinə və media platformalarına qarşı istehlakçı etimadını möhkəmləndirməklə yanaşı, Azərbaycan qanunvericiliyini Avropa təcrübəsinə və BMT-nin prinsiplərinə uyğunlaşdıracaqdır.

3. Azərbaycanda əlçatan və lokalizə olunmuş reklamların təşviqi üçün stimullaşdırıcı mexanizmlər

Azərbaycanın reklam bazarı inkişaf mərhələsində olsa da, hazırkı ekosistem reklamvericiləri və media platformaları üçün nə əlçatanlıq xüsusiyyətlərinə, nə də yerli istehsal və mədəni baxımdan uyğunlaşdırılmış məzmunlara investisiya yatırmaq üçün kifayət qədər praktik stimullar təqdim etmir. Hazırda şirkətləri altyazı, işarə dili tərcüməsi və ya audio təsvir kimi elementlər əlavə etməyə təşviq edən tanınma və ya mükafat əsaslı təşviq mexanizmləri mövcud deyil. Bu isə reklamların əlçatanlıq səviyyəsini aşağı, kommersiya məlumatlarına bərabər çıxışı isə məhdud saxlayır.

Eyni zamanda, bir çox beynəlxalq brendlərin Azərbaycanda fəal olmasına baxmayaraq, əksər kampaniyalar qlobal yaradıcı materialların sadəcə tərcümə olunmuş versiyalarına əsaslanır və yerli istehsal, mədəni kontekst və milli kimlik elementləri kifayət qədər əks olunmur. Bu isə Azərbaycan kimliyinin mediada

təmsilçiliyini zəiflədir və yerli yaradıcı potensialın inkişafını ləngidir.

Bu boşluğu aradan qaldırmaq üçün məcburi qaydalardan fərqli olaraq könüllü və təşviqedic mexanizmlərin tətbiqi, əlçatanlıq təcrübələrinin genişlənməsini və yerli istehsalın stimullaşdırılmasını təmin edə bilər, eyni zamanda sektorun inkişafını beynəlxalq “yumşaq təşviq” (“soft-incentive”) modelləri ilə uyğunlaşdırar.

Tövsiyə:

1) Vergi təşviqləri və güzəştləri

- Əlçatanlıq tədbirlərini (altyazı, işarə dili pəncərəsi, audio təsvir və s.) tətbiq edən media platformalar üçün kiçik vergi və ya rüsum güzəştləri təklif etmək.
- Dövlət televiziya kanallarında (məsələn, İctimai TV, AzTV) əlçatan reklamlar üçün endirimli reklam qiymətləri və ya əlavə efir vaxtı (“bonus airtime”) təqdim etmək.
- Yerli çəkiliş komandaları, aktyorlar və məkanlardan istifadə etməklə reklam hazırlayan şirkətlər üçün vergi güzəşti tətbiq etmək.

2) İctimai kampaniyalarında üstünlük verilməsi

- Dövlət qurumları və dövlətə məxsus müəssisələrə (“SOE”) sosial kampaniyalar, turizm təşviqi və digər ictimai kommunikasiya layihələrində əlçatan reklamları və media platformalarını üstün tutmaq imkanı vermək.
- Əlçatanlıq və yerli kontentin inkişafı meyarını dövlət kommunikasiya satınalmalarında şirkətlər üçün rəqabət üstünlüyü kimi müəyyənləşdirmək.

3) Könüllü əlçatanlıq öhdəliyi (“accessibility pledge”)

- Şirkətlərin və media platformalarının əlçatanlıq sahəsində mərhələli təkmilləşdirməyə sadıqlıqlərini ifadə edə biləcəkləri könüllü davranış kodeksi yaratmaq.
- Öhdəlik imzalayanlar “Biz Əlçatan Reklamı Dəstəkləyirik” loqosunu öz veb saytlarında və kampaniyalarında nümayiş etdirə bilərlər.
- Bu yumşaq, hüquqi baxımdan məcburi olmayan təşəbbüs, müsbət sosial təzyiq yaradar və inklüziv brendləşməni təşviq edir.

4) Lokallaşdırılmış reklam istehsalının təşviqi üçün mexanizmlər

Təşviq	Təsvir
Ən yaxşı lokallaşdırılmış reklam üçün illik mükafatlar	Səlahiyyətli dövlət qurumu tərəfindən təşkil olunur və Azərbaycan mədəniyyətinə uyğunlaşdırılmış reklam nümunələrində mükəmməlliyi qiymətləndirmək və təşviq etmək məqsədi daşıyır.
Media platformalarında endirimlər	Azərbaycan televiziyaları, açıq hava reklam daşıyıcıları və rəqəmsal media platformaları tam lokallaşdırılmış reklam məzmununun efirə verilməsi üçün kiçik həcmdə əlavə efir vaxtı (məsələn, 5–10%) təqdim etməyə təşviq edilsin.
Sürətləndirilmiş çəkiliş (prodakşn) icazələri	Azərbaycan mədəniyyətini, tarixi məkanlarını və ya yerli istedadları ön plana çıxaran reklamların çəkilişi üçün ictimai çəkiliş məkanlarına sürətləndirilmiş icazə proseduru tətbiq edilsin.
Çəkiliş (prodakşn) xərclərinə vergi çıxılması	Reklam çarxlarını Azərbaycanda yerli istehsal komandaları, aktyorlar və yerli məkanlardan istifadə etməklə hazırlayan reklam subyektləri üçün vergi güzəşti tətbiq edilsin.

5) Əlçatan və lokallaşdırılmış reklam təşəbbüslərinin icra mərhələləri

Əlçatan və yerli istehsal olunan reklam modelinə tədricən və səmərəli keçidi təmin etmək məqsədilə aşağıdakı üç mərhələli icra planı təklif olunur:

- 1-ci mərhələ (Könüllü, Qısamüddətli): AmCham və tərəfdaş media qurumlarının dəstəyi ilə mükafat proqramları və ictimai tanıtım kampaniyalarının başlanması. Bu mərhələdə məqsəd, əlçatanlıq və yerli məzmun yaradılması sahəsində ən yaxşı təcrübələri önə çıxarmaq və təşviq etməkdir.
- 2-ci mərhələ (Strateji, Orta müddətli): Dövlət sektorunun kommunikasiya və maarifləndirmə kampaniyalarında əlçatan və lokallaşdırılmış reklamlar üçün üstünlük verilməsini nəzərdə tutan bəndlərin inteqrasiyası.
- 3-cü mərhələ (Maliyyə, Uzunmüddətli): Sosial və iqtisadi faydalar ölçülə bilən səviyyəyə çatdıqdan sonra, əldə olunan nəticələri davamlı etmək və sənaye iştirakını daha da stimullaşdırmaq məqsədilə məhdud vergi güzəştləri və maliyyə təşviqlərinin tətbiqi.

Bu addımların həyata keçirilməsi nəticəsində aşağıdakı müsbət nəticələrin əldə olunması gözlənilir: (i) Azərbaycanın yaradıcı iqtisadiyyatının inkişafının təşviqi; (ii) reklam sektorunda əlçatanlıq və inklüzivliyin gücləndirilməsi; (iii) istehlakçı inamı və brendlərlə qarşılıqlı əlaqənin artırılması; (iv) Azərbaycan mədəniyyətinin beynəlxalq arenada tanıtılması və görünürlüünün genişləndirilməsi. Nəticə etibarilə, təklif olunan bu yanaşma milli reklam çərçivəsini global ən yaxşı təcrübələrlə uyğunlaşdıraraq, həm əlçatan kommunikasiya, həm də mədəni cəhətdən uyğun yerli məzmunun inkişafını təmin edəcəkdir.

B. KOMMUNİKASIYA

İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya sahəsində formal təhsil proqramlarının tətbiqi

Müasir dünyada strateji kommunikasiyanın artan əhəmiyyətinə baxmayaraq, hazırda Azərbaycanda ictimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya üzrə rəsmi olaraq tanınan bakalavr proqramları mövcud deyil. Təhsil sistemindəki bu boşluq, sosial, iqtisadi və siyasi platformalarda ölkəni və qurumları peşəkar şəkildə təmsil edə bilən mütəxəssislərin çatışmazlığına gətirib çıxarmışdır. Nəticədə, bu sahədəki tələbatı qarşılamaq üçün tənzimlənmədən kənar tədris mərkəzləri yaranmışdır, lakin onların əksəriyyəti qısamüddətli, standartlaşdırılmamış kurslar təklif edir və çox vaxt köhnəlmiş və ya keyfiyyətsiz tərcümə olunmuş onlayn materiallardan istifadə edirlər. Bu işə dezinformasiyanın yayılmasına, bacarıq və bilik səviyyəsində uyğunsuzluğa və ümumilikdə peşəkar mühitin zəifləməsinə səbəb olur.

Tövsiyə:

İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya sahəsində peşəkar və hazırlıqlı kadr potensialının formalaşdırılması məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi təklif olunur:

1) Milli akkreditə olunmuş təhsil proqramlarının hazırlanması

- Dövlət universitetlərində ictimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya ixtisası üzrə bakalavr və magistr pilləsində təhsil proqramlarının yaradılması və özəl universitetlərin bu istiqamətdə təşviq edilməsi.
- Beynəlxalq ən yaxşı təcrübələrə əsaslanan milli standartlaşdırılmış kurikulumun hazırlanması, nəzəri biliklərlə yanaşı praktiki bacarıqlar və peşə etikası komponentlərinin daxil edilməsi.
- Kurikuluma media savadlılığı, böhran kommunikasiyası, rəqəmsal strategiya, korporativ kommunikasiya və ictimai diplomatiya kimi fənlərin inteqrasiyası.

2) Beynəlxalq ekspertiza və ikili təhsil proqramlarının inkişafı

- Beynəlxalq səviyyədə tanınan universitetlərlə tərəfdaşlıqlar quraraq ikili diplom və ya mübadilə proqramlarının tətbiqi, bununla da global bilik və müasir tədris metodlarının yerli təhsil sisteminə gətirilməsi.
- Xarici mütəxəssislərin və sənaye liderlərinin kurikulumun hazırlanmasında, müəllim heyətinin təlimində və qonaq mühazirələrdə iştirakının təşviq edilməsi.

3) İnstitusional dəstək və akkreditasiya mexanizmləri

- Elm və Təhsil Nazirliyi nəzdində kurikulum keyfiyyətinə, akkreditasiya standartlarına və davamlı təkmilləşdirməyə nəzarət edən milli akademik şura və ya işçi qrupunun yaradılması.

- Tədris prosesində nəzəri biliklərlə real təcrübə arasında körpü yaradacaq təcrübə proqramları, “capstone” layihələr və sənaye əməkdaşlıqlarının təşviq edilməsi.

Yuxarıda qeyd olunan tövsiyələrin həyata keçirilməsi nəticəsində: (i) peşəkarlıq və etibarlılıq təmin olunacaq – formal təhsil etik dəyərlərə, strateji düşüncəyə və davamlı peşəkar hazırlığa malik yeni nəsillə kommunikasiya mütəxəssislərinin formalaşmasına xidmət edəcək; (ii) milli imic güclənəcək – hazırlıqlı mütəxəssislər Azərbaycanın maraqlarını, mədəniyyətini və nailiyyətlərini beynəlxalq platformalarda daha effektiv şəkildə təbliğ edəcəklər; (iii) dayanıqlı kadr potensialı formalaşacaq – cəlbedici akademik imkanlar yaradılmaqla xarici bilik asılılığı azaldılacaq, yerli potensial isə gücləndiriləcək; (iv) dezinformasiya azaldılacaq – təhsilli və bilikli mütəxəssislər media savadlılığının artırılmasına və keyfiyyətsiz, yanıltıcı məzmunun təsirinin azaldılmasına töhfə verəcəklər.

VIII RİSKLƏRİN
İDARƏ
OLUNMASI

1. Əsas dövlət şirkətləri üçün biznesin davamlılığı planları (BDP)

Azərbaycanın iqtisadi sabitliyi və cəmiyyətin rifahı ölkənin əsas dövlət şirkətlərinin, xüsusilə “Azərişiq”, “Azərsu” və “Azərenerji” ASC-lərin fasiləsiz fəaliyyətindən asılıdır. Bu qurumlar ölkənin kritik infrastrukturunun əsas dayağını təşkil edir və gündəlik həyatın, sənaye fəaliyyətinin və ictimai təhlükəsizliyin davamlılığını təmin edən elektrik enerjisi, su və enerji təchizatını həyata keçirirlər. Lakin strateji əhəmiyyətlərinə baxmayaraq, bu qurumlarda hal-hazırda standartlaşdırılmış və qanunla tənzimlənən biznesin davamlılığı planı (BDP) çərçivəsi mövcud deyil.

Artmaqda olan kiber təhdidlər, ekstremal hava hadisələri və əsas xidmətlər arasındakı qarşılıqlı asılılıqlar fonunda bu cür planların olmaması sistemli zəiflik yaradır. Bu şirkətlərdən yalnız birində baş verə biləcək əməliyyat dayanması belə zəncirvari şəkildə bir çox sektorlarda xəstəxanalar, nəqliyyat, sənaye və ictimai təhlükəsizlik sahələrində zəncirvari böhranlara səbəb ola bilər.

Azərbaycan son illərdə idarəetmə və risklərin idarə olunması sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə etsə də, bu qurumlarda baş vermiş bəzi hadisələr (ictimaiyyətə açıqlanmasa da) dayanıqlılıq mexanizmlərinin həssaslığını göstərmişdir. Bu təcrübələr, biznesin davamlılığının milli risk idarəetmə sisteminin əsas dayaqlarından biri kimi institusionallaşdırılmasının vacibliyini bir daha sübut edir. Buna görə də əsas dövlət şirkətləri üçün BDP-lərin tətbiqi sadəcə inzibati islahat deyil, milli təhlükəsizlik və iqtisadi sabitlik üçün strateji müdafiə tədbiridir. Bu, zəruri xidmətlərin fasiləsizliyini, vətəndaşların müdafiəsini və iqtisadiyyatın zərbələrə qarşı dayanıqlılığını təmin edəcəkdir.

Təvsiyə:

Azərbaycan Respublikası Hökumətinə, aidiyyəti nazirliklər və tənzimləyici qurumlarla birlikdə aşağıdakı tədbirləri görmək təvsiyə olunur. Əsas dövlət şirkətləri (məsələn, “Azərişiq”, “Azərsu”, “Azərenerji”) üçün BDP-lərin hazırlanması, tətbiqi və davamlı şəkildə saxlanması qanunvericiliklə məcburi tələbə çevrilsin.

Əsas addımlar:

- Beynəlxalq standartlara (məsələn, ISO 22301) uyğun olaraq əhəmiyyətli xidmətlər üçün vahid BDP çərçivəsi hazırlanıb dərc edilsin;
- Kritik funksiyalar üzrə risk qiymətləndirmələri və ssenari əsaslı davamlılıq planlaşdırması məcburi qaydada həyata keçirilsin;
- BDP-lərin hazırlıq vəziyyətinə nəzarət üçün milli nəzarət orqanı və ya nazirliklərarası koordinasiya platforması yaradılsın;
- Müntəzəm BDP testləri və simulyasiya təlimləri keçirilsin, nəticələrin sektor tənzimləyicilərinə və ya Nazirlər Kabinetinə hesabatlılığı təmin olunsun;
- Dövlət-özəl tərəfdaşlıqları çərçivəsində bilik və texniki potensial mübadiləsi təşviq edilsin;
- BDP sistemi güclü olan dövlət şirkətləri üçün təşviq mexanizmləri (məsələn, satınalma üstünlükləri, vergi güzəştləri) tətbiq olunsun;

- Biznesin davamlılığına rəhbərlik səviyyəsində məsuliyyət müəyyən edilsin və BDP göstəriciləri yuxarı rəhbərliyin fəaliyyət qiymətləndirilməsinə daxil edilsin.

Əsas dövlət şirkətləri üçün BDP-lərin tətbiqi və əməliyyatlaşdırılması, Azərbaycanın risklərə qarşı dayanıqlığını artıracaq, əsas xidmətlərin fasiləsizliyini təmin edəcək və dövlət sektorunun davamlılıq üzrə idarəçiliyini beynəlxalq təcrübələrlə uyğunlaşdıracaqdır.

2. Daxili kapital adekvatlığının qiymətləndirilməsi prosesi (ICAAP) üzrə mərhələli yanaşma

Daxili kapital adekvatlığının qiymətləndirilməsi prosesinin (ICAAP) bank sektorunda mərhələli və riskə həssas yanaşma əsasında tətbiq edilməsini təklif edirik. Bu yanaşma bankların ölçüsü, sistem əhəmiyyəti və risk profili nəzərə alınmaqla tənzimləyici tələblərin balanslaşdırılmasına və sektor üzrə uyğunlaşma yükünün optimallaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

Təvsiyə:

Bu çərçivədə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

- a) ICAAP tələbinin ilkin mərhələdə yalnız Tier-1 kateqoriyasına aid olan, iri və sistem əhəmiyyətli banklar üçün məcburi şəkildə tətbiq edilməsi, digər banklar üçün isə sonrakı mərhələlərdə nəzərdə tutulması.
- b) ICAAP prosesinin ARAS risk-əsaslı qiymətləndirmə sistemində mərhələli və könüllü əsasda inteqrasiya edilməsi, bununla da banklara daxili kapital planlaşdırması və risklərin qiymətləndirilməsi üzrə təcrübə formalaşdırmaq üçün kifayət qədər keçid müddətinin verilməsi.

IX SƏYAHƏT,
MEHMANDARLIQ
VƏ TURİZM

1. Hotellərin təsnifatı prosesinə “Green Key” sertifikatının daxil edilməsi

Hazırkı hotel təsnifatı prosesi ekoloji dayanıqlılıq meyarlarını nəzərə almır, bu da sektorun global qabaqcıl təcrübələrə uyğunlaşmasını məhdudlaşdırır. “Green Key” sertifikatı beynəlxalq səviyyədə tanınan ekoloji nişandır və onun təsnifat standartlarına daxil edilməməsi hotellərin dayanıqlı praktikaları mənimsəmək üçün stimulu azaldır. Bu boşluq ölkənin turizm dayanıqlılığı reputasiyasına və ekologiya məsələlərinə həssas yanaşan səyahətçilərin cəlb olunmasına mənfi təsir göstərir.

Tövsiyə:

“Green Key” sertifikatının yerli hotel təsnifat sistemində inteqrasiyası tövsiyə olunur. Bu, sənayedə dayanıqlılıq təşəbbüslərini təşviq edəcək və ölkəni ekoloji cəhətdən təmiz turizm istiqaməti kimi mövqeləndirəcək. Keçid dövrü ərzində tətbiq prosesi mərhələli şəkildə həyata keçirilə bilər və hotellərə sertifikat tələblərinə uyğunlaşmaq üçün dəstək göstərilə bilər.

2. OS&E (əməliyyat təchizatları və avadanlıqları) və FF&E (mebel, interyer və avadanlıqlar) mallarının gömrük rüsumlarından azad edilməsi

Hazırda hotellərdə istifadə edilən OS&E (əməliyyat təchizatları və avadanlıqları) və FF&E (mebel, interyer və avadanlıqlar) gömrük rüsumlarına tabedir, bu da hotel sahiblərinin maliyyə yükünü artırır. Bu əlavə xərclər infrastruktur və qonaq təcrübəsinə qoyulan investisiyaları azaldır. Bununla yanaşı, bu məsələ hotellərin inkişafını və yenilənməsini regional bazarlarla müqayisədə daha az rəqabətə davamlı edir.

Tövsiyə:

OS&E və FF&E mallarının gömrük rüsumlarından azad edilməsi tövsiyə olunur. Bu, hotel sektorunun inkişafına dəstək olacaq və beynəlxalq investorları ölkənin turizm sektoruna cəlb edəcək.

3. Milli Turizm Təbliğat Fondunun yaradılması

Turizm sektorunda əsas çətinliklərdən biri ölkə daxilində müxtəlif istiqamətlərin yetərinə tanılmamasıdır. Adətən, böyük şəhərlər və məşhur turistik məkanlar geniş diqqət görür, lakin digər bölgələr beynəlxalq marketing söylərində kifayət qədər təmsil olunmur. Bu balanssızlıq ölkənin ümumi turizm sənayesinin potensialını məhdudlaşdırır və daha az tanınan istiqamətlərin turist cəlb etməsinə mane olur.

Tövsiyə:

Bu problemi həll etmək üçün **Milli Turizm Təbliğat Fondu** yaradılmalıdır. Bu fond ölkə üzrə bütün otel və restoranlardan cüzi faiz əsaslı ödəniş toplanaraq maliyyələşdiriləcək. Toplanan vəsait isə xarici bazarlarda aparılacaq beynəlxalq turizm tanıtım kampaniyalarına yönəldiləcək.

Fondun üstünlükləri:

Ədalətli töhfə modeli – Turizmin inkişafından bütün qonaqpərvərlik sektoru faydalandığı üçün kiçik faiz əsaslı ödəniş vasitəsilə kollektiv məsuliyyət təmin olunur.

Hədəfli beynəlxalq tanıtım – Fondun vəsaiti strateji şəkildə marketing kampaniyalarına, rəqəmsal reklamlara, beynəlxalq turizm sərgilərinə və rəqəmsal platforma təsirçiləri ilə əməkdaşlığa yönəldilərək yeni bazarlardan turistlərin cəlb olunmasına xidmət edəcək.

Balanslı istiqamət inkişafı – Yalnız böyük şəhərlərə deyil, həm də digər regionlara diqqət ayrılacaq və az tanınan bölgələrin tanıtımı da təmin olunacaq.

Dayanıqlı inkişaf – Davamlı maliyyələşdirmə sayəsində ölkənin turizm sektoru daha sistemli şəkildə inkişaf edərək qlobal miqyasda daha rəqabətli hala gələcək. Bu modelin tətbiqi ilə ölkə turizminin tanıtım strategiyası əhəmiyyətli dərəcədə gücləndiriləcək və bütün istiqamətlər layiqli görünürlük qazanacaq.

4. Otellər üçün əmlak vergilərinin azaldılması və mümkün istisnalar

Yüksək əmlak vergiləri otel sahiblərinin infrastruktur, personal hazırlığı və qonaq xidmətlərinə sərmayə qoymaq imkanlarını azaldır. Rəqabətə davamlı istiqamətlərlə müqayisədə bu, otel biznesini daha az gəlirli edir.

Tövsiyə:

Otel sektoruna sərmayənin təşviq edilməsi üçün əmlak vergilərinin azaldılması və yeni tikilən və ya əsaslı təmir olunan obyektlər üçün tam vergi azadolmasının tətbiqi tövsiyə olunur. Bu tədbir otel xidmətlərinin keyfiyyətini artıracaq və beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətini yüksəldəcək.

5. Otel qiymətləri (ADR) üçün minimum həddin tətbiqi

Otel sənayesində qiymətlərin süni şəkildə aşağı salınması xidmət standartlarına və gəlirliliyə mənfi təsir göstərir. Minimum ADR (orta gündəlik tarif) olmadan otellər qeyri-davamlı qiymət strategiyalarına əl atır ki, bu da sənayenin inkişafına mane olur.

Tövsiyə:

Bazarın sağlam inkişafını təmin etmək üçün minimum ADR tətbiq edilməlidir. Bu tədbir xidmət standartlarını qoruyacaq, ədalətli bazar rəqabətini təmin edəcək və qonaq təcrübəsini yaxşılaşdıracaq.

6. Əsas turizm bazarları üçün viza rejimində asanlıq və güzəştlər

Mürəkkəb viza prosedurları və yüksək viza xərcləri beynəlxalq turistlərin ölkəyə səfər etməsini çətinləşdirir. Daha rahat viza rejimi təqdim edən rəqib istiqamətlər daha çox turist cəlb edir.

Tövsiyə:

Əsas turizm bazarları üçün viza güzəştləri və ya sadələşdirilmiş prosedurlar tətbiq edilməlidir. Bu addım turist axınını artıracaq, otellərin doluluq səviyyəsini yüksəldəcək və ölkənin aparıcı turizm məkanı kimi mövqeyini gücləndirəcək.

7. GYD hava limanında enmə haqlarının azaldılması ilə uçuşların sayının artırılması

Hazırda Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunda (GYD) enmə haqlarının yüksək olması aviaşirkətlərin əməliyyat xərclərini artırır, bu da uçuşların sayını məhdudlaşdırır və turizm axınına mənfi təsir göstərir.

Tövsiyə:

GYD hava limanında enmə haqlarının azaldılması tövsiyə olunur. Bu tədbir aviaşirkətlərin xərclərini azaldacaq, daha çox birbaşa uçuşların açılmasına imkan yaradacaq və ölkənin turizm cəlbediciliyini artıracaq.

8. Beynəlxalq idman yarışları, konsertlər və irimiqyaslı tədbirlərin keçirilməsi ilə turizmin inkişafı

Böyükmiqyaslı beynəlxalq tədbirlərin olmaması il boyu turizm tələbinin aşağı səviyyədə qalmasına səbəb olur. Digər ölkələr bu cür global sərgilər, idman yarışları və konsertlər təşkil edərək turistləri cəlb edirlər.

Tövsiyə:

Ölkədə beynəlxalq idman yarışları, konsertlər və irimiqyaslı tədbirlərin keçirilməsi prioritet kimi müəyyən olunmalıdır. Bu istiqamətdə tədbirlərin planlaşdırılması və beynəlxalq sərgilərə ev sahibliyi etmək üçün strategiyalar hazırlanmalıdır.

9. Formula 1 və digər iri tədbirlərin müddətinin uzadılması

Formula 1 yarışları turizm və beynəlxalq tanıtım baxımından böyük uğur qazandırır. Lakin mövcud müqavilənin məhdud müddəti bu tədbirin davamlılığına risk yaradır.

Tövsiyə:

Formula 1 yarışlarının ölkədə keçirilmə müddətinin uzadılması və bu tip digər iri tədbirlərin cəlb edilməsi tövsiyə olunur. Bu, ölkənin beynəlxalq tədbir məkanı kimi mövqeyini gücləndirəcək və turizm sektoruna uzunmüddətli fayda gətirəcək.

X TƏCHİZAT
ZƏNCİRİ

A. Ticarətin asanlaşdırılması yolunda tələb olunan prosedurlara dəyişikliklər barədə

1. 74 – Gömrük anbarında saxlanc gömrük rəsmiləşmə prosedurundan biznesin faydalanmasına və saxlanc mallarının sərbəst dövriyyə üzrə buraxılış rejimində yerləşdirmədən təkrar ixrac gömrük proseduru altında yerləşməsinə icazə verilməsi

İnfrastruktur layihələrinə iri həcmli sərmayə qoyuluşları sayəsində Azərbaycan regionda özünü Şərqi ilə Qərbi arasında ticarət üçün logistika mərkəzi kimi mövqeləndirir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun və Ələt limanının tikintisinin başa çatması Şərqi, Mərkəzi və Cənubi Asiya ilə Avropa arasında ticarət üçün potensial tranzit marşrutu yarada bilər. Azərbaycan həm Avropa, həm də Asiya bazarlarına xidmət göstərən mərkəzə çevrilə bilər. Bunun üçün Azərbaycanda regional distribusiyaya mərkəzlərin açılması üçün səmərəli gömrük rejimin işləməsi vacibdir.

Hazırda, 74-cü rejim üzrə malların saxlanması xüsusi gömrük proseduru sahibkarların distribusiyaya imkanlarından faydalanmağa tam imkan vermir. Belə ki, distributor tərəfindən idxal olunan və 74 rejimində saxlanılan mallar daxili alıcıya satıldıqdan sonra alıcı tərəfindən rəsmiləşdirilə bilinmir.

Həmçinin Rusiya Federasiyası və Belarusiya Respublikasına dünya səviyyəsində tətbiq olunan sanksiyalar nəticəsində, hətta sanksiya tətbiq edilməyən malların da ixracında qadağa tətbiq edilir. Lakin eyni mallar qonşu ölkələrdən ixrac edilir və bu Azərbaycanın potensial ticarət dövriyyəsini azaldır.

Təvsiyə:

- 1) 74 Gömrük anbarında saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların daxili alıcıya satıldıqdan sonra onun tərəfindən birbaşa öz adına rəsmiləşdirmə imkanının yaradılması.
- 2) Rusiya Federasiyası və Belarusiya Respublikasına təkrar ixrac zamanı sanksiya tətbiq edilməyən malların mal nomenklatura kodlarının və təsnifatlarının müəyyən edilməsi, təkrar ixraca məhdudiyətlərin aradan qaldırılması.

2. Gömrük ekspertiza idarəsinə alternativ laboratoriyaların yaradılması

Azərbaycan Respublikasının gömrük idarələrində gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının səmərəli və vaxtında aparılmasının zəruriliyi, eyni zamanda iş mərkəzləşdirilmiş gömrük ekspertizası idarəsinin iş yükünün çoxluğu hazırda gecikmələrə səbəb olur. İdxal və ixrac proseslərini optimallaşdırmaq və bütün maraqlı tərəflər üçün şəffaflığı təmin etmək məqsədilə, eləcə də Azərbaycanın logistika mərkəzinə çevrilməsi potensialının artması fonunda mərkəzləşdirilmiş gömrük ekspertizası idarəsinin yükünün daha da çoxalacağı və bununla bağlı yubanmaların artacağı ehtimal edilə bilər. Bu sahədə çevikliyin artırılması üçün aşağıdakıları təvsiyə edirik.

Tövsiyə:

Yüklərin daşınması üzrə nəqliyyat növləri, coğrafi yerləşmə və idxal/ixrac həcmi üzrə seçilən gömrük idarəsi daxilində məhsulların idxalı və ya ixracı ilə bağlı qeyri-müəyyən problemlərin həlli üçün ayrıca gömrük ekspertizası idarələri yaradılır.

Ayrıca gömrük ekspertizası idarələri müstəqil fəaliyyət göstərir, lakin gömrük qaydalarının ardıcılığını və uyğunluğunu təmin etmək üçün mərkəzləşdirilmiş gömrük ekspertizası idarəsi ilə əlaqələndirir.

Özəl sektorda gömrük tərəfindən attestasiya olunmuş ixtisaslaşmış laboratoriyaların bu prosesdə iştirakının təmin edilməsi.

3. Qüsurlu/xarab olmuş ixrac malları üçün üzləşdirmə prosesinin sadələşdirilməsi

Xarab olmuş və ya qüsurlu ixrac edilmiş mallara görə kompensasiya ilə bağlı Azərbaycan qanunvericiliyinin beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş təcrübələrə uyğunlaşdırılması zəruriliyi gündəmdədir. Müəyyən edilmiş müddətlərdə tam ödəniş tələblərinə cavab verməkdə ixracatçıların üzləşdiyi çətinlikləri nəzərə alaraq, müəssisələri həddindən artıq cərimələrə məruz qoymadan, ağılabatan kompensasiya təmin edən sadələşdirilmiş bir prosesin qurulması məqsədmüvafiqdir.

Tövsiyə:

1) Hüquqi baza yaradılması

Gömrük Məcəlləsinə dəyişiklik edilərək sənədləşdirilmiş çürümə/korlanma hallarında ixrac sonrası düzəlişlərin aparılmasına imkan yaradılmalıdır.

Uyğun məhsullar (tezkorlanan mallar) və qəbul edilə bilən itki həddi (məsələn, 5%-ə qədər) müəyyən edilməlidir.

2) Sənədləşmə və sübutlar

İxracatçılar yüklərin təyinat yerinə çatmasından sonra 90 gün ərzində aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidirlər:

- Alıcının qəbul aktı (satıla bilən malların xalis miqdarını göstərən);
- Tərtib olunmuş kredit-nota;
- Faktiki ödənişi təsdiq edən bank köçürmə sənədi.

3) Gömrük düzəlişi

Gömrük orqanı təqdim olunmuş sübut əsasında ixrac bəyannaməsində göstərilən dəyərləri düzəldir.

İlkin bəyannamə ticarət statistikasında saxlanılır.

Düzəldilmiş dəyər isə vergi, valyuta nəzarəti və ƏL/TMM məqsədləri üçün nəzərə alınır.

Təchizat zənciri

4) Rəqəmsal inteqrasiya

İxracatçıların dəstək sənədlərini yükləyə biləcəyi sadə Gömrük–Vergi–Bank rəqəmsal interfeysi hazırlanmalıdır.

Gömrük bəyannaməsi ilə bank köçürmələri arasında avtomatik uyğunlaşdırma aparılmalıdır.

Tolerans hədlərini aşan əməliyyatlar əl ilə audit üçün işarələnməlidir.

5) Risklərin idarə olunması və ƏL/TMM

Davamlı və sənədləşdirilmiş itki göstəricilərinə malik bizneslər problemsiz fəaliyyət göstərə bilər.

Qeyri-adi və həddindən artıq fərqlərlə qarşılaşan ixracatçılar riskə əsaslanan araşdırmaya cəlb edilməlidir (sui-istifadənin, saxta qiymətləndirmənin, ticarət yolu ilə pul yuyulmasının və kapital qaçışının qarşısını almaq üçün).

Müqayisəli Cədvəl: Avropa təcrübəsində tezkorlanan malların ixracında uçotun düzəldilməsi

Ölkə	Mexanizm	Tələb olunan sənədlər	ƏL/TMM və uyğunluq tədbirləri
Niderland	Tezkorlanan mallar üçün 2–3% itki toleransı qəbul edilir. Daha böyük uyğunsuzluqlar üçün müstəqil yoxlama aktı tələb olunur.	- Müstəqil yoxlama hesabatı (SGS, Bureau Veritas və s.) - Kredit-nota - Ödənişin təsdiqi	- Gömrük–vergi sistemi elektron şəkildə bəyannamə ilə ödənişi uyğunlaşdırır. - Şübhəli fərqlər audit üçün işarələnir.
Almaniya	Gömrük bəyannaməsinin sonradan düzəldilməsi (Nachträgliche Berichtigung) ATLAS e-gömrük sistemi vasitəsilə mümkündür.	- Alıcının qəbul aktı - Kredit-nota - Bank köçürmə qeydləri	- ATLAS sistemi gömrüyü, vergini və bankları birləşdirir. - Düzəlişlər elektron sistemdə qeydə alınır və sui-istifadənin qarşısı alınır.
İspaniya	Çürümüş mallar üzrə kredit-notalar qəbul edilir; Ticarət Palatasının sertifikatı ilə dəstəklənir.	- Kredit-nota - Ticarət Palatasının itki sertifikatı - Alıcının yekun fakturası	- Palatanın iştirakı müstəqil təsdiq rolunu oynayır. - KAP (Ümumi Aqrar Siyasət) çərçivəsində yalnız bazar keyfiyyətli məhsullar qeydə alınır.

Polşa	Məhsul kateqoriyalarına görə rəsmi itki/faiz cədvəlləri mövcuddur (məs: meyvə, süd məhsulları).	<ul style="list-style-type: none"> - Əgər itki normativ daxilindədirsə – sənəd tələb olunmur. - Normadan yuxarı olduqda: alıcının təsdiqi + yoxlama hesabatı. 	<ul style="list-style-type: none"> - Təkrar-təkrar normadan artıq itki halları riskə əsaslanan audite yönləndirilir. - Şişirdilmiş kredit-notalardan sui-istifadə qarşısı alınır.
İtaliya	Göndəriş zamanı müvəqqəti faktura, çatdırıldıqdan sonra yekun faktura tərtib olunur.	<ul style="list-style-type: none"> - Müvəqqəti faktura - Yekun düzəliş edilmiş faktura - Kredit-nota (olduqda) 	<ul style="list-style-type: none"> - Vergi orqanı gömrük ilə birlikdə düzəliş edilmiş fakturaları qəbul edir. - Tez-tez fərq yaradan ixracatçılar riskə əsaslanan yoxlamaya cəlb olunur.

4. Yük maşınları ilə çatdırılan qrupaj yük göndərişləri üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi və anbar logistikasında rəqabətin yaradılması

Azərbaycan Respublikasında yük avtomobilləri ilə çatdırılan qrupaj yük göndərişləri üçün mövcud gömrük buraxılışı prosesində çətinliklər və səmərəsizliklə bağlı yaranan məsələlər aktualdır. Bu zaman mallara potensial ziyanı və xarici iqtisadi faaliyyət iştirakçılarının üzləşdiyi gecikmələri və artıq nəqliyyat xərclərini nəzərə alaraq, gömrük rəsmiləşdirilməsindən əvvəl boşaldılması və saxlanması üçün qrupaj yük göndərişlərinin gömrük anbarlarına yönləndirilməsi nəticəsində prosesi təkmilləşdirmək labüddür. Gömrük yük terminallarına xidmət göstərən mövcud özəl operatorların əməliyyat səmərəsizliklərini, yüksək rəsmi və qeyri-rəsmi ödənişləri nəzərə alaraq aşağıdakıları təklif edirik.

Tövsiyə:

Yük nəqliyyat vasitələri ilə gətirilən qrupaj yük göndərişlərinin idxalçısı təyinat gömrük orqanını azad seçmək imkanında olmalıdır.

Gömrük orqanına xidmət göstərən operator malların yük maşınlarından boşaldılmasına və gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatana qədər təhlükəsiz şəkildə saxlanmasına cavabdehdir.

5. Vergiödəyici və Dövlət Vergi Xidməti arasında API mübadilə sisteminin qurulması

Vergi inzibatçılığında rəqəmsal transformasiya səmərəliliyin, şəffaflığın və biznes mühitinin asanlaşdırılmasının əsas şərtidir. Azərbaycanda bizneslər üçün əsas maneələrdən biri vergi ilə bağlı məlumatların həm korporativ ERP sistemlərinə, həm də Dövlət Vergi Xidmətinin ERP platformasına iki dəfə əl ilə daxil edilməsidir. Bunu aradan qaldırmaq üçün biz təklif edirik ki, API əsaslı inteqrasiya tətbiq

olunsun. Bu inteqrasiya şirkətlərə maliyyə, fakturalama və vergi məlumatlarını birbaşa öz ERP sistemlərindən Dövlət Vergi Xidmətinin ERP sisteminə ötürməyə imkan verəcək. Beləliklə, əl ilə məlumat daxil edilməsinə ehtiyac qalmayacaq, səhvlər azalacaq və real vaxt rejimində vergi uyğunluğu təmin ediləcək. Bu təşəbbüs qlobal ən yaxşı təcrübələrlə uzlaşır və artıq Qazaxıstan, Estoniya və digər rəqəmsal cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə uğurla həyata keçirilib.

Azərbaycanda vergi məlumatlarının idarə edilməsinə dair hazırkı çağırışlar aşağıdakı kimidir:

- **İkiqat məlumat daxil etmə yükü** – Şirkətlər vergi məlumatlarını həm öz ERP sistemlərinə, həm də Dövlət Vergi Sistemində əl ilə daxil edirlər ki, bu da səmərəsizliyə və vaxt itkisinə səbəb olur.
- **Səhv riskinin artması** – Əl ilə daxil edilən məlumatlarda yanlış hesabatlar, uyğunsuzluqlar və komplayens riskləri yaranır.
- **Gecikmiş vergi hesabatları** – Real vaxt rejimində məlumat mübadiləsinin olmaması hesabatların gecikməsinə və inzibati yükün artmasına gətirib çıxarır.
- **Məhdud rəqəmsallaşma** – Elektron-fakturalar və rəqəmsal vergi təqdimatları mövcud olsa da, API əsaslı avtomatlaşdırılmış məlumat ötürülməsi olmadığından rəqəmsal transformasiya tam effektiv deyil.

Təvsiyə:

Biz aşağıdakıları təmin edən Tətbiqi Proqramlaşdırma İnterfeysi (API) çərçivəsinin tətbiqini təklif edirik:

- 1) Avtomatlaşdırılmış məlumat ötürülməsi – Korporativ ERP-lərdən Dövlət Vergi Xidmətinin ERP-sinə vergi fakturalarının, ƏDV qeydlərinin və maliyyə hesabatlarının maneəsiz göndərilməsi.
- 2) Real vaxt rejimində yoxlama – Səhvlər və uyğunluq problemləri barədə dərhal geri bildiriş.
- 3) Təhlükəsiz avtorizasiya – Şifrələnmiş və blokçeyn əsaslı API protokolları vasitəsilə məlumatların qorunması.
- 4) İkitərəfli kommunikasiya – Bizneslərin Dövlət Vergi ERP sistemindən vergi qeydlərini, audit jurnallarını və uyğunluq hesabatlarını birbaşa əldə etməsi.

B. “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanununa dair təkliflər

Son illərdə dövlət satınalmaları və ona nəzarət sahəsində gözlə görülə bilən inkişaf görülməkdədir. Belə ki, 2019-cu ildən etibarən sektorun şəffaflığının təmin edilməsi məqsədilə dövlət satınalmalarının elektronlaşdırılması prosesi başlamışdır. Aparılan islahatlar özəl sektor tərəfindən müsbət qarşılanmışdır.

Rəqəmsallaşma və nəzarətin daha effektiv aparılması, dövlət satınalmalarında şəffaflığın təmin olunması və proseslərin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə 19 avqust 2023-cü il tarixində yeni “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edilmişdir. Bu Qanun 2024-cü ildən qüvvəyə minmişdir.

Yeni qanunda özəl sektoru maraqlandıran bir çox məsələ əksini tapsa da, yeni qanununla bağlı mövqeyimizi bildirmək və eyni zamanda həmin məsələlərə dair təkliflərimizi irəli sürmək istədik:

1. Qanunun bəzi dövlət təşkilatlarına şamil edilməməsi

Yeni qanun müşahidə şurasının (direktorlar şurasının) tərkibi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya onunla razılaşdırılmaqla təsdiq edilən kommərsiya hüquqi şəxsləri tərəfindən alınan mallar, işlər və ya xidmətlərə şamil edilmir. Nəticədə, iri dövlət şirkətlərinin dövlət satınalmalarından kənar qalması və onların satınalma praktiki qaydalarının mövcud olmaması, özəl sektor oyunçularının onların tenderlərində iştirakını məhdudlaşdırır və qeyri-şəffaf edə bilər.

Yeni qanunun tətbiqindən 2 il keçməsinə baxmayaraq, demək olar ki, istisna almış heç bir dövlət şirkəti elektron satınalmalar və şəffallaşma üzərində heç bir aidiyyəti sistem təşkil etməmişdir.

İmtiyazlı dövlət təşkilatları Azərbaycan respublikasının iqtisadiyyatında vacib rol oynayır və onları satınalmalarına külli miqdarda vəsait sərf edilir. Bu vəsaitin effektiv, şəffaf və inklüziv sərf edilməsi üçün aşağıdakılar təklif edilir:

Tövsiyə:

Müşahidə şurasının (direktorlar şurasının) tərkibi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya onunla razılaşdırılmaqla təsdiq edilən kommərsiya hüquqi şəxsləri tərəfindən alınan mallar, işlər və ya xidmətlərin satın alınmasını tənzimləyən yeni qanun layihəsi hazırlansın. Bu qanun layihəsinin aşağıdakıları əhatə etməsi özəl sektorun səmərəli iştirakı üçün vacibdir:

- “Dövlət satınalmaları haqqında” Qanundan kənar satınalmalarını təşkil edən bütün dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmə standartlarının şəffaflıq, ədalətlik və inklüzivlik üzərində formalaşdırılması təmin edilsin.
- Dövlət satınalmaları haqqında” Qanundan kənar satınalmalarını təşkil edən bütün dövlət müəssisələri satınalma proseslərinin açıq elektron məkənlərdən idarə edilməsi təşkil edilməlidir (tender elanı, təkliflərin alınması, təkliflərin qiymətləndirilməsi və qalibin elan edilməsi).

2. Satınalmada texniki şərtlərin obyektiv və inkluziv hazırlanması

2.1. Məhdudlaşdırıcı şərtlər

Bəzi tenderlərdə şərtlər konkret şirkətin və ya məhsulun qalib gəlməsi üçün qəsdən formalaşdırılır. Texniki spesifikasiyaların formalaşdırılmasında istifadə edilən göstəricilər – ölçü, enerji sərfiyyatı, material, qoşulma mexanizmləri, dizayn və s. yalnız bir istehsalçının məhsuluna uyğun gələ bilər. Bəzi hallarda satınalınan maddə elə məhdud çərçivədə qeyd olunur ki, bu yalnız hansısa dəqiq məhsula və ya təchizatçıya uyğun gəlir.

Bu da o deməkdir ki, tender nəticələri əvvəlcədən yönləndirilmiş ola bilər və rəqabət mühiti pozulur. Nəticə etibarilə, satınalan təşkilat daha baha məhsulu satın almaq məcburiyyətində qalır. Yerli istehsalçılar və digər uyğun məhsulların təchizatçıları tenderdən kənar qalır.

Tövsiyə:

Tenderə nəzarət mexanizmi – satınalma prosedurunun monitorinqi zamanı yalnız konkret bir markaya uyğun olan spesifikasiyaların qeyd edilməsi halında şikayət mexanizmi aktivləşdirilməli, bu hallar rəsmən qanun pozuntusu kimi tanınmalıdır. Bu zaman tender bitdikdən sonra ləğv olunması deyil, əvvəlcədən lazımi tədbirlərin görülməsi təmin edilməlidir.

2.2. Bir satınalmada fərqli xüsusiyyətlərə malik mal və xidmətlərin birləşdirilməsi

Dövlət satınalmalarında bir çox hallarda bir-birinə uyğun olmayan məhsul və xidmətlərin bir satınalma predmetində cəmləşdirilməsinə rast gəlinir. Adətən, fərqli kateqoriyadan olan mallar, işlər və ya xidmətlər birlikdə sorğulanır ki, nəticədə, fərqli sahələrə aid olan mallar, işlər və ya xidmətlərin birgə təqdim olunması mümkün olmur.

Nəticədə, sahibkar qismən öz sahəsinə aid olmayan mal, iş və xidmətlərin sorğulandığı satınalma müsabiqəsinə daxil olmaq məcburiyyətində qalır və ya ümumiyyətlə, həmin müsabiqədə iştirak edə bilmir. Bu cür fərqli kateqoriyalarda olan mal və ya xidmətlərin bir lota daxil edilməsi sahibkar üçün qiymətlərin obyektiv verilməsini də çətinləşdirir.

Həmçinin, mikro və kiçik sahibkarlar tenderdə iştirakdan çəkinir və azad rəqabət prinsipi pozulur. Əlavə olaraq, mal və xidmətlərin bir yerə yığılması səbəbilə satınalmaların adlandırılması və yaxud klassifikasiyası da ümumiləşdirilir və nəticə etibarilə, axtarış sistemlərində uyğun tenderlərin tapılması çətinləşir.

Tövsiyə:

1) Bir satınalmada yalnız eyni sinifdən (və ya ailə) olan malların birləşdirilməsi ilə daha homogen tenderlərin formalaşdırılması təmin edilsin. Mal və xidmət kateqoriyalarının bir tenderdə birləşdirilməsi qadağan edilsin. Tender elanı zamanı sistem tərəfindən kodun yoxlanması və uyğun olmayan məhsul qruplarının (seqmentlərin) bir yerdə təqdimatına texniki məhdudiyyət qoyulsun. Fərqli təsnifat kodlarının eyni müsabiqəyə salınması bloklansın.

2) Satınalma prosesində xüsusi hallarda çox qalib tayıni (“multi-awarding”) prinsipi tətbiq olunsun – müxtəlif sahələrə dair mallar bir tenderdə yer alsın belə, hər biri üzrə ayrı qalib müəyyənləşdirilsin.

3) Texniki həllər vasitəsi ilə müsabiqə elan olunmadan öncə kateqorizasiyanın yoxlanılması və aidyyəti qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi. Misal üçün, Sİ vasitəsi ilə kateqoriyaların skriningi baş verir və lotlara paylanma üzrə məsləhət verilir.

2.3. Ehtimal olunan qiymətin təyin edilməsində şəffaflığın artırılması və sui-istifadənin qarşısının alınması

Ehtimal olunan qiymət mexanizmi satınalan təşkilatlara “təxmini qiymət” müəyyən etmək hüququ verir, lakin bu zaman aşağıdakı hallar baş verir:

- Bəzi hallarda bazar qiymətlərindən süni şəkildə yüksək qiymət formalaşdırılır;
- Əvvəlcədən şirkətlərin bazar sorğusunda iştirakına imkan verilməməsi, mikro və kiçik sahibkarları tenderdən kənar saxlayır;
- Ehtimal olunan qiymət əsasında müəyyən edilən tenderdə iştirak haqqı və sənəd təminatı xərcləri süni şəkildə artır.

Bu həm sahibkar üçün əlavə xərclər yaradır, həm də satınalan təşkilat üçün formal sənədləşmə yükü və məsuliyyət riski yaradır. Nəticədə:

- Bütçə və sənədləşmə yükü artır;
- Bazara giriş əngəllənir, mikro və kiçik sahibkarlar tenderdən uzaqlaşdırılır;
- Təchizatçılar arasında sağlam rəqabət pozulur, sui-istifadə halları artır;
- Ehtimal olunan qiymət protokolları tez-tez spekulativ və əsaslandırılmamış olur.

Tövsiyə:

- 1) “Ehtimal olunan qiymət” anlayışı “bütçə limiti” ilə əvəzlənsin – ehtimal olunan qiymət əvəzinə satınalan təşkilat tenderin bütçə limitini – yəni “açıq maliyyə çərçivəsini” əvvəlcədən tender elanında göstərsin.
- 2) Qiymətləndirmə yalnız təqdim olunan real təkliflərə əsasən aparılsın.
- 3) Tender sənədlərində yalnız maksimal maliyyə həddi göstərsin, ehtimal qiymət hesablanmasın.

2.4. Satınalma müqavilələrinin icrasına nəzarətin mövcud olmaması

Dövlət satınalmalarında tender qalibi seçildikdən sonra imzalanan müqavilələrin icrasına heç bir nəzarət mövcud deyildir. Bəzi hallarda satınalan təşkilatlar malların və xidmətlərin qəbulunu satınalmada müəyyən edilən qaydada həyata keçirmir və bu da satınalan təşkilatın nümayəndələrinin təchizatçı şirkətlərlə qərəzli şəkildə əlbir olaraq birgə sui-istifadə hallarına yol açır. Təhvil-təslim müddətləri işin planlaşdırılmış qrafiklərinə uyğun tənzimlənmir, nəticədə, gecikmələrə görə təchizatçılar əsassız olaraq cəzalandırılır.

Əlavə olaraq, tender şərtlərində qeyri-realistik qısa icra müddəti göstərilərək,

satınalan təşkilat əlbir olduğu şirkəti texniki olaraq keçirib, sonradan bu icra müddətində güzəştə gedə bilir.

Nəticə etibarilə, sahibkarlar aşağıdakı ciddi problemlərlə üzləşir:

- Təchizatçının müqavilə üzrə öhdəlikləri ilə faktiki icra arasında uyğunsuzluqlar formalaşır;
- Subyektiv qəbul prosesi nəticəsində digər təchizatçının haqsız yerə bazardan kənarlaşdırılması baş verir;
- Real olmayan müqavilə şərtləri, o cümlədən, təhvil müddətləri müəyyən edilir və nəticədə, cərimə riskləri yaranır;
- Müqavilənin icra keyfiyyəti ilə bağlı məlumatların mövcud olmaması sahibkarların dövlət satınalmalarına etibarını azaldır.

Təvsiyə:

- 1) Müqavilənin icrasına nəzarət üçün xüsusi proseslərin formalaşdırılması təmin edilsin.
- 2) Müqavilələrin icrasına nəzarət digər orqanlarla birlikdə təmin edilsin.
- 3) Müqavilələr imzalandıqdan sonra təchizatçıların müqavilələri spesifikasiyalara uyğun icra etməsinə görə qiymətləndirilməsi təmin edilsin.

XI VERGİ
VƏ
GÖMRÜK

A. VERGİ MƏSƏLƏLƏRİ

1. ƏDV depozit hesabından vergilərdən başqa digər ödənişlər etmək imkanı
ƏDV depozit hesabı sistemi tətbiq olunduğu vaxtdan etibarən vergi inzibatçılığında şəffaflığın artırılmasına, intizamın gücləndirilməsinə və vergidən yayınma hallarının azaldılmasına mühüm töhfə vermişdir. Xüsusilə ilkin illərdə bu mexanizm vergi inzibatçılığı üçün effektiv alət olmuşdur.

Lakin mövcud şəraitdə bu sistem müəssisələrin likvidliyini məhdudlaşdırır, dövriyyə kapitalını zəiflədir, əlavə maliyyə yükü formalaşdırır və xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə daha ağır təsir göstərir. Nəticədə, intizamlı vergi ödəyicilərinin sərəncamında olan maliyyə resursları süni şəkildə dövriyyədən kənarlaşdırılır. Qeyri-neft sektorunda iqtisadi aktivlik üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən böyük həcmdə vəsaitlər bir sıra hallarda depozit hesablarında “dondurulmuş” vəziyyətdə qalır və qanunvericiliklə istifadəsi məhdudlaşdırılır. Bundan başqa, mövcud mexanizm təcrübədə “ƏDV-nin nağdlaşdırılması” kimi tanınan əmtəəsiz əməliyyatlar üçün də zəmin yaradır.

Hazırkı mərhələdə elektron qaimə-faktura və depozit hesabı mexanizmi vasitəsilə ƏDV inzibatçılığı üçün kifayət qədər şəffaf mühitin formalaşdığı qənaətinə deyik. Bu səbəbdən hesab edirik ki, depozit hesablarındakı vəsaitlərin yalnız vergi ödənişləri ilə məhdudlaşmayaraq digər məcburi büdcə və dövlət ödənişlərinin, hətta kommersiya əməliyyatlarının icrasında istifadəsinə imkan verilməsi inzibatçılığın məqsədlərinə zidd olmayacaq, əksinə, milli iqtisadiyyata əlavə likvidlik gətirəcək və kommersiya aktivliyini stimullaşdıracaqdır.

Tövsiyə:

Biznesin maliyyə çevikliyinə artırılması və milli iqtisadiyyata əlavə likvidlik qazandırılması məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi tövsiyə olunur:

- 1) **Vergi Məcəlləsinə dəyişikliklər edilməsi:** Depozit hesablarında toplanan vəsaitlərin ilkin mərhələdə digər dövlət ödənişlərinin (sosial sığorta haqları, icbari tibbi sığorta haqları, gömrük rüsumları və s.) ödənilməsi üçün istifadəsinə imkan verilməsi;
- 2) **Kommersiya hesablaşmaları üçün genişləndirmə:** Növbəti mərhələdə həmin vəsaitlərin vergi ödəyiciləri arasında kommersiya əməliyyatlarında istifadəsinə şərait yaradılması;
- 3) **Keçid dövrü mexanizmləri:** Bu prosesdə aydın inzibati qaydaların və səmərəli hesabatlılıq mexanizmlərinin tətbiqi.

2. Zərərin növbəti illərə keçirilməsi

Qüvvədə olan Vergi Məcəlləsinə əsasən müəssisənin gəlirdən çıxıla bilən xərclərinin gəlirdən artıq olan hissəsi beş ilədək davam edən sonrakı dövrə keçirilə və mənfəətdən çıxıla bilər.

Sənayenin böyük həcmli kapital qoyuluşu tələb etdiyi bir sıra sahələrində, xüsusilə dağ-mədən, istehsalat və tikinti sektorlarında yeni fəaliyyətə başlayan

müəssisələrin mənfəətə çıxması bir qayda olaraq 5 ildən daha uzun müddət tələb edir. Bu zaman qeyd edilən sahələrdə fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri yığılmış zərərləri növbəti beş il ərzində mənfəət hesabına kompensasiya edə bilmədiyindən bu zərərlər itirilir. Yekunda həmin biznes qurumları əvvəlki illərin zərərlərini kompensasiya edə bilmir. Apardığımız kiçik araşdırmaya əsasən zərərin növbəti illərə keçirilə bilməsi ilə bağlı iqtisadi göstəriciləri Azərbaycana nisbətən yaxın olan aşağıdakı ölkələrin təcrübələrini təqdim edirik:

Belə tendensiya İƏİT ölkələrinin də təcrübəsində geniş rast gəlinir.

Ölkələr	Məhdudiyyətlər
Gürcüstan	Bir qayda olaraq 5 il. Vergi ödəyicisinin müraciətinə əsasən 10 ilə qədər uzadıla bilər.
Rusiya Federasiyası	Məhdudiyyət yoxdur
Ukrayna	Məhdudiyyət yoxdur
Qazaxıstan	10 il
Litva	Məhdudiyyət yoxdur

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra ölkələrin təcrübəsində zərərlərin hətta bir neçə il geriye daşınmasına imkan verən mexanizmlər mövcuddur.

Tövsiyə:

Müəssisənin gəlirdən çıxıla bilən xərclərinin gəlirdən artıq olan hissəsinin daha uzun müddətə (ən azı 10 il) keçirilərək mənfəət ilə kompensasiya edilə bilməsi Vergi Məcəlləsində əks edilsin.

3. Vergi qanunvericiliyinin pozulmalarına diferensial yanaşma (“əsaslı səbəb” istisnaları)

Hazırda vergi məəcəlləsinə əsasən, səyyar vergi yoxlamaların nəticəsi olaraq vergi öhdəliklərinin azaldılması halları müəyyən edildikdə, əlavə hesablanmış verginin 50 faizi həcmində maliyyə sanksiyası tətbiq edilir. Bu yanaşma beynəlxalq təcrübə ilə müqayisədə daha sərt hesab olunur və vicdanlı vergi ödəyicilərinə diferensial yanaşma tətbiq etmir, onları vergidən yayınanlarla eyni mövqeyə qoyur.

Vergi orqanları ilə vicdanlı vergi ödəyiciləri arasında yaranan mübahisələrin əksər halları qəsdən vergidən yayınmadan deyil, adətən aşağıdakı səbəblərdən qaynaqlanır:

- qanunvericilikdə qeyri-müəyyənliklərin və çoxsaylı şərh imkanlarının mövcudluğu;
- gəlir, xərc və zərərin tanınma vaxtı ilə bağlı uçot yanaşmalarındakı fərqliliklər;
- mühasibat uçotu ilə vergi uçotu arasında metodoloji uyğunsuzluqlar;
- vergi öhdəliyinin mövcudluğuna deyil, onun hansı dövrə aid edilməsinə dair müxtəlif baxışlar.

Belə hallarda vergi faktiki ödənilmiş olsa belə (yalnız fərqli dövrdə), 50%-lik maliyyə sanksiyasının tətbiqi ağılabatan və proporsional hesab edilmir.

Vergi Məcəlləsinin 3.11-ci maddəsinə əsasən, vergilər haqqında qanunvericiliyin bütün ziddiyyətləri və aydın olmayan məqamları vergi ödəyicisinin xeyrinə şərh olunmalıdır. Eyni zamanda, Vergi Məcəlləsinin 54-cü və 55-ci maddələrində məsuliyyəti və təqsiri istisna edən hallar müəyyən edilmişdir. Bu məntiqə uyğun olaraq, “əsaslı səbəb” konsepsiyasının ayrıca hüquqi norma kimi qanunvericiliyə daxil edilməsini təklif edirik.

Tövsiyə:

Ədalətlik təmin edilməsi, vicdanlı vergi ödəyicilərinin müdafiəsi və beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırma məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi təklif olunur:

- 1) Yeni norma əlavə edilsin (“Əsaslı səbəb”):
  - a. Vergi qanunvericiliyində qeyri-müəyyənlik və ya müxtəlif şərtlərin mövcudluğu;
  - b. Hüquqi və ya peşəkar məsləhət əsasında hərəkət edilməsi və bu məsləhətin əsaslı hesab olunması;
  - c. Gəlir, xərc və ya zərərin tanınması ilə bağlı mübahisəli hallarda verginin faktiki ödənilməsi (fərqli dövrdə olsa belə) halları “əsaslı səbəb” kimi tanınsın.
- 2) Sübut yükü: Əsaslı səbəbin mövcudluğunu sübut etmək öhdəliyi vergi ödəyicisinin üzərinə qoyulsun.
- 3) Əhatə dairəsi: Əsaslı səbəb mövcud olduqda faizlərin hesablanması qüvvədə saxlanılsın, lakin maliyyə sanksiyaları tətbiq edilməsin.

4. Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmə və cinayət məsuliyyətindən azad edilmə

Məlum olduğu kimi vergi qanunvericiliyinin pozulması qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına səbəb ola bilər. Belə məsuliyyət Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (“CM”) 213-cü maddəsində müəyyən olunmuşdur. Həmin maddənin müddəasına əsasən xeyli miqdarda (50,000 AZN-dən yuxarı məbləğdə) vergiləri (və digər məcburi ödənişləri) ödəməkdən yayınma cinayət hesab olunur.

CM-nin 99-4.5-ci maddəsinə əsasən CM-nin 213-cü maddəsi üzrə törədilmiş cinayət hüquqi şəxs tərəfindən törədilmiş əməl kimi qəbul olunmur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 213.1-ci maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 78.3 və 78.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 9 sentyabr 2013-cü il tarixli Qərarında (“KM Qərarı”) göstərilmişdir ki, CM-nin 213-cü maddəsində qeyd olunan cinayətin subyektləri sırasına vergi və ya məcburi dövlət sosial sığorta haqları ödəyicisi olan fiziki şəxsləri, habelə hüquqi şəxslərin məsul işçilərini, yəni rəhbərini, baş mühasibini, eləcə də qanunvericiliklə və ya əmək müqaviləsi ilə mühasibat sənədlərinin tərtib edilməsi və rəsmiləşdirilməsi, müəssisənin uçotunun aparılması vəzifəsi həvalə edilmiş digər şəxslərini aid etmək olar.

KM Qərarına əsasən "... vergi ödəməkdən qəsdən yayınma halında vergi ödəyicisi vergi məsuliyyətinə, müvafiq səlahiyyətli şəxs isə Cinayət Məcəlləsinin 213-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər." Konstitusiya Məhkəməsi qeyd olunan qərarında açıq-aydın bir şəkildə CM-nin 213.1-ci maddəsi üzrə cinayət əməlinin törədilmiş olduğunun müəyyən edilməsi üçün təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində bilavasitə vergidən yayınmaya yönəlmiş qəsdin olmasını müəyyən etmişdir. Sözügedən maddənin rəsmi şərhində bildirilir ki, "həmin maddədə nəzərdə tutulan cinayətin tərkibi o halda yaranır ki, əməl qəsdən törədilir və vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydaları pozmaqla vergilərin ödənilməsindən yayınmaya yönəlmiş olur."

KM Qərarının davamında vergidən yayınmaya dair açıqlamanı təmin etmək üçün aşağıdakı misallar çəkilir:

- əldə olunan gəlirlər və vergitutma obyektləri barədə məlumatların vergi hesabatlarında qəsdən əks olunmaması;
- vergilərin hesablanması zamanı nəzərə alınan gəlirlərin həqiqi həcmi azaldılması;
- xərclərin (məsələn, vergitutmaya məruz qalan məcmu gəlirin müəyyənləşdirilməsi zamanı çıxılan xərclərin) şişirdilməsi.

Lakin praktikada vergi yoxlamaları nəticəsində vergi ödəyicilərinə hesablanmış vergilər çox vaxt vergi qanunvericiliyinin tam aydın olmaması və ya vergi orqanı ilə vergi ödəyicisinin eyni mövzuda fərqli yanaşmasının nəticəsində baş verir. Bu hallarda nə vergi ödəyicisinin, nə də vergi ödəyicisinin məsul şəxsinin (rəhbərin və ya baş mühasibin) cinayətin törədilməsində, yəni vergidən yayınma faktında qəsdinin olmasından söhbət gedə bilməz.

Bununla yanaşı, CM-nin 73-2-ci maddəsinə əsasən, vergidən yayınma əməli (əməlləri) törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Eyni vaxtda, Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin ("CPM") 40.4-cü maddəsinə əsasən, şəxsin iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün CM-nin 73-2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar müəyyən edildikdə təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmır və ya ona xitam verilir.

KM Qərarını və CPM-nin müvafiq müddəalarını təhlil etdikdə görünür ki, belə hallarda əslində cinayətin tərkibi (yəni qəsd formasında olan təqsirin müəyyən edilməməsi) əmələ gəlmədiyi üçün CPM-nin 39.1.2-ci (əməldə cinayət tərkibi olmadıqda) və ya 39.2-ci (şəxs barəsində başlanmış cinayət təqibinə həmçinin onun cinayət törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda və ya təqsirliliyi sübuta yetirilmədikdə) maddələrinə əsasən xitam verilə bilər. CPM-nin 40.4-cü maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad edilmə isə öz-özlüyündə məsuliyyətin yaranmış olmasını (hansı ki, qəsdin də müəyyən edilmiş olmasını ehtiva edir) əsas götürərək məsələyə yanaşıldığını göstərir. Bu yanaşma və praktika isə KM Qərarındakı şərhinə və vergi cinayətlərinin müəyyən edilməsi və araşdırılması ilə

bağlı aşağıda qeyd edəcəyimiz beynəlxalq təcrübəyə uyğun deyil.

Hazırkı vəziyyətdə qanunvericiliyin qeyd olunan maddələrinə əsasən, vergi yoxlaşmasının nəticəsində hesablanmış vergi öhdəlikləri vergi ödəyicisi tərəfindən ödənilmədiyi halda belə, vergi ödəyicisinin müvafiq məsul şəxsi (rəhbər, baş mühasib, maliyyə meneceri və d.) vergidən yayınma əməli törətmiş hesab edilir və yalnız vergi borcunun ödənilməsinə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Başqa sözlə, təqsirin dərəcəsi müəyyən edilmədən cinayət təqibinə ittihamedici əsaslarla xitam verilir. Vergi cinayətləri ilə mübarizənin aparılması ilə bağlı İƏİT-in və digər ölkələrin təcrübəsinə baxaraq bəzi tədbirləri nümunə olaraq gətirə bilərik. İƏİT-in “Vergi cinayətlərinə qarşı mübarizə: 10 global prinsip” Hesabatında “Vergi hüquqpozmalarının cinayət hesab edilməsinin təmin edilməsi” birinci prinsip kimi qeyd edilir. Əlavə olaraq qeyd olunur ki, vergi qanunvericiliyinin pozulmasının kriminallaşdırılmasının dəqiq üsulu bir yurisdiksiyadan digərinə fərqli olacaq, lakin hüquqi bazanın xüsusi təfərrüatları nə qədər fərqli olsa da, qanun cinayət hesab edilən vergi hüquqpozmalarını aydın şəkildə müəyyən etməlidir. Həmin Hesabatda qəsdən törədilmiş vergi pozuntuları arasında aşağıdakı nümunələr sadalanır:

- uçotun məhv edilməsi;
- maliyyə üstünlüyü əldə etmək üçün vergi qanunvericiliyinə qəsdən riayət edilməməsi;
- fırıldaqçılıq və ya qeyri-qanuni təcrübələrlə vergidən yayınma;
- saxta sənədlərdən, uydurma hesab-fakturalardan istifadə etməklə verginin qəsdən azaldılması;
- aldatma yolu ilə geri qaytarma / kredit əldə etmək və s.

Yuxarıda qeyd olunan misalları nəzərə alaraq aydın olur ki, hər bir vergi pozuntusu qəsdən törədilmiş əməl kimi qiymətləndirilə bilməz və nəticədə, cinayət tərkibini yarada bilməz. Hər bir yurisdiksiyanın xüsusi mədəniyyəti ehtiyaclarını, siyasətini əks etdirən və onunla qarşılıqlı əlaqədə olan fərqli hüquq sistemi var və İƏİT-in hesabatı da bunu bir daha qeyd edir ki, hər bir ölkə məsələyə yanaşma üsullarında azaddır. Nümunə üçün qeyd edək ki, ABŞ qanunlarına əsasən vergi cinayətlərinin törədilmiş sayılması üçün cinayət ittihamının irəli sürülməsi üçün qəsd tələb olunur, halbuki ehtiyatsızlıq, hətta kobud ehtiyatsızlıq cinayət təqibi üçün kifayət deyil. Başqa bir nümunə kimi göstərə bilərik ki, 1 yanvar 2023-cü ildən başlayaraq Rusiya Federasiyasında cinayət işi yalnız vergi orqanları (vergi müfəttişləri) tərəfindən göndərilmiş materiallar əsasında və yalnız vergi hüquq pozuntusunun törədilməsinə dair qərarın (məsuliyyətə cəlb edilmə barədə qərar) qüvvəyə mindiyi gündən 75 gün ərzində vergi ödəyicisi tərəfindən borcun tam ödənilməməsi halında açılır.

Tövsiyə:

Vergidən yayınma cinayətinin daha dəqiq müəyyən edilməsi və vergi hüquqpozmaları üzrə cinayət işinin başlanması və xitamı qaydalarının ətraflı tənzimlənməsi ilə vergidən yayınmada qəsdin müəyyən edilə bilməməsi halında

cinayət təqibinə CPM-nin 40.4-cü maddəsinə əsasən deyil, 39.1.2-ci (əməldə cinayət tərkibi olmadıqda) və ya 39.2-ci (şəxs barəsində başlanılmış cinayət təqibinə həmçinin onun cinayət törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda və ya təqsirliliyi sübuta yetirilmədikdə) maddələrində nəzərdə tutulmuş bəraətverici əsaslarla xitam verilməsini daha məqsədəuyğun hesab edirik.

5. “İkinci əl” bazarında mövcud olan vergi baryerləri

ƏDV üzrə

Hazırkı vergi qanunvericiliyinə əsasən, vergi ödəyicisi kimi vergi orqanında uçotda olmayan fiziki şəxslərdən alınan malların “ikinci əl bazarında” yenidən satışı zamanı əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ödəyiciləri tərəfindən ƏDV bütün satış qiymətinə tətbiq edilir.

Bu hal ƏDV ödəyicisi olan müəssisələr tərəfindən “ikinci əl” bazarında satılan malların qiymətini artırır və müəyyən sahələrdə (məs. avtomobillərin, mobil telefonların satışı) ədalətsiz rəqabətə səbəb olur və ya əhalidən alınıb sonradan yenidən əhaliyə satışı əsas götürən biznes modellərinin kommersiya baxımından həyata keçirilməsini çətinləşdirir və ya mümkünsüz edir.

Margin sxemi (“margine scheme”), Avropa İttifaqında “ikinci əl” mallara tətbiq olunan xüsusi ƏDV rejimidir. Bu sxemə əsasən, ƏDV yalnız satış qiyməti ilə alış qiyməti arasındakı fərq üzərində hesablanır. Qeyd etmək zəruridir ki, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) müvafiq tövsiyələrində də eyni mexanizm vurğulanır.

Mənfəət vergisi məqsədləri üçün gəlirdən çıxılan xərclərin məhdudlaşdırılması

Vergi Məcəlləsinin 109.8-ci maddəsinə əsasən, vergi ödəyicisi kimi vergi orqanında uçotda olmayan fiziki şəxslərdən alış aktı əsasında alınmış mallar üzrə gəlirdən çıxılan xərclərin yuxarı həddi vergi ödəyicisinin hər il üçün gəlirlərinin və xərclərinin ən yüksəyinin 2 faizi həddində məhdudlaşdırılır. Vergi Məcəlləsinin cari redaksiyasına əsasən elektron alış aktı vergi uçotda olmayan şəxslərdən mallar alındıqda tətbiq edilən sənəddir. Qeyd edilən məhdudiyyət nəticəsində, vergi ödəyicisi kimi vergi orqanında uçotda olmayan fiziki şəxslərdən böyük həcmdə alınan malları ikinci əl bazarında satan müəssisələr çəkilməmiş xərclərin əsas hissəsini mənfəət vergisi məqsədləri üçün gəlirdən çıxılan xərclərə aid edə bilmir.

Tövsiyə:

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Vergi Məcəlləsində aşağıdakı dəyişikliklərin edilməsini təklif edirik:

- 1) İkinci əl malların satışı zamanı ƏDV yalnız satış marjasına tətbiq edilsin (“margin scheme”).
- 2) Fiziki şəxslərdən alış aktı əsasında alınmış malların gəlirdən çıxılmasına tətbiq edilən 2% məhdudiyyət ləğv edilsin.

6. İşçi heyətinin təqdim edilməsi

İşçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətləri (“outstaffing” xidmətləri) göstərən şəxslər adətən həm işçilərlə, həm də müştəri və ya işəgötürənlə müqavilələr bağlayır. Bu müqavilələr əmək münasibətlərinin şərtlərini, o cümlədən, müddət, əməkhaqqı, müavinətlər, iş saatları və digər müvafiq müddəaları əks etdirir.

İşçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətləri göstərən şəxslər təqdim edilmiş işçilərin birbaşa işəgötürənləri olsa da, müştərinin (işçiləri qəbul edən şəxs) həmin işçilər qarşısında müəyyən hüquqi məsuliyyətləri və hüquqları ola bilir. Belə ki, müştərinin ona təqdim edilmiş işçilər qarşısında təhlükəsiz iş mühitinin təmin edilməsi, qüvvədə olan əmək və miqrasiya qanunvericiliyinə əməl olunmasının təmin edilməsi, işçilərə ədalətli və hörmətlə yanaşma kimi bir sıra öhdəlikləri mövcud olur.

Eyni zamanda, adətən təqdim edilən işçilərin gündəlik tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət, istiqamətləndirmə və göstərişlərin verilməsi işçiləri qəbul edən şəxs tərəfindən həyata keçirilir və müvafiq işçilər də öz iş nəticələrinə görə onları qəbul edən şəxs qarşısında məsuliyyət daşıyırlar. Bu cür hüquqi münasibətlər zəminində vergitutma məqsədləri üçün “formal işəgötürən”, “iqtisadi işəgötürən” və ya “real/faktiki işəgötürən” konsepsiyaları meydana çıxmışdır. Beynəlxalq vergitutma sahəsində tənzimləməni həyata keçirən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) Model Vergi Konvensiyası və ona şərhlərində, həmçinin müxtəlif nəşrlərində bu konsepsiyalarla rastlaşmaq mümkündür.

İƏİT-nin Model Vergi Konvensiyasının 15-ci maddəsinin şərhlərinə əsasən ölkələr arasında ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və vergitutma hüququnun müəyyənləşdirilməsi üçün aşağıdakı faktorlar nəzərə alınmaqla mahiyyətin formadan üstünlüyü prinsipinə əsasən işçilərin əmək fəaliyyətindən (müddətli işdən) vergitutma hüququ müvafiq işçilərlə əmək müqaviləsi bağlayan formal işəgötürənin rezidenti olduğu ölkəyə deyil, onların əməyini faktiki istifadə edən şəxs (işçiləri qəbul edən şəxs) fəaliyyətini həyata keçirdiyi ölkəyə verilir və əlavə olaraq bu işçilər tərəfindən göstərilən əmək fəaliyyəti işçiləri qəbul edən müəssisənin fəaliyyətinin tərkib hissəsini təşkil etdiyindən, onları göndərən müəssisə üçün digər ölkədə (işçilərin qəbul edildiyi ölkədə) daimi nümayəndəliyin yaranması ilə nəticələnir:

- işin necə yerinə yetirilməli olduğu barədə işçiyə göstəriş vermək səlahiyyəti;
- işin yerinə yetirildiyi yerə nəzarət etmək və məsuliyyət daşımaq;
- iş üçün lazım olan alətləri və materialları şəxs sərəncamına vermək;
- işçinin iş qrafikinə müəyyənləşdirilməsi səlahiyyəti və s.

Transmilli şirkətlərin və ya xarici şirkətlərin ölkəmizdə fəaliyyət göstərən törəmə müəssisələri və yaxud bölmələri qeyri-rezident şəxslərdən bu cür işçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətlər alırlar. Bu zaman bir sıra ziddiyyətli və beynəlxalq vergitutmanın hazırkı tendensiyasına uyğun olmayan hallar meydana gəlir.

İqtisadi mahiyyət etibarilə işçi qüvvəsini təmin edən qeyri-rezident göndərdiyi işçilərin real işəgötürəni olmasa da, habelə həmin işçilərin ölkə ərazisindəki

fəaliyyəti onları təmin edən qeyri-rezidentin ölkədəki sahibkarlıq fəaliyyətinin deyil, onları qəbul edən şəxsin sahibkarlıq fəaliyyətinin təcəssümü olsa da, mövcud vergi qanunvericiliyində “real işəgötürən” və ya “iqtisadi işəgötürən” konsepsiyalarının mövcud olmaması müvafiq əməliyyatların mahiyyəti üzrə dəyərləndirilməməsi ilə nəticələnir.

Belə ki, qeyd edilən konsepsiyaların mövcud olmaması işçi qüvvəsinin verilməsi xidməti üzrə göndərilən işçilərin Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyətinin onları göndərən qeyri-rezidentin Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyəti kimi qiymətləndirilərək Vergi Məcəlləsinin 19-cu maddəsində müəyyən edilən tənzimləmə ilə müvafiq qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəlik yaratması ilə nəticələnir. Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, işçi qüvvəsinin təmin edilməsi ilə bağlı bu cür əməliyyatlarda adətən təqdim edilən işçilərin əməkhaqları birbaşa deyil dolaylı şəkildə işçiləri qəbul edən şəxs tərəfindən ödənilir. Belə ki, ilk öncə işçiləri göndərən şəxs işçiləri qəbul edən şəxsin adından müvafiq işçilərin əməkhaqlarını ödəyir. Daha sonra isə ödənilmiş bu əməkhaqqı məbləğlərinin əvəzi işçiləri qəbul edən şəxs tərəfindən işçiləri göndərən tərəfə ödənilir. Beləliklə, işçiləri göndərən tərəf əməkhaqqı ödənilməsi üçün agent rolunu oynayır və əməkhaqqı xərcini faktiki olaraq işçiləri qəbul edən tərəf çəkir. İşçi qüvvəsinin təmin edilməsi müqavilələrində də, işçiləri göndərən şəxsə işçi qüvvəsinin tapılması və göndərilməsi üçün, həmçinin işçiləri qəbul edən şəxsin əvəzində işçilərə əməkhaqlarının hər ay ödənilməsi üçün müəyyən bir xidmət haqqı (komissiya) ödənilməsi nəzərdə tutulur. Təcrübədə vergi orqanı bu iki məbləği fərqləndirmədən ümumilikdə bütün ödəniş məbləğini işçiləri göndərən tərəfin xidmət haqqı kimi nəzərdən keçirir. Yuxarıdakı qeyd olunan müddəadan görüldüyü kimi, beynəlxalq vergitutma sahəsində istifadə olunan və İƏİT tərəfindən Model Vergi Konvensiyasının Kommentariyasında şərh edilən “formal/hüquqi işəgötürən” və “faktiki/iqtisadi işəgötürən” konsepsiyaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində də öz əksini tapır və praktikada geniş tətbiq olunur.

Tövsiyə:

Təqdirləyiqdir ki, mövcud Əmək Məcəlləsində son illərdə edilmiş dəyişikliklərlə bəzi münasibətlər formal sənədləşmə nəzərə alınmadan real mahiyyəti üzrə qiymətləndirilərək əmək münasibətləri kimi təsnifləşdirilir. Hesab edirik ki, bu tendensiyanın davamı olaraq, qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması və mövcud olan iqtisadi münasibətlərin vergi tənzimlənməsinin yaradılması məqsədi ilə:

- 1) Qüvvədə olan vergi qanunvericiliyinə “real işəgötürən” və ya “iqtisadi işəgötürən” konsepsiyalarının daxil edilməsi, onların meyarlarının müəyyənləşdirilməsi və bu meyarlara cavab verən münasibətlərdə vergilərin iqtisadi mahiyyəti üzrə tətbiq edilməsini nəzərdə tutan müddəaların əlavə edilməsini tövsiyə edirik;
- 2) Bu münasibətlər qeyri-rezidentin Azərbaycanda daimi nümayəndəliyinin yaranmasını şərtləndirən hallara aid edilməsin;
- 3) Qeyri-rezidentə müvafiq işçilərin əməkhaqlarının kompensasiya edilməsi

kimi həyata keçirilən ödənişlər Azərbaycan mənbəyindən gəlir, habelə hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə xarici subpodratçının Azərbaycan ərazisində karbohidrogen fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı xidmətlərdən əldə edilmiş gəlirləri kimi qiymətləndirilməsin və ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilməsin.

Bu münasibətlər mahiyyəti üzrə işçiləri qəbul edən müəssisədə əmək münasibətləri kimi qiymətləndirilərək və müvafiq ödənişlər muzzdlu işdən əldə edilmiş gəlirlərə münasibətdə mövcud qanunvericilikdə tətbiq edilən MÖMV, MDSSH, İSH və İTSH cəlb edilsin.

7. Qeyri-rezidentlərin vergiyə cəlb olunması

Qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasındakı daimi nümayəndəliklərinə aid edilməyən gəlirləri Vergi Məcəlləsinin 13.2.16-ci maddəsinə uyğun olaraq ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilir. Qeyd edilən maddə nəzərə alındıqda görünür ki, qeyri-rezidentlərin vergiyə cəlb olunması əsasən üç hallardan asılıdır:

- xidmətin faktiki yerinə yetirildiyi yer (maddələr 13.2.16.3, 13.2.16.17-1, 13.2.16.18);
- gəlirin növü (maddələr 13.2.16.4–13.2.16.14, 13.2.16.15–13.2.16.17);
- qeyri-rezidentin və ya qeyri-rezidentin bankının qeydiyyatda olduğu və ya yerləşdiyi yer (maddə 13.2.16.14-1).

Lakin qeyd olunmalıdır ki, bu maddələr vergi orqanları tərəfindən bir çox hallarda nəzərdə tutulduğu qaydada tətbiq edilmir və əsas mübahisələr Vergi Məcəlləsinin 13.2.16.18-ci maddəsinin tətbiqi ilə bağlı yaranır. Müzakirə olunan məsələnin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bəzi hallarda vergi orqanlarının qanunvericiliyin daha geniş ("all inclusive") şəkildə şərh edilməsi yanaşması nəticəsində müvafiq beynəlxalq praktika, daxili qanunvericilik müddəaları, eləcə də Azərbaycan ilə xarici dövlətlər arasında imzalanmış ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında sazişlərin müddəaları ilə ziddiyyət təşkil edən mövqelər ortaya çıxır. Bu isə, öz növbəsində, qeyri-rezidentlərin əldə etdikləri gəlirlərin Azərbaycanda vergiyə cəlb olunmasına və bəzi hallarda ikiqat vergitutma hallarının yaranmasına səbəb ola bilər.

Tövsiyə:

Məsələnin həlli məqsədilə Vergi Məcəlləsinin 13.2.16-cı maddəsinə aşağıdakı dəyişikliklərin və tədbirlərin tətbiq olunmasını təklif edirik:

- 1) Vergi Məcəlləsinin müxtəlif şərhələrə səbəb olan, lakin mahiyyət etibarilə mühüm əhəmiyyət kəsb etməyən 13.2.16.18-ci maddəni ləğv etmək.
- 2) "Digər gəlir" anlayışını Vergi Məcəlləsinə əlavə etmək.
- 3) Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyətlə bağlı olmayan gəlirləri bu maddənin əhatə dairəsindən çıxarmaq.

8. Dövlət Vergi Xidmətinin vergi öhdəliklərinin hesablanması ilə bağlı yanaşmalar üzrə informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi

Hazırda vergi ödəyicilərinə vergi normalarının tətbiqi ilə bağlı izahat almaq üçün bir sıra alətlər mövcuddur. Vergi Məcəlləsinin 15.1.2-ci maddəsinə əsasən, vergi ödəyicilərinin vergi qanunvericiliyinin tətbiqi barədə vergi orqanlarından yazılı izahat almaq hüququ vardır. Həmçinin, Vergi Məcəlləsinin 77-1-ci maddəsi vergi öhdəliyinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi (“advance tax ruling”) mexanizmini nəzərdə tutur və Dövlət Vergi Xidmətinin rəsmi internet səhifəsində fəaliyyət göstərən açıq sual-cavab bölməsi mövcuddur.

Mövcud alətlərin müsbət tərəfləri ilə yanaşı, onların tətbiqində bəzi praktiki çətinliklər də müşahidə olunur. Yazılı sorğular üzrə verilən cavablar müəyyən hallarda maliyyə sanksiyasından müdafiə vasitəsi kimi çıxış etsə də, oxşar situasiyalarda fərqli cavabların təqdim olunması tətbiqdə uyğunsuzluq yarada bilər. Açıq sual-cavab bölməsi şəffaflığın artırılmasına xidmət etsə də, hüquqi müdafiə mexanizmi statusuna malik deyil və vergi ödəyicisinin bu cavablara istinad etməsi bəzən kifayətli olmur. Vergi öhdəliyinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi barədə qərar isə mürəkkəb prosedurlarla müşayiət olunur və yalnız iri həcmli əməliyyatlara (minimum 10 milyon AZN) tətbiq edildiyindən, kiçik və orta sahibkarlar üçün əlçatan deyil.

Beləliklə, vergi ödəyicilərinin geniş bir hissəsi, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri, vergi münasibətlərində hüquqi müəyyənlik və ardıcılıq təmin edən çevik və səmərəli mexanizmlərdən kənar qalır.

Tövsiyə:

Həm vergi orqanları, həm də vergi ödəyiciləri üçün inzibati yükü azaltmaq, qanunun tətbiqində ardıcılığı təmin etmək və vergi yoxlamaları zamanı hüquqi müdafiə imkanlarını gücləndirmək üçün aşağıdakı addımların atılmasını məqsədəuyğun hesab edirik:

- Vergi Məcəlləsinə müvafiq dəyişiklik edilərək “Fərdi Vergi İzahedici Rəy” (“Private Letter Ruling – PLR”) mexanizminin tətbiqi;
- Vergi ödəyicilərinə planlaşdırılan və ya icra edilmiş əməliyyat üzrə rəsmi sorğu təqdim etmək imkanı verilməsi;
- Verilən cavabların anonimləşdirilmiş formada Dövlət Vergi Xidmətinin rəsmi internet səhifəsində dərc olunması və vahid açıq informasiya bazasının formalaşdırılması;

9. Emissiya gəlirlərinin vergiyə cəlb edilməsi

Hüquqi şəxs səhmlərini nominal dəyərindən yuxarı qiymətə emissiya etdikdə, nominal dəyərindən yuxarı olan məbləğ “emissiya gəliri” (“share premium”) kimi qeydə alınır və şirkətin kapitalının bir hissəsini təşkil edir. Səhmlərin bazar dəyəri bir sıra hallarda onların nominal dəyərindən yuxarı olduğu üçün səhmlərin premium ilə emissiyası geniş yayılmış praktikadır. Bu adətən ilkin kütləvi təklif (IPO) və ya birləşmə-satınalma (M&A) əməliyyatları zamanı yaranan bir haldır.

Son illər ölkədə birləşmə və satınalma bazarının da inkişaf etməsi məsələnin aktuallığını daha da artırmışdır.

Yalnız bir səhmdarı olan hüquqi şəxslərin səhmlərin nominal dəyərdə emissiyası səhmdarlıq strukturunda dəyişiklik yaratmadığından, bu proses daha çevik xarakter daşıyır. Lakin iki və ya daha çox səhmdarın iştirak etdiyi hallarda səhmlərin yalnız nominal dəyərdə emissiyası səhmdarların pay bölgüsü zamanı mövcud səhmdarın səhmlərinin real bazar dəyərini nəzərə almır. Buna görə də yeni qəbul edilən səhmdara verilən səhmlərin emissiya olunan zaman onlar premiumla emissiya olunur.

Hazırda qüvvədə olan Vergi Məcəlləsində “gəlir” anlayışının tərfi emissiya gəlirinin vergi tutulan obyektə aid edilib-edilməməsi məsələsində dəqiq yanaşma təqdim etmir. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (BMHS / IFRS) əsasən, gəlir aktivlərin artması və ya öhdəliklərin azalması kimi müəyyən olunur, lakin bu, sahibkarların kapital qoyuluşu və kapital dəyişiklikləri ilə bağlı olduqda istisna edilir. Emissiya gəliri səhmdarların əlavə kapital qoyuluşu kimi qiymətləndirilir və kapitalın tərkib hissəsi hesab edilir. Vergi qanunvericiliyində bu məsələnin aydın göstərilməməsi isə həm vergi ödəyiciləri, həm də vergi orqanları tərəfindən fərqli şərtlərə, qeyri-bərabər təcrübəyə və mübahisələrin yaranmasına yol açır.

Tövsiyə:

Məsələyə aydınlıq gətirilməsi, investisiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi və hüquqi müəyyənliyin təmin olunması məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini tövsiyə edirik:

- 1) Vergi Məcəlləsinə emissiya gəlirinin (“share premium”) mənfəət vergisinin obyektı olmadığı barədə dəqiq müddəə əlavə edilsin.
- 2) Açıq şəkildə təsbit edilsin ki, emissiya gəliri səhmdarların əlavə kapital qoyuluşu kimi qəbul olunur və gəlir anlayışına daxil edilmir.

10. İştirak paylarının təqdim edilməsi zamanı gəlir və zərərin bəyannamədə əks etdirilməsi

Vergi Məcəlləsinin 96.5 və 104.6-cı maddələrinə əsasən, iştirak paylarının və ya səhmlərin xalis aktivlərin mütənasib dəyərindən yuxarı və ya aşağı qiymətə təqdim edilməsi zamanı mənfəət (gəlir) vergisinə cəlb edilən gəlirin hesablanması nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, Vergi Məcəlləsinin 142 və 143-cü maddələrinə əsasən, aktivlərin təqdim edilməsindən yalnız gəlir deyil, həm də zərər yarana bilər.

Təcrübədə də iştirak paylarının və ya səhmlərin təqdim edilməsi bütün hallarda mənfəətlə nəticələnir və müəyyən hallarda zərər yaranır. Belə hallar, xüsusilə, hüquqi şəxsin xalis aktivlərinin dəyərinin azalması ilə bağlı baş verir. Lakin hazırda qüvvədə olan mənfəət (gəlir) vergisi bəyannaməsinin forması belə halların rəsmi şəkildə əks etdirilməsinə imkan vermir. Mövcud bəyannamə yalnız gəlirin tanınmasını nəzərdə tutur və nəticədə, vergi ödəyiciləri real maliyyə nəticələrini, o cümlədən, zərəri, bəyannamədə düzgün əks etdirə bilmirlər. Bu isə

həm hesabatlılığın şəffaflığını azaldır, həm də vergi ödəyicilərinin hüquqlarının tam təmin olunmasına mane olur.

Tövsiyə:

Problemin həlli, şəffaflığın artırılması və vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini tövsiyə edirik:

- 1) Mənfəət (gəlir) vergisi bəyannaməsinin müvafiq sətrlərində iştirak paylarının və səhmlərin təqdim edilməsi zamanı yaranan zərərin də əks etdirilməsinə imkan verilsin;
- 2) Mənfəət vergisi bəyannaməsində bu dəyişiklik 207.1-ci sətirdə;
- 3) Gəlir vergisinin bəyannaməsində isə 1206.1-ci sətirdə tətbiq edilsin.

11. Satışın təşviqi məqsədilə “promo” məhsullarının, həmçinin müxtəlif əmtəə nümunələrinin əvəzsiz olaraq təqdim edilməsi, endirim və müxtəlif satış kampaniyalarının həyata keçirilməsi zamanı yaranan vergi təsirləri

Bugünkü rəqabətli biznes mühitində müştərilərə promo məhsulları təqdim etmək, pulsuz nümunələr təklif etmək, endirimlər həyata keçirmək və müxtəlif məhsul tanıtım kampaniyaları satışın təşviqində önəmli marketinq taktikaları kimi çıxış edir. Bu taktikalardan səmərəli istifadə etməklə müəssisələr müştərilərlə əlaqələrini və bazar mövqelərini gücləndirirlər ki, bu da sonda onların satışlarının və gəlirlərinin artması ilə nəticələnir. Artan satış və gəlirlər isə yekunda müxtəlif vergi növləri üzrə vergitutma bazalarının həcmnin də artmasına səbəb olur. Eyni zamanda, bu tipli satış təşviqi texnikaları dolayısı ilə ölkədə sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətinin də inkişafına töhfə verir.

Vergi Məcəlləsinə əsasən vergilərin müəyyən edilməsinin və tutulmasının əsaslarından biri kimi də vergi sisteminin sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini təşviq etməsi qeyd edilir. Lakin bu cür satış təşviqi fəaliyyətlərinə münasibətdə mövcud vergi qanunvericiliyinin bəzi müddəaları sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini təşviq etmə baxımından bəzi hallarda yetərsiz qalır. Belə ki, promo məhsullarının, müxtəlif əmtəə nümunələrinin əvəzsiz və ya güzəştli/endirimli qiymətə təqdim edilməsi zamanı gəlir və ya mənfəət vergisi Vergi Məcəlləsinin 142-ci maddəsinə əsasən bu cür malların bazar qiyməti ilə onların vergi məqsədləri üçün formalaşan dəyəri arasındakı fərqdən hesablanır. Bundan başqa, ƏDV məqsədləri üçün də bu kimi təqdimetmələr Vergi Məcəlləsinin 159.4-cü maddəsinə əsasən vergitutma obyektini hesab edilməklə onların dəyərindən ƏDV hesablanır. Beləliklə, iqtisadi mahiyyət etibarilə vergi ödəyicilərinin marketinq xərcləri hesab edilən, özlüyündə heç bir gəlir elementi formalaşdırmayan satış təşviqi fəaliyyətləri vergitutma məqsədləri üçün bazar qiyməti əsasında süni gəlirin yaranması və bu gəlir üzərindən əlavə vergi hesablamalarına səbəb olur.

Belə əməliyyatların iqtisadi mahiyyətinin daha anlaşılqlı ifadəsi üçün bir müqayisə apardıqda görürük ki, vergi ödəyicisinin satış təşviqi fəaliyyəti çərçivəsində reklam xarakterli promo məhsullarını və əmtəə nümunələrini özü alıb müştərilərə pulsuz paylaşması əvəzinə həmin vergi ödəyicisi hər hansı üçüncü tərəflə müqavilə

bağlaya bilər. Bu halda həmin üçüncü tərəf müvafiq malları öz hesabına alıb sözügedən vergi ödəyicisinin müştərilərinə paylaya və sonda bunun üçün xidmət haqqı tətbiq edə bilərdi. Bu zaman vergi ödəyicisi üçüncü tərəfin tətbiq etdiyi xidmət haqqını hər hansı məhdudiyyət olmadan reklam (marketing) xərci kimi gəlirdən çıxmaq, üçüncü tərəf isə öz növbəsində mənfəət vergi bəyannaməsində həmin müvafiq xidmət haqqını gəlir kimi bəyan edib bu xidmətin göstərilməsi üçün sərf etdiyi reklam xarakterli malları material xərci kimi bəyan etmək hüququ olur. Belə olduqda hesab edirik ki, vergi ödəyicisinin müvafiq reklam xarakterli malları öz hesabına alıb müştərilərə pulsuz paylaşması ilə qeyd olunan halda üçüncü tərəfdən alınmış reklam (marketing) xidməti çərçivəsində həmin malların paylaşılması iqtisadi mahiyyətinə görə fərqlənmədiyindən bu iki hal fərqli vergi nəticələrinə səbəb olmamalıdır.

Tövsiyə:

Odur ki, vergi ödəyicilərinin reklam xarakterli malları müştərilərə pulsuz paylaşması vergi ödəyicilərinin satış ilə bağlı çəkdiyi material sərfi kimi qiymətləndirilməli və bu malların təqdim edilməsi mənfəət vergisi və ƏDV məqsədləri üçün hər hansı formada, gəlir elementi formalaşdırmamalıdır. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, belə satış təşviqi fəaliyyəti gəlirin artmasını hədəflədiyindən yekunda artan gəlir mənfəət vergisi və ƏDV-nin vergitutma bazasının həcmində artmasına səbəb olur. Bütün qeyd edilən faktorları nəzərə alaraq bəzi yurisdiksiyalar bu tipli satış təşviq fəaliyyətləri çərçivəsində əvəzsiz təqdim etməni tam və ya qismən mənfəət vergisi və ƏDV-dən azad edirlər. Məsələn: Qazaxıstan, Polşa, Böyük Britaniya, Rusiya və s.

Satışın təşviqi fəaliyyətlərinin iqtisadi mahiyyətini nəzərə alaraq yuxarıda haqqında bəhs edilən təqdim etmələr və endirimlər zamanı vergilərin real göstəricilər əsasında hesablanmasını tövsiyə edirik. Belə ki:

- Mənfəət vergisi məqsədləri üçün əvəzsiz və ya güzəştli qiymətə təqdim edilən mallara münasibətdə bazar qiyməti əsasında əlavə gəlir elementinin formalaşdırılmamalı və müvafiq malların Vergi Məcəlləsinin 143-cü maddəsinə əsasən formalaşan dəyəri vergitutulan gəlirlərdən marketing xərcləri və ya təqdim edilən malların dəyəri kimi çıxılmalıdır.
- ƏDV məqsədləri üçün, müvafiq malların əvəzsiz təqdim edilməsi vergitutma obyektinə daxil edilməməli, güzəştli qiymətə təqdim edilmə zamanı isə ƏDV faktiki satış qiymətinə tətbiq edilməlidir.
- Xarici ölkələrin təcrübələrini təhlil edərək müxtəlif növ endirimlər ilə bağlı, vergitutma bazasının müəyyən edilməsi, sənədləşmə forma və qaydaları da daxil olmaqla xüsusi vergi tənzimləmələrini nəzərdə tutan müddəalar vergi qanunvericiliyinə daxil edilməlidir.

12. Həcm əsaslı ticarət bonusları

Bir çox müəssisələrdə müştərilərin müəyyən dövr ərzində razılaşdırılmış alış həcminə çatdıqları halda, onlara bonus və ya endirim təqdim edilməsi praktikası

mövcuddür. Bu yanaşma “topdansatış endirimi”nin bir forması kimi qiymətləndirilir və satış həcmlərinin artırılmasına, habelə müştərilərlə uzunmüddətli əməkdaşlıq münasibətlərinin gücləndirilməsinə xidmət edir.

Hazırda belə bonus və endirimlərin sənədləşdirilməsi iki əsas üsulla həyata keçirilir:

- əvvəlki satışlara düzəlişlərin aparılması yolu ilə,
- və ya müqavilədə əvvəlcədən razılaşdırılmış birbaşa bonus ödənişləri vasitəsilə.

Birinci üsul (satışa düzəlişlər) çoxsaylı qaimə-faktura və elektron qaimə-faktura mövcud olduqda həm satıcı, həm də müştəri üçün ciddi inzibati çətinliklər yaradır. İkinci üsul isə (birbaşa bonus ödənişləri) vergi baxımından satıcı üçün problemli olur, çünki bu ödənişlər bonusu təqdim edən şəxs tərəfindən (satıcı) çox vaxt nə gəlirin azaldılması, nə də çıxılan xərc kimi qəbul edilmir. Eyni zamanda, müştəri üçün bu bonuslar vergiyə cəlb olunan gəlir kimi tanınır. Bu isə eyni iqtisadi məbləğin faktiki olaraq ikiqat vergiyə cəlb edilməsinə gətirib çıxarır.

Beləliklə, iqtisadi mahiyyəti eyni olan bonus ödənişlərinə ödəniş edən üçün və ödənişi alan üçün fərqli vergi yanaşması göstərilməsi, uçot reallığı ilə vergi qaydaları arasında uyğunsuzluq yaradır, müəssisələr üçün qeyri-müəyyənlik və əlavə inzibati yük formalaşdırır.

Tövsiyə:

Problemin həlli, vahid vergi yanaşmasının təmin olunması və ədalətli vergitutmanın dəstəklənməsi məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi tövsiyə olunur:

- 1) Təchizatçı tərəfindən ödənilən bonusların çıxılan xərc kimi tanınması;
- 2) Müştəri üçün bu bonusların vergiyə cəlb olunan gəlir kimi qəbul olunması;
- 3) Bu ödənişlər üzrə ƏDV-nin vergi tutma bazası mövcud olmadığından, belə ödənişlər üzrə elektron qaimə-fakturaların verilməsinin tələb olunmaması.

13. Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə vergitutma bazası

Vergi və maliyyə uçotu arasında mövcud olan ciddi fərqlər səbəbindən müəssisələr gəlir və xərclərini həm vergi, həm də mühasibat uçotu məqsədləri üçün ayrı-ayrılıqda, fərqli qaydalar əsasında hesablamaq məcburiyyətində qalırlar. Bu isə əməl etmə xərclərini və inzibati yükü əhəmiyyətli dərəcədə artırır, əlavə çətinliklər yaradır və resursların səmərəli istifadəsinə mane olur.

Bu vəziyyətin aradan qaldırılması üçün hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinin hesablanması maliyyə uçotu məlumatlarının, xüsusilə də Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının (BMHS/IFRS) əsas kimi qəbul edilməsi məqsəduyğun ola bilər. Belə yanaşma vergi və maliyyə uçotu arasında uyğunluq yaradaraq təkrarlanan hesablama zərurətini aradan qaldırır və əməl etmə proseslərini xeyli sadələşdirir.

Eyni zamanda başa düşüləndir ki, vergi və maliyyə uçotu arasında müəyyən fərqlərin mövcudluğu obyektiv səbəblərdən labüddür. Buna görə də təklif edirik

ki, maliyyə hesabatlarında tanınan gəlirlər üzərində yalnız zəruri vergi düzəlişləri aparılmaqla vergitutma bazası müəyyən edilsin. Məsələn:

- maliyyə hesabatında əks olunan, lakin vergiyə cəlb olunmayan gəlirlər;
- vergi və mühasibat uçotunda amortizasiya qaydaları arasındakı fərqlər;
- maliyyə hesabatlarında əks olunan, lakin vergi məqsədləri ilə gəlirdən çıxılmasına yol verilməyən xərclər;
- gəlir və xərclərin tanınma vaxtına dair fərqlər və s.

Qeyd olunan yanaşma bir çox ölkələrdə geniş yayılmış və uğurla tətbiq olunmuşdur. Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin təcrübəsi göstərir ki, bu model əməl etmə xərclərini və inzibati yükü azaltmaqla yanaşı, şəffaflığı artırır və müəssisələrin hesabatlılıq səviyyəsini gücləndirir.

Tövsiyə:

Əməl etmə xərclərinin və inzibati yükün azaldılması, şəffaflığın artırılması, maliyyə hesabatlarının strateji əhəmiyyətinin ön plana çəkilməsi və beynəlxalq investorlar üçün daha cəlbedici mühitin formalaşdırılması məqsədilə, Azərbaycanda mənfəət vergisi üzrə vergitutma bazasının müəyyən edilməsində yalnız zəruri vergi düzəlişlərinin tətbiqindən sonra maliyyə hesabatlarında əks olunan gəlir və zərərin əsas götürülməsi təklif olunur.

B. GÖMRÜK MƏSƏLƏLƏRİ

1. İdxal-ixrac əməliyyatları ilə bağlı məsələlər

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 1.0.12-ci maddəsinə əsasən malların gömrük dəyəri “Gömrük tarifi haqqında” Qanuna uyğun olaraq müəyyənləşdirilir. “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 7.1-ci maddəsinə əsasən malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi (gömrük dəyərləndirilməsi) sistemi beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş ümumi prinsiplərə (1994-cü il Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) VII maddəsinə, GATT-ın VII maddəsinin tətbiq edilməsinə dair Razılışmaya və onun əlavələrinə) əsaslanır və gömrük ərazisinə gətirilən mallara şamil edilir. Həmçinin, həmin Qanuna edilmiş 27 dekabr 2022-ci il tarixli 775-VIQD nömrəli dəyişikliyə əsasən 7.4-cü bənd əlavə olunmuşdur.

Yeni əlavə olunmuş bəndə görə malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sadə və ədalətli meyarlara əsaslanmalı və gömrük dəyərləndirilməsinin prosedurları malların təchizat mənbələrindən asılı olaraq fərqlənməməlidir. Həmçinin, Qanuna yeni əlavə edilmiş 12.4-cü bəndə əsasən, gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının tətbiqinə dair qaydalar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

Eyni zamanda, gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi həmin Qanunun 13-cü maddəsinin tələblərinə əsasən həyata keçirilir. Belə ki, malların gömrük dəyəri sövdələşmə qiyməti üsulu ilə hesablanmalı və malların alış qiymətinə müəyyən əlavələr və çıxılmalar tətbiq edilərək müəyyən edilməlidir. Yalnız sövdələşmə üsulunun tətbiqi mümkün olmadıqda, digər üsullardan biri tətbiq edilə bilər. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında neft və əsasən qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlər ölkəyə kommertiya məqsədi ilə idxal etdiyi malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı, gömrük nümayəndələri tərəfindən idxal olunan malın dəyərinin süni şəkildə qaldırılması halları ilə rastlaşırlar. Belə hallarda bir qayda olaraq, malları idxal edən tərəfin malların faktiki alqı-satqı sənədlərini təqdim etməsinə baxmayaraq, gömrük orqanları əməkdaşlarının tələbi öz qüvvəsində qalır və nəticə etibarilə, yük sahibi nəqliyyat vasitəsinin saxlanması kimi əlavə xərclərin qarşısını almaq üçün, gömrük nümayəndəsinin şərtləri ilə razılışmalı olur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, gömrük əməliyyatlarının bu şəkildə aparılması iqtisadiyyatın digər sahələrinə də mənfi təsir göstərir. Gömrük dəyərinin və ona tətbiq olunan rüsumların yüksək olması xaricdən malları idxal edən sahibkarları qiymətləri artırmağa vadar edir və süni qiymət artımına səbəb olur. Gömrük dəyərinin bu cür artırılması vergi ödəyicisi ilə gömrük orqanı arasında mübahisələrə səbəb olur ki, bu da biznesin çevikliyi aşağı salır və idxalçı üçün əlavə saxlanma xərclərinin yaranmasına səbəb olur. Bir sıra hallarda, gömrük orqanlarının əməkdaşları idxal zamanı tətbiq edilən gömrük dəyərini, artıq eyni adlı malın həmin qiymətlə gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçdiyi və heç bir halda daha aşağı qiymətlə rəsmiləşdirilməyəcəyi ilə əsaslandırırlar. Aydın ki, belə

tələb qanununun tələblərinə ziddir və biznes üçün əlavə xərc yaratmağa səbəb ola bilməz.

Bunu da vurğulamağı vacib hesab edirik ki, yükün ölkəyə gətirilməsindən öncə hesablanan rüsum və vergilərin məbləği ilə yük gəldikdən sonra ödənilməsi tələb olunan məbləğ arasında fərqlərin yaranması biznes mühitinin proqnozlaşdırıla bilən olmasına ciddi əngəl yaradır.

Eyni zamanda, qeyd edilməlidir ki, şəffaf formada fəaliyyət göstərən biznes üçün idxal qiymətlərinin aşağı göstərilməsi iqtisadi baxımdan maraqlı deyil. Çünki, əvvəla idxalda ödənilən ƏDV məbləği vergi qanunvericiliyinə əsasən əvəzləşdirilən ƏDV-dir və bu, biznes üçün sadəcə pul vəsaitlərin müvəqqəti olaraq azalması, sonradan isə bərpası deməkdir. İdxal rüsumlarına gəldikdə isə, qeyd olunmalıdır ki, rüsumların tətbiq edilən dərəcəsi (0%, 5%, 10% və 15%) yekunda qiymət fərqiindən ödənilən mənfəət vergisi dərəcəsi ilə müqayisədə xeyli aşağıdır və təbii ki, şəffaf fəaliyyət göstərən biznes üçün idxalda qiymətləri aşağı göstərmək məntiqli olmazdı.

Hesab edirik ki, bu kimi hallar Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqları ilə ziddiyyət təşkil edir. İlk növbədə, ölkəyə idxal edilən malların yüksək vergi və rüsumlara cəlb edilməsi ölkə daxilində qiymətlərin süni şəkildə artmasına səbəb olur və beləliklə də istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən biznesin rəqabətədavamlılığı ciddi surətdə zəifləyir. Digər tərəfdən, aydındır ki, investisiya mühitinin sağlamlığı biznesin proqnozlaşdırıla bilən olması ilə ciddi bağlıdır. İdxal zamanı ortaya çıxan əlavə ödəniş proqnozlaşdırılmayan xərclərə aiddir və düşünürük ki, investisiya mühitinin cəlbediciliyinə kölgə salır.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac əməliyyatları ilə məşğul olan şirkətlər üçün müvafiq iqtisadi mühitin yaradılması, idxal edilən mallara tətbiq edilən vergi və rüsumların şəffaf surətdə qabaqcadan müəyyən edilə bilinməsini və ölkədaxili istehsalın rəqabətədavamlılığını təmin etmək üçün tövsiyə edirik ki:

- 1) “Gömrük tarifi haqqında” Qanunda nəzərdə tutulan müddəalara – sövdələşmə üsulundan başqa digər üsulların yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda tətbiq edilməsinə ciddi riayət edilməsi üçün nəzarət tədbirləri gücləndirilsin;
- 2) Yeni hazırlanan malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının tətbiqinə dair qaydalarda malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı (gömrük dəyərləndirilməsi), xüsusən də alıcı ilə satıcı əlaqəli şəxslər olduğu halda beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş ümumi prinsiplər (1994-cü il Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) VII maddəsi, GATT-ın VII maddəsinin tətbiq edilməsinə dair Razılaşma və onun əlavələri), həmçinin GATT-ın VII maddəsinin tətbiqi ilə bağlı Ümumdünya Ticarət Təşkilatının mövcud təcrübəsi, tövsiyələri və şərtləri öz əksini tapsın və gömrük orqanları tərəfindən geniş tətbiq edilsin;

- 3) Əlavə olaraq, malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı, xüsusən də alıcı ilə satıcı əlaqəli şəxslər olduğu halda Ümumdünya Ticarət Təşkilatının mövcud təcrübəsi, tövsiyələri müvafiq məsələləri tənzimləmədiyi halda, Avropa İttifaqının və Amerika Birləşmiş Ştatlarının gömrük qanunvericiliyi sahəsində mövcud təcrübənin tətbiqi də mümkün olsun.

Hesab edirik ki, yuxarıda təklif etdiyimiz məsələlərin tətbiqi gömrük nəzarətinin təkmilləşdirilməsi və idxalçıların maraqlarının təmin edilməsi üçün faydalı ola bilər. Biz inanırıq ki, gömrük inzibatçılığının daha da təkmilləşdirilməsi biznesin inkişafını stimullaşdırmaqla yanaşı, ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatına öz müsbət töhfəsini verəcək.

2. Gömrük Məcəlləsinə və gömrük sahəsini tənzimləyən digər normativ aktlara təklif olunan dəyişikliklər

Biznes mühitinə mənfi təsirlərin azaldılması və investisiya mühitinin gücləndirilməsi məqsədilə aşağıdakı prinsip və istiqamətlərin Məcəllədə əks olunması zəruridir:

2.1. İdxal və ixrac vergilərindən azadolma sertifikatlarının verilməsi

Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlərin Azərbaycan Respublikası İdxal-İxrac Rüsumları və Vergiləri haqqında Protokollarında nəzərdə tutulan idxal və ixrac vergilərindən azadolma sertifikatları həmin sazişlərin iştirakçıları və bütövlükdə neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün mühüm imtiyazlardan biridir. Mövcud təcrübədə bu sertifikatların verilməsinə dair yazılı və aydın qaydaların olmaması prosesin ləngiməsinə, tələblərdə uyğunsuzluğa, qeyri-müəyyənliklərə və subyektiv yanaşmalara səbəb olur.

Tövsiyə:

Sertifikatların verilməsi üzrə yazılı və detallı prosedurlar hazırlanmalı, təqdim ediləcək sənədlər və onların formaları, malların siyahısının tərtib edilməsi, mövcud sertifikatlara yeni malların əlavə olunması və əlavə sazişlərin ("call-off"ların) daxil edilməsi qaydaları aydın şəkildə müəyyən edilməlidir.

2.2. Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlər üzrə ötürmə və sərəncam hüquqları

Protokollarda mallar üzərində ötürmə və sərəncam hüquqlarının verilməsi qaydaları müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı, müvəqqəti idxal və son istifadə xüsusi gömrük prosedurlarında da prosedur sahiblərinin dəyişdirilməsi nəzərdə tutulur.

Təcrübədə isə belə malların bir sazişdən digərinə, yaxud eyni saziş çərçivəsində bir podratçıdan digərinə ötürülməsinə icazə verilmir.

Tövsiyə:

Müvafiq qaydalara riayət edilməklə müvəqqəti idxal və ya son istifadə proseduru

altında idxal olunmuş malların ötürülməsinə icazə verilməli, gömrük orqanları tərəfindən süni maneələr yaradılmamalıdır.

2.3. Müvəqqəti idxalla bağlı məsələlər

Müvəqqəti idxalın müddəti və uzadılması ilə bağlı tətbiq edilən təcrübədə son dövrdə dəyişikliklər müşahidə olunur. Qanunvericilikdə “istisna hallar” anlayışı qeyd edilsə də, onların tam siyahısı mövcud deyil.

Məsələn, neft-qaz sənayesində dənizdə quraşdırılan avadanlıqlar, nüvə kimyası ilə bağlı avadanlıqlar istisna hallar kimi qanunvericilikdə ayrıca göstərməlidir.

Bundan başqa, Nazirlər Kabinetinin 2 sentyabr 2013-cü il tarixli qərarı ilə təsdiq olunmuş Qaydaların bəzi müddələrinin gömrük orqanları tərəfindən şərhli nəticəsində müvəqqəti idxalın ilk ili ərzində qismən azadolma düzgün tətbiq edilmir. Halbuki Qaydaların 7.4-cü bəndinə əsasən qismən azadolma yalnız birinci ilin bitdiyi tarixdən və ya müddətin uzadıldığı andan etibarən həyata keçirilməlidir.

Tövsiyə:

Müvəqqəti idxal zamanı tam azadolma “Malların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi” Qaydalarının 7.3 və 7.4-cü bəndlərinə uyğun tətbiq olunmalı, qismən azadolma isə yalnız birinci ilin bitməsindən və ya müddətin uzadılmasından sonra hesablanmalıdır.

2.4. Gömrük bəyannamələrinə sonradan düzəlişlərin edilməsi

Mövcud qanunvericiliyə görə, yalnız müəyyən hallarda mallar buraxıldıqdan sonra gömrük bəyannaməsinə düzəlişlər mümkündür (məsələn, şərti buraxılmış malların başqa məqsədlə istifadəsi və ya malların gömrük zonasını tərk etməməsi hallarında).

Təcrübədə isə digər hallarda, məsələn, royalti məbləğinin sonradan dəqiqləşdirilməsi və ya texniki səbəblərdən yaranan səhvlərin düzəldilməsi zərurəti yaranır.

Tövsiyə:

- 1) Qanunvericilikdə gömrük dəyərində təsir edən hallar (royalti ödənişləri və s.) nəzərə alınmaqla, sanksiya və cərimələr tətbiq edilmədən düzəlişlərə icazə verilməlidir.
- 2) İlkin bəyannamənin ləğvinə ehtiyac olmadan digər məlumatların (məsələn, gömrük postları ilə bağlı) düzəldilməsi mümkün olmalıdır.
- 3) Bu məqsədlə sadələşdirilmiş prosedur tətbiq edilməlidir:
  - düzəliş sorğusu ilkin bəyannaməni qəbul etmiş gömrük orqanına təqdim olunur;
  - düzəliş tələbi aydın şəkildə göstərilir;
  - gömrük orqanı təsdiqdən sonra bəyannaməni yeniləyir;
  - prosedur ləğv və ya yeni bəyannamə tərtibi ilə müqayisədə daha qısa müddətdə başa çatdırılır.

XII TIKINTI
İŞÇİ
QRUPU

İlk öncə qeyd etmək lazımdır ki, son illər ölkədə tikinti sahəsində xeyli təqdirəlayiq irəliləyişlər baş vermişdir. Misal üçün: Qarabağ iqtisadi zonasında, işğaldan azad edilən ərazilərə işləmək üçün daxil olan işçilərin icazələrinin alınması üzrə yaradılan platformanın funksionallığı təkmilləşdirilmiş və bu, orada fəaliyyət göstərən tikinti şirkətlərinin işinə insan resursları aspektindən xeyli yardımçı olmuşdur.

Lakin eyni zamanda tikinti sektorunda aşağıda qeyd olunan müvafiq çətinliklər qalmaqdadır.

1. Layihələrin gecikmə riskləri

Tikinti şirkətləri ölkənin müxtəlif şəhər və regionlarında tikinti fəaliyyətləri həyata keçirərkən layihələrin vaxtında təhvil verilməsi məsələsi ilə əlaqədar bəzən qeyri-təbii səbəblərdən gecikmə riski yaranır və ya gecikmələr baş verir. Şirkətlər çoxsaylı müxtəlif təyinatlı layihələr icra edir və bəzən dövlət əhəmiyyətli layihələrin başa çatma müddətləri çox qısa təyin edilir. Layihələrin planlaşdırılması və icrası zamanı potensial gecikmə riskləri qiymətləndirilir və bununla əlaqədar zəruri tədbirlər görülür. Lakin yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bəzi hallarda qeyri-təbii səbəblərdən gözlənilməz gecikmələr yaşanır. Tikinti icazələri, torpaq təyinatının dəyişdirilməsi və qeydiyyat prosedurlarının səmərəli təşkil olunması əmlak bazarının düzgün fəaliyyət göstərməsinə kömək edir. Tikinti layihələrinin təhvil müddətinin uzanmasının səbəblərindən biri kimi dövlət orqanları tərəfindən tikinti ilə bağlı sənədləşmə işlərinin gecikməsini göstərmək olar. Aşağıda müvafiq sənədləşmə işlərinin siyahısı təqdim olunur:

1. Texniki şərtlər (Azərsu, Azərişiq, Azəriqaz)
2. Şəhərsalma əsaslandırılmasının təsdiqi
3. Memarlıq uyğunluğu barədə rəy
4. Tikintiyə icazə (ekologiya, gigiyena, FHN, şəhərsalma, texniki şərtlər, yanğın təhlükəsizliyi üzrə məsul qurumlar tərəfindən həyata keçirilir)
5. İstismar prosesi ekspertizası (ekologiya, gigiyena, FHN, şəhərsalma, texniki şərtlər, yanğın təhlükəsizliyi üzrə məsul qurumlar tərəfindən həyata keçirilir)

Yuxarıda qeyd edilən siyahı tam deyil və tikinti prosesi boyunca da müvafiq dövlət orqanları ilə sənədləşmə işləri davam etdirilir. Bu sənədləşmə işlərinin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan müddətlər tez-tez ötürülür və layihələrin gecikməsinə səbəb olur. Məsələn, "Azərsu" ASC-dən texniki şərtin alınması üçün sənədlərin baxılması 3 iş günü, təsdiqi isə 10 iş günü çəkirə, Nazirlər Kabinetinin 315 nömrəli qərarına əsasən, "Azərişiq" ASC üçün bu müddət 7 (yeddi) gündən gec olmayaraq müəyyən edilir. Dövlət orqanlarının müxtəlif ərazilərdə yerləşməsi, müraciətlərin çoxluğu və fərqli normativ müddətlərin təyin edilməsi, layihələrin gecikməsinə gətirib çıxarır.

Bu vəziyyət hüquqi şəxslərin dövlət orqanlarına müraciət etməsi üçün daha çox vaxt və resurs sərf etməsinə səbəb olur, nəticədə, tikinti layihələri gözlənilməz şəkildə gecikir.

Tövsiyə:

Yuxarıda sadalanan problemlərin həllinə nail olmaq üçün, özəl sektor tərəfindən aparılan tikinti işləri zamanı sənədləşmə prosesinin sadələşdirilməsi məqsədilə ASAN xidmət modelinin tətbiqi təklif olunur. Hesab edirik ki, mövcud olan “bir pəncərə” sistemi ASAN Xidmət orqanının nəzarətinə verilib, mövcud ASAN model üzrə təyin olunmalıdır.

Təklif etdiyimiz prosedur aşağıdakı kimidir:

Tikinti işlərinə başlamazdan öncə tələb olunan bütün sənədlər özəl şirkət nümayəndəsi tərəfindən müvafiq dövlət orqanına bir qovluq şəklində (elektron formatda edilməsi məqsəduyğundur) təqdim edilir. “Bir pəncərə” sistemində çalışan əməkdaş əvvəlcədən təyin olunmuş sənəd siyahısına əsaslanaraq, bütün sənədlərin tamlığını yerində yoxlayır, qəbulu təsdiqləyir və həmin qovluğu seriya nömrəsi ilə reyestrə salır.

Sənədlər qəbul edildikdən sonra dövlət orqanı mümkün olan ən qısa müddət ərzində sənədləri yoxlayaraq, müvafiq qərar qəbul edir – ya təsdiq edir, ya da imtina səbəblərini rəsmi olaraq bildirir. Bu sistem sənədləşmə prosesinin səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, dövlət orqanları ilə əlaqələrdə şəffaflığı təmin edəcək və layihələrin vaxtında təhvil verilməsinə yardım edəcək.

2. İlk qeydiyyat və ipotekaların verilməsi

Tikinti layihələrinin aparılması zamanı, özəl sektorun maliyyə itkilərinə gətirib çıxaran bir çox hallar yaşanır. Əmlakın tikintisi başa çatmazdan öncə ilkin qeydiyyatın və çıxarışın olmaması əmlakın ipoteka ilə satışını mümkünsüz edir. Qanunvericilikdə və mövcud inzibati praktikada tikintisi başa çatmayan çoxmənzilli tikililərdə olan daşınmaz əmlakın alqı-satqısı zamanı alıcıların hüquqlarının qorunması baxımından çatışmazlıqlar mövcuddur. Bu çatışmazlıqlar bəzi hallarda faktiki mülkiyyət hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasına, tikinti şirkətləri tərəfindən sui-istifadələrə yol verilməsinə, xüsusilə bir mənzilin bir neçə nəfərə satılmasına, eyni zamanda vergidən yayınma hallarına şərait yaradır.

Ölkəmizdə son dövrlərdə dövlət xidmətlərinin elektronlaşdırılması istiqamətində bir çox işlər görülmüş, dövlət orqanlarının informasiya sistemləri təkmilləşdirilmiş, inteqrasiya edilmiş, vətəndaş məmnunluğu artırılmış, korrupsiya və sui-istifadə halları kəskin azalmışdır. Bu prosesin davamı olaraq, 2017-ci ildə bir mənzilin bir neçə nəfərə satılması problemi ilə bağlı yeni “təminat qeydi” anlayışı formalaşdırılmışdır. Lakin, bu günədək təcrübədə bununla bağlı işlək mexanizm mövcud deyil. Hazırda ölkəmizdə bir mənzilin bir neçə nəfərə satılması daşınmaz əmlak sahəsində vətəndaşlarımızı narahat edən başlıca problemlərdən biri olaraq qalır. 2022-ci il 4 aprel tarixində “Korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə dair 2022–2026-cı illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı imzalanmışdır. Həmin Sərəncamın 1.8-ci bəndində İqtisadiyyat Nazirliyinə tikilməkdə olan və ya tikilmiş və istismara qəbul edilməmiş çoxmənzilli binalarda mənzillərə dair verilmiş hüquq müəyyənedici sənədlərin vahid informasiya bazasının yaradılması, bu istiqamətdə daşınmaz əmlakın təminat qeydinin aparılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi tapşırığı verilmişdir.

Tövsiyə:

Daşınmaz əmlak tikintisi aparan şirkət, tikintiyə icazə sənədi, tikinti baş planı, mərtəbə və mənzil planları barədə məlumatları satış prosesinə başlamadan öncə müvafiq dövlət reyestrinə təqdim etməli, həmin reyestrdə bütün mənzillər barəsində şirkətin adına mülkiyyət hüququ barədə qeydiyyat aparılmalıdır.

Təminat qeydi aparılması və tikinti aparan şirkətin öhdəliklərinin gələcəkdə tam şəkildə icrasını təmin etmək üçün görülməli tikinti işlərinin təxmini qiymətləndirilməsi aparılmaqla, banklar tərəfindən şirkətin öz öhdəliyini icra edəcəyinə dair maliyyə təminatı verilir. Bu mexanizm tikinti aparan şirkətin adına təminat qeydiyyat aparılması və tikinti şirkəti tərəfindən satış məqsədilə yeni inşa olunan mənzillərin gələcək mülkiyyətçisinə sui-istifadə halına yol verilmədən ötürülməsi üçün bir əsasdır. Belə maliyyə təminatı verilərkən, tikinti aparacaq şirkətin nüfuzu, bu sahədə iş təcrübəsi, indiyədək həyata keçirdiyi layihələr və digər buna oxşar meyarlar əsas götürülür.

Satış zamanı daşınmaz əmlak barəsində alqı-satqı müqaviləsi yalnız notariusun iştirakı ilə bağlanır. Alqı-satqı müqaviləsində bank tərəfindən verilən təminat barədə xüsusi qeyd aparılır. Bu qeyd alıcının gələcəkdə mülkiyyət hüquqlarının təminat altına alındığını bir daha təsdiq edir.

Müqavilə notariat tərəfindən təsdiq edilməklə, əmlak barəsində olan məlumatların, hüquq və öhdəliklərin yoxlanılması (girovda olub-olmaması) və təminat qeydiyyatının aparılması üçün ilk öncə daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinə göndərilir (həm kağız daşıyıcıda, həm də elektron qaydada). Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri tərəfindən müqavilədə əmlak barəsində məlumatlar yoxlandıqdan sonra dövlət reyestrində təminat qeydi aparılır. Alıcı tərəfindən əmlakın dəyərinin ödənilməsi və vergi ilə bağlı öhdəliklərin tam icra olunması barədə sənədlər notariusu təqdim olunur.

Əmlakı satan şəxs və ya tikinti aparan şirkət eyni zamanda ödənişin onun hesabına daxil olması barədə sənədi notariusu təqdim edir. Bununla bağlı qanunvericilikdə müddət müəyyən edilməlidir. Beynəlxalq təcrübədə ağılabatan müddət kimi 14 gün müəyyənləşdirilmişdir, lakin müqavilədə bu müddət ayrıca razılaşıdırıla bilər. Yəni müqavilədə xüsusi razılıq yoxdursa, satıcı müqavilədə razılaşıdırılan məbləğin onun hesabına köçürüldüyü barədə sənədi, yaxud alternativ hesablaşma qaydası barədə məlumatı 14 gün ərzində notariusu təqdim etməlidir.

Notarius ilkin qeydiyyatın ləğv edilməsi və əmlakın yeni mülkiyyətçisi barədə qeydiyyat aparılması üçün daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinə müraciət edir. Bundan sonra əmlak üzərində sahiblik, istifadə, sərəncam vermək və əmlakla bağlı digər bütün hüquq və öhdəliklər alıcıya keçir.

Qeyd edək ki, beynəlxalq təcrübədə, alqı-satqı prosesində iştirak edən tərəflərin hüquqlarının qorunması, sui-istifadə hallarının qarşısının alınması, əmlak üzərində mülkiyyət hüquqlarının problemsiz ötürülməsi baxımından daşınmaz əmlak barədə təminat qeydi prosedurunun tətbiq edilməsi məcburidir, yəni bu dispozitiv imkan kimi yox, şəxslər qarşısında hüquqi öhdəlik kimi nəzərdə tutulur.

AMCHAM

AMERICAN CHAMBER OF
COMMERCE IN AZERBAIJAN

**Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası
Ağ Sənəd - 2025**

Nizami küçəsi 90 A, Landmark III

Bakı, AZ1010

Tel.: +994 12 497 13 33

Faks: +994 12 497 10 91

chamber@amchamaz.org

www.amcham.az